

**HĀRITĀMRAPĪTAMBARĀ'S^{IV}
GĀTHĀSAPTAS'ATĪPRAKĀŚIKĀ,**

A hitherto unpublished commentary
ON

HĀLA'S GĀTHĀSAPTAS'ATĪ,
(IV—VII S'ATAKAS)

Edited

With a critical introduction,

BY

Jagdish Lal, Shastri, M. A , M. O. L.,

Sometime Cataloguer of Jain Manuscripts and
McLeod-Kashmir Sanskrit Research
Scholar, University of the Panjab,
LAHORE.

1942.

Published by

Pt. Jagdish Lal, Shastri, M A , M O L ,
Hotu Singh Road, Sant Nagar,
Lahore.

Reprinted from the Oriental College Magazine,
Vol 18, No. 68, February, 1942.

•

Printed by

Pt. Shri Krishana Dixit
at the Bombay Machine Press,
Mohan Lal Road, Lahore.

समर्पणम्

विद्यासङ्गः मुहूर्तव यमन्यगात्यांमुनेलितः प्रभृति ।
 यस्याऽवदातमेरा धानीयाऽऽधाद्विवैरुपरिपोषम् ॥१॥
 यस्याऽऽवाल्यात्मीतिः प्रवर्तते इन्त देवभारत्याम् ।
 आर्याऽऽचारविचारप्रगुणायां सस्कृतौ च भारत्याम् ॥२॥
 वेङ्कटमाधवविरचितमृगवेदस्यातुलं भाष्यम् ।
 सम्पादयिता विशदं बहुतरभाष्यान्तरोद्धारणः ॥३॥
 वेत्ता बहुभाषाणां परमार्थरहस्यविचित्ररक्तगिराम् ।
 सस्कृता चोद्धर्ता निरुक्तशास्त्रस्य यस्तरीस्तस्मै ॥४॥
 एम्.ए., डी. फिल., आफिसर एकेडमीत्याशुपाधिभूषाय ।
 पञ्चापविश्वविद्यालयस्य सस्कृतविभागपुराय ॥५॥
 सस्कृतसाहित्यस्याचार्याय दिगन्तकान्तरीतिनुये ।
 प्राकृतत्वेऽप्यनुसन्ध्या प्रयुजते तत्कृता सहायकृते ॥६॥
 दीनोद्धृतिव्यसनिने दयासमुद्राय दानशीलाय ।
 सत्ये धृतप्रताय श्रीलश्रीलक्ष्मणस्वरूपाय ॥७॥
 तत्प्रोत्साहितमनसा तद्गुणगणात्तचित्तेन ।
 श्रीहारिताम्रपीताम्बरबुधकृतया प्रकाशिकया ॥८॥
 प्रणिहितशोभा गाथासप्तशती यत्नतः मुसम्भाय ।
 उपह्रियतेऽतनुविनय मयका जगदीशविभेण ॥९॥

Published by

Pt. Jagdish Lal, Shastri, M A , M O L ,
Hotu Singh Road, Sant Nagar,
Lahore.

Reprinted from the Oriental College Magazine,
Vol 18, No. 68, February, 1942.

•

Printed by

Pt Shri Krishana Dixit
at the Bombay Machine Press,
Mohan Lal Road, Lahore.

समर्पणम्

विद्यासङ्गः मुहूर्तदिव यमनगात्पांसुकेलितः प्रभृति ।
 यस्याऽवदातमेया धात्रीवाऽऽधादिवेकपरिपोषम् ॥१॥
 यस्याऽऽवाल्यात्प्रीतिः प्रवर्तते हन्त देवभारत्याम् ।
 आर्याऽऽचारविचारप्रगुणायां संस्कृतौ च भारत्याम् ॥२॥
 वेङ्कटमाधवविरचितमृग्वेदस्यातुलं भाष्यम् ।
 सम्पादयिता विशदं बहुतरभाष्यान्तरोद्दरणैः ॥३॥
 वेत्ता बहुभाषाणां परमार्थरहस्यविनिर्मुक्तगिराम् ।
 संस्कर्ता चोद्धर्ता निरुक्तशास्त्रस्य यस्नरीस्वस्मै ॥४॥
 एम्.ए., डी. फिल., आफिसर एकेडमीत्याशुपाधिभूषाय ।
 पञ्चापविश्वविद्यालयस्य संस्कृतविभागमुख्याय ॥५॥
 संस्कृतसाहित्यस्याचार्याय दिगन्तकान्तकीर्तिजुषे ।
 प्राकृतत्वेष्वनुसन्धां प्रयुज्जते तत्कृतां सहायकृते ॥६॥
 दीनोद्धतिव्यसनिने दयासमुद्राय दानशीलाय ।
 सत्ये धृतव्रताय श्रीलश्रीलक्ष्मणस्वरूपाय ॥७॥
 तत्त्वोत्साहितमनसा तद्गुणगणावचितेन ।
 श्रीहारिताम्रपीताम्बरबुधकृतया प्रकाशिकया ॥८॥
 मणिहितशोभा गाथासप्तशती यत्ननः मुसम्पाद्य ।
 उपह्रियतेऽतनुविनयं मयका जगदीशविषेण ॥९॥

INTRODUCTION.

This edition of Pītāmbara's commentary on Gāthāṣaṭpāṭī(S'atakas IV-VII) is based on a single ms. preserved in the Panjab University Library. I have designated this ms. as P. Unfortunately this ms. is incomplete. It begins from folio 118^r and ends with folio 179^v. This comprises the last 15 Gāthās of the fourth, 100 Gāthās of the fifth, 55 of the sixth and 98 of the seventh s'atakas. The leaves from 118^r to 179^v constitute a continuous whole. Leaves 1^r to 117^v must have been missing in the original ms. on which the present ms. is based. The scribe seems to be aware of the incomplete nature of the basic ms. He remarks on the left hand margin on folio 149^v बुद्धिश्च ३६० ४४४. The number of the missing stanza as given by the scribe is however incorrect. It should be 43 and not 44. The number of the verse सद् मेव वि दा (P.92). is also not given. The following verse is however numbered as 632. Obviously one verse between 629 and 632 is omitted. Further the ms. assigns the figure 670 to verse चत्वारिंश (P. 110) although the number 669 is not assigned to any verse. The scribe of the ms. is thus conscious of the omission of the verse 669¹.

Description of the ms. is the following :—

Size: 10"×4½". No. of leaves: 62. No. of lines per folio: 11. Material: Paper. Characters: Devanāgarī. No date is given. The name of the scribe is not known. The ms. looks about 200 years old. It is incomplete. It begins

1. For the fidelity of the scribe see P. 98. L. 15. A passage is quoted but the quotation is not complete. The scribe could have easily filled up the gap in the quotation by having recourse to the work from which the passage is quoted. But he did not do so and left the quotation incomplete.

from folio 118r which has preserved the last few lines of the commentary on stanza 388. Folio 121v. L. 4 ends the fourth S'ataka. The colophon of the fourth S'ataka runs thus: इति हारिताम्रश्रीपीताम्बरकृताया सप्तशत्याष्टीकाया चतुर्थं शतम् । Fifth S'ataka begins from folio 121v. L. 5 with words: पञ्चमशतोपक्रमे पुनर्मङ्गलमारभते । The fifth S'ataka ends on folio 145r. L. 4 with the colophon: इति हारिताम्रश्रीपीताम्बरकृताया सप्तशत्याष्टीकाया पञ्चमं गाथाशतम् । Sixth S'ataka begins from folio 145r, L. 4 with words बहुविधशङ्कया षष्ठशतोपक्रमे तद्धारणाय भगवतो महेश्वरस्य स्तुतिमुखेन नमस्वारणाधामाह । It ends on folio 157r, lines 10-11 with the colophon इति हारिताम्रश्रीपीताम्बरकृताया सप्तशत्याष्टीकाया षष्ठं शतम् । Seventh S'ataka begins from folio 157r, L. 11 with words सप्तशतोपक्रमे मङ्गलात्मिका गाधामाह । It ends in the middle of folio 179v without any remarks.

Authorship of Gāthāsaptas'atī.

collection of

Gāthāsaptas'atī is an anthology in old Māhārāṣṭrī dialect. It consists, as the title implies, of 700 Gāthās in the Āryā metre. The compilation was made by king Hāla. It contains a number of verses of his own but the greater portion of the work represents the labour of other lyrical poets of the age. But Dr. Keith thinks it 'possible, even probable, that in its origin the *Sattasatī* was no mere anthology, but a careful collection of verses largely his own or refashioned by himself on the basis of older verses, and that in course of time by interpolation and change the collection lost much of its individuality'. The author himself admits that the seven centuries of embellished verses were arranged from among a crore by him². We know from Gāthāsaptas'atī that the person who arranged these verses was one Hāla, beloved of

1. History of Sanskrit Literature, 1928 P.224. 2. सप्त शतानि कविबन्धनेन कोटिर्भावे । हातेन विरचितानि सालङ्काराणां गाथानाम् ॥ 1.3. 3. See note 2. on this Page.

the poets. The versified colophon¹ at the end of the fifth Sataka speaks of a certain king Salavahana who compiled this anthology of verses. Moreover a verse² attributed to Prthivīnātha eulogizes the king Salavahana. The names Hala and Salavahana occurring in Githasaptasatī refer to one and the same person. This is borne out by the testimony of Haimānekārtha³ and Trikaṇḍasāṅkārtha⁴ Kośas.

Salavahana or Salavahana ?

Our ms. reads Salavahana, instead of Salivahana throughout. The Sanskrit form Salavahana⁵ corresponds to the prakrit form Silahana⁶. Moreover the form S'alavahana occurs in Haimakosa⁷ and its commentary Anekārthakāra-vikarakaumudī⁸ and the Abhidharmasamuccaya⁹, a commentary on Haimanāmāla. Besides, the form Salavahana is more akin to Satavahana. Hemacandra¹⁰ identifies S'alavahana with Satavahana.

Salavahana or Satavahana—a dynastic name

Salavahana or Satavahana is not the name of a particular king but it is a dynastic name. The origin of this title in relation with the first king of Satavahana is explained in Somadeva's Kathasaritsagara¹⁰.

1 इह पञ्चमं समाप्तं मुञ्जिनपद्वणमुन्दरं मरुगम् । गाथागतं
भराधिपशालवाहननिर्मितं कोप । 2 आवणाद् कुलाद् दोषिभ्यः जाणति उणाद् गेडं । गोरीभ्र
दिअभदभो अहवा मालाहणरिदो । V 469 3 शालो हले मस्यभेदे 'हाल सातवाहन-
पाधिब' । 4 'शालो हालनृपेऽपि च' ।

5 Githasaptasatī, verse 469, Des in namāla 'सालाहणमि हालो' ।
6 'शालो हले मस्यभेदे' । 7 शक्ति शाल । इति वा । इत्यादिवा इति च । हाल सात-
वाहननृपः । तत्र यथा 'जले शालमहीशालः प्रतिष्ठानपुरं पुर ।' इति । यथा-दिक् गते हाल-
मुभराधिपे । 8 'हलनृपतिहृदय हालः । जलदित्वाय । सात दत्तमुख वाहनमस्य सात-
वाहन । सालवाहनोऽपि । 9 'शालो हले मस्यभेदे' 'हाल सातवाहनपाधिबे' Haimāne
kārtha 10 सातेन यस्माद्दोऽभूत्सात सातवाहनम् । नाम्ना चकार कान्येन राज्ये चैनं
न्यवेशयम् ।

Satavahana kings and the author of Gāthasaptasatī

The Satavahanas of Kashmir are distinct from the Satavahanas of South. These latter have been identified with Andhrabhrtya kings¹. The reign of the Satavahanas or Andhrabhrtyas lasted from B C 73 to about A. D 218. The list of kings under the given period varies in different Puranas.

Vayupu	Matsyapu	Visnupu.	Bhagavatapu
सिन्धुक	शिशुक	शिप्रक	वृषलो राजा कश्चित्
कृष्ण	कृष्ण	कृष्ण	कृष्ण
	महर्षि	श्रीशतकर्णि	शान्तकण
	पूर्णोत्सह	पूर्णोत्सह	पौणमास
	स्कन्धस्तम्भि		
शतकर्णि	शतकर्णि	शतकर्णि	
	लम्बोदर	लम्बोदर	लम्बोदर
अपीलव	अपीतक	इवीलक	हिविलक
	मेघस्वाति	मेघस्वाति	मेघस्वाति
	स्वाति		
	स्कन्धस्वाति		
	मृगेन्द्रस्वातिकर्ण		
	कुन्तलस्वाति		
पटिमावि	पुलोमा वि	पटुमत्	अटमान
नेमिकृष्ण	गौरकृष्ण or नौरकृष्ण	अरिष्टकर्मन्	अनिष्टकर्मन्
			हालेय
हाल	हाल	हाल	
सप्तक or मण्डलक	मण्डलक	पत्तलक	तलक
पुरीकृपेण	पुरीन्द्रसेन	प्रविहमेन	पुरीपभीह
शतकर्णि	सुन्दर स्वातिकर्ण	सुन्दर	सुनन्दन
चकोर शतकर्णि	चकोर स्वातिकर्ण	चकोर	चकोर
शिवस्वाति	शिवस्वाति	शिवस्वाति	शिवस्वाति
गौतमीपुत्र	गौतमीपुत्र	गोमतीपुत्र	गोमतीपुत्र

1. Early History of the Dekkan, R G Bhandarkar, Bombay 1884, Sections VI-VII.

	पुलिमत्	पुलिमत्	पुरीमान् (मत्)
	शिवश्री	शिवश्री	मेदशिरम्
	शिवस्कन्द	शिवस्कन्ध	शिवस्कन्द
यज्ञश्रीशातकर्णि	यज्ञश्रीशातकर्णि	यज्ञश्री	यज्ञश्री
विजय	विजय	विजय	विजय
दण्डश्री शातकर्णि	चण्डश्री शातकर्णि	चन्द्रश्री	चन्द्रविज्ञा
पुलोमवि	पुलोमविन्	पुलोमार्वि	सुलोमधि

Sātavāhana of Gāthāsaptas'atī has been identified with S'ātakarṇi, the third in the list of Vāyupurāṇa and placed in the first century of the Christian era. This view is based on the reading of the colophon of a ms. of Gāthāsaptas'atī described by Dr. Peterson¹. According to this colophon¹, the author of Gāthāsaptas'atī is king Hāla Sātavāhana of Pratiśthānapura in Kuntalades'a. He is described as the son of S'ātakarṇa Dvīpakarna, the husband of Malayavati, the patron of S'arvavarman, Guṇāḍhya and other poets. The reference to Malayavati in relation to Hāla Sātavāhana, the son of S'ātakarna Dvīpakarna brings in collaboration the following statement of Vātsyāyana : कर्णो कुन्तलः शातकर्णिः शातवाहनेन महादेवीं मलयवतीं जघान्.

Yet according to Dr. Bhandarkar it is possible to identify the compiler of this anthology with king Hāla (the 7th in the list of Vāyupurāṇa). One is apt to believe that the mention of Hāla S'ālavāhana in some of the verses in the text favouring Hāla's identification with the author of this work is a

1. Third Report P. 349. 2. गाथासप्तशतीपुस्तके-‘राएण विरइआए कुन्तल-जणवअइणेण हालेण । सत्तमई अ समत्त सत्तममज्झासअ एअ ।’ इति सप्तम शतकम् । इति श्रीमत्कुन्तलजनपदेश्वर-प्रतिष्ठानपत्तनाधीश-शतकर्णोपनामक-द्वीपिकर्णात्मज-मलयवतीप्राणप्रिय-काल्पप्रवर्तकशर्ववर्मेशसख-मलयवत्युपदेशपण्डितीभूत-त्यक्तभाषात्रयस्वीकृतपैशाचिकपण्डितराज-गुणाश्रयनिर्मितभस्मीभषडूहत्कयावशिष्टसप्तमाशावलोकनप्राकृतादिवाक्पथकप्रीतकविवत्सलहाला-शुपनामक-श्रीसातवाहननरेन्द्रनिर्मिता विविधान्योक्तिमयप्राकृतगोशुम्भिता शुचिरसप्रधाना काव्यो-त्तमा सप्तशत्यवसानमगात् ।

stronger evidence than that of the colophon of a ms of *Gathasaptasatī* in support of *Satakarni's* authorship of this text. But this is far from true. The colophon distinctly states that king *Satakarni Satavahana* was also called *Hala*. It is safe to assert, therefore, that the king *Satakarni Hala* (the third in the list of *Vayupu*) was the compiler of this anthology.

But Dr Keith regards such like methods (Cf *EHI* P 220, *EI* XII 320) of arriving at the probable date of *Gathasaptasatī* as mechanical and fallacious¹.

Dr Keith relies upon the evidence of the *Prākṛits* in the ascertainment of the date of this anthology. Judging from the evidence of the *Prākṛits* of *Asvaghosa* and the inscriptions he holds that the weakening of consonants which is the dominant feature of *Māhārāṣṭrī* cannot have set in as is found in *Hala* until about A D 200. This makes it likely, he says, that the poetry was produced in the period from A D 200 to A D 450.

But too much stress must not be laid on the evidence of the *Prākṛits*. If we believe that the order in which the poets are arranged in the introductory verses of *Bana's Harsacarita*² is chronological, an old date for our poet is unavoidable. According to this order our poet is earlier than *Bhūsa* and *Kalidasa*. He is popular in subsequent literature for his

1 Keith *History of Sanskrit Literature* P 223 224. 2 Cf *Luders Bruchstücke Buddh Dramen*, P 64, *Jacobi, Ausg Erzählungen in Māhārāṣṭrī*, (PP XIV ff) 3 The verse wherein *Satavahana* is referred to is the following — अविनाशिनमग्राम्यमकरोद् सातवाहन । विमुञ्चजतिभिः कोप रक्षेत्स्व मुपायित ॥

4 The following is attributed to *Rajasekhara* — जगत्यां प्रथिता गायः सातवाहनभूभुजा । व्यपुल्लस्तु विस्तारमहो विप्र परम्परा । The following two verses are found in *Ramacaritamahākāvya* of *Srī Abhinanda*, the son of *satyananda* — नमः

literary taste But he is certainly later than king Vikramāditya of the first century B C, since a verse¹ in the Gāthāsaptas'atī refers to king Vikramāditya¹ Pīṭāmbara, the commentator, calls this Vikramāditya as Saahasāṅka This epithet Sāhasāṅka must be distinguished from Navasahasāṅka which applies to Sindhularaja, the father of the king Bhoja of Dhīrā who reigned in the 11th century A D

The locality

The king's alavahana belonged to Pratisthānapura in the Kuntaladesa² The Kuntala country comprises the territory between Kāmagiri and Dvaraka³ Prabandhakośa of Rajas ekharasuri³ speaks of the dominions of king Śalavahana to the south of Godavari river From the Kathāsaritśagara⁴ we know that Pratisthanapura is in the south The Mahārāṣṭri Prakrit which is the language of the verse, confirms the view that the Sattasaī was composed and arranged in Mahārāṣṭra, the region where Mahārāṣṭri is spoken

Characteristics of Pīṭāmbara's commentary on Gāthāsaptas'atī

Certain verses of Gāthāsaptas'atī are quoted in the Sarasvatīkanthabharana of king Bhoja For example, the verse एहि सि etc (No 393) is cited in Sk as an instance of

श्रीहारवर्षाय येन ह्यलदन्तरम् । स्वकोप कविकोषाणामविर्भावाय सम्भृत ॥ and ह्यलेनोत्तम पूजया कविवृष श्रीपालितो ललित ख्याति कामपि कालिदासकवयो नीता शकारातिना । श्रीहर्षो विततार गद्यकवये वाणाय वाणीकृतं सद्य सन्निययाभिनन्दमपि च श्रीहारवर्षोऽग्रहीत् ॥

1 Gāthāsaptas'atī V. 466 —सबाहनसुखरगतोपितेन दत्ता तव करे लक्षाम् । चरणेन विक्रमादित्यचरितमनुशिक्षित तस्या । 2 Cf S'aktisamgamatantra as quoted by M M Durgāprasāda in his introduction to Gāthāsaptas'atī —“नामगिरि समारम्भ द्वारकान्त मदेश्वरि । श्रीकृन्तलागिषो देशो हृणदेश शृणु प्रिये ।” 3 सद्य भण गोदावरी पुण्यसमुद्गेण साहियासती । सालाहणकुलसरिसं जड ते कूले कुल अत्यि ॥ उत्तरओ हिमवतो दहिणओ सालावाहणो राआ । सममारभरक्तः तण न पत्त्यए पुहवा ॥ 4. VI. 38. 108. सोऽह दरिद्रो वित्तार्थी प्रयातो दक्षिणापथम् । प्राणं पुर प्रतिष्ठानं चरति हस्य भूपते ॥

Vāsakasajjā. But according to Pitāmbara this verse is an example of Vipralabdhā heroine. It is clear, therefore, that at times Pitāmbara differs from the authority of Sk. ¹

Pitāmbara is aware of textual variations of the Gāthā-saptas'atī. He cites and interprets some important variations¹. Sometimes he finds fault with some variations without assigning any reasons².

While commenting on stanzas Pitāmbara does not read the Prakrit text. He merely cites the Prakrit Pratika of each verse. He *however* gives the Sanskrit paraphrase, but sometimes omits the Sanskrit paraphrase too³.

Pitāmbara is well-versed in Poetics or rhetorics and has expounded the various poetical ornaments in the stanzas of the Gāthās⁴. He is a scholarly commentator and avoids repetitions⁵.

Pitāmbara's Sanskrit paraphrase of the original Prakrit text is not always given. Moreover Pitāmbara's Sanskrit paraphrase differs considerably from the original Prakrit text of the verse as edited by Weber ; whereas the Sanskrit paraphrase as edited in the Kāvya-mālā series edition of Gāthā-saptas'atī⁶ generally corresponds with Weber's Prakrit text. I have generally followed the Sanskrit paraphrase as given in the Kāvya-mālā series edition. Variants of Pitāmbara's Sanskrit text have been recorded in footnotes. This will enable the reader to construe Pitāmbara's entire Sanskrit text of the verses of Gāthā-saptas'atī. But in rare cases Pitāmbara's Sanskrit paraphrase of a verse has greater corres-

1. e.g. P. 14. Lines 13-14. 2. P. 45. Lines 15-16 : अल्पतरसिके वनेषु इत्येव ह्यपि, स चामार्थायानिवारयानि । 3. Cf. note 9 on P. 16. V. 419. 4. e.g. P. 17. Lines 1-9. 5. P. 98. Lines 3-4 : अर्धद्वयमन्यत्पूर्वेगाथायार्धद्वयेन तुन्दम् । P. 122. Lines 16-17. पमुवङ्गो हल्यायगायायामेवापेत्रयमपरमुक्त नेदितव्यम् ।

pondence with Weber's Prakrit text of that verse. In such cases Pitāmbara's Sanskrit text has been adopted in preference to the readings of the Kāvyaṃilā edition, and Kāvyaṃilā edition's readings of the Sanskrit text have been given in the footnotes.¹

It is remarkable to note, that sometimes Pitāmbara's commentary does not agree with Pitāmbara's Sanskrit paraphrase of the verse.

Pitāmbara is inconsistent in the method of assigning marks of enumeration to the verses. He does not count four verses at the end of the fourth S'ataka, because they exceed the fourth century. Of these the first three are Gīthīs and he assigns reason² for commenting upon them; the fourth verse is a versified colophon of the fourth S'ataka. Pitāmbara does not also count the last verses of the fifth and seventh S'atakas. These two are also versified colophons. But he counts the last verse of the sixth S'ataka which too is the versified colophon. This is necessitated by the fact that the verse (११३ वा० गमयते) at the end of the sixth S'ataka completes the sixth S'ataka, while the versified colophon at the end of the fourth, fifth and seventh S'atakas exceed these respective centuries. But this does not agree with the methodical arrangement of the text into S'atakas. Following the practice of not counting the versified colophons at the end of the fourth, fifth and seventh S'atakas, Pitāmbara should not have, as a rule, counted the versified colophon at the end of the sixth S'ataka as well.

1. Cf. notes 3, 4, 9, 3, on Pages 33, 34, 67 and 83 respectively. 2 Cf. note 1. on Page 85. 3. P. 8. L. 12 : मू० दी० न० ३
अन्त्यार्थे दृश्यते, अन्त्यार्थे न दृश्यते ।

A noteworthy trait of Pīṭāmbara's commentary is that it supplies names of several lyrical poets whose verses are cited in the *Gāthasaptasatī* and about whose identity hitherto nothing was known from other commentaries on *Gāthasaptasatī*. The extant commentary of Pīṭāmbara has supplied for the first time the correct names of the poets of the following lyrics —

388, 390, 391, 395, 398, 402, 403, 405, 406, 413, 415, 417, 418, 422, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 468, 469, 470, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 508, 509, 510, 511, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 595, 596, 597, 598, 599, 601, 602, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 632, 633, 634, 635

Another characteristic of Pīṭāmbara's commentary is its reference to other works. The commentary is rich in citations from and references to different works. As many as 17 works are found quoted in the portion of the commentary now available (1) *Astadhyāyī* of Pāṇini, (2) *Nāṭyaśāstra* of Bharata, (3) *Bhagavadgītā*, (4-6) *Abhijñāna Śākuntalā*, *Meghadūtā* and *Kumarasambhava* of Kālidāsa, (7) *Dāṇḍin's Kavyādarśana*, (8) *Kavyaprakāśa* of Maṃmatā, (9) *Sarasvatikanthābharaṇa* of Bhoja, (10) *Mudrārāksasa* of Viśakhadatta (11) *Vararuci's prakṛitaprakāśa*, (12) *Ratirāhasya*, (13) *Upasargavṛtti*, (14) *Amarakośa*, (15) *Medinikōśa*, (16) *Viśvaḷōka*, (17) *Dīpanīkośa*. There are a few citations which are not ascribed to any

author or work and are untraceable¹ Passages seem to have been quoted from memory with the result that quotations are not always identical with their original texts² There are undoubtedly scribal errors in the quoted passages³ but all variations cannot be attributed to scribal irresponsibility A slight textual variation in these citations does in no way stand against assigning them to their particular texts Here and there a passage from one work is wrongly ascribed to another⁴

Pitāmbara's reference to other commentaries on Gāthasaptasatī

There are more than thirteen commentaries on Gāthasaptasatī Aufrecht in his catalogus catalogorum mentions the names of only six commentators (1) Kulānātha, (2) Gaṅgadhara, (3) Pitāmbara (4) Premarāja, (5) Bhuvanapāla, (6) Sīdharānadeva, (7) A commentary by an unknown author is also mentioned by him Besides this list there is another commentary called (8) Tūparyadipikā by Mādhavayajvamisra (vide catalogue of Mss P U Library Nos 4302, 8243) Pitāmbara in his commentary refers to five other commentators, viz (9) Kulāpati, (10) Bhattaraghava, (11) Caitanya, (12) Bhatta, (13) Bhojarāja⁵ Besides, he refers to the views of a few other commentators without mentioning their names⁶

1 Cf P 1 Lines 10 12, P 3 Lines 5 6, 17 18, P 6 Lines 7-8, P 19 Lines 7 8 etc 2 P 16 N 3, P 17 N 11, P 19 N 4, P 21 N 4, P 24 N 3, P 30 notes 13 14, P 53 N. 4 3 Cf P 57 N 4 4 P 12 N 2 5 P 72 L 20 पणिभे धन्यं यथा स्यादेवमिति कुलपतिगीतायाम् । P 75 L 10 शान्मलीनूलमिति भट्टरायवचनन्ययो-
द्धीनाया देशीति व्याख्यानम् । P 6 L 15 'मणित कण्टकुञ्जिते' भट्टरीका । P 17 L 15 आम नेष्यानुमतौ भट्टरीकायाम् । P 53 L 18 अङ्गोद्देशोक इति मन्त्रीका । P 62 L 16 उद्वापोऽप्यवसायवाच्यमिति मन्त्रीका । P 82 L 5 स्वर्गोत्पत्ति-
निर्दावचनमिति भट्टरीका, P 82, lines 19 20 परात्स सूर्य देशीति मन्मोत्रराज-
कयोर्व्याख्यानम् । P 84 L 10 सिधति कुप्यतीति विज्ञानं मन्त्रिकायाम् ।

6 P 26 L 5 होरागात्रज्योतिष्शास्त्रमिति टीकान्तरे । P. 36 lines 20-21 ओहाने वृषभायता गौरच्यते इति टीकान्तर । P 40 L 21 स्वर्गो वयामाका पथ्य इति टीकान्तरे । P 68 lines 13 14 इयं च गाथा टीकान्तर न प्राप्ता । P 72 L 19

Pitambarā distinguishes between Bhatta and Bhatta-raghava. It appears likely at first sight that the name Bhatta refers to the commentator Gangadhara-bhatta whose commentary is published in the Kavyamala series edition. But almost all the passages ascribed to Bhatta by Pitambarā do not exist in the published edition of Gangadhara-bhatta's commentary on *Gathasaptasatī*. Pitambarā quotes Bhatta 7 times. Only one citation can conjecturally be said to belong to Gangadhara-bhatta.

The chief distinguishing feature of the commentary is its originality of interpretation. Visvanatha's dictum that 'addiction to good poetry produces sagacity in regard to merit, wealth, enjoyment and liberation, has been quite an enigma to the world. How could a poem the veterans asked, which described in detail the physical charms of a young lady could lead to merit धर्म or liberation मोक्ष? Pitambarā has answered this question well. In common with Gangadhara-bhatta, he explains, first of all, the highly erotic verses of *Gathasaptasatī* in relation to their æsthetic taste कान्त. Then he proceeds to interpret the same with regard to धर्म अर्थ and मोक्ष (merit, wealth and liberation). Take, for instance, the following verse from *Gathasaptasatī*

कस्तु इतिमिति भणिए को मे अतिमिति जपमाणीए ।

उत्तिग्गरोदरीए अहे वि हआविआ तीए ॥ ३११ ॥ (P 5)

"When she was questioned 'of whom thinkest thou?' she replied, 'who is mine?' Looking sad in tears she caused us too to burst forth into tears."

Herein a lady-messenger describes before her master the

धणिआ निजवनिताया दसीति टीकान्तर । P 82 L 5 छित्त्वोत्तम मुराविद्धनणं (1) विज्ञानविशेष इति टीकान्तर । P 99 L 5 तेषां चतुरिति प्राचीनटीकायाम् । P 114 L 15 उन्मूच्छनं प्रणिहृत्वाच्च प्रहोदनमिति प्राचीनटीका ।

miserable state of her mistress. Her husband's neglect has made her an object of the on-lookers' pity. It suggests that the husband's attention is diverted to some other lady. This is the erotic aspect of the verse. But there are other aspects. The lady is in distress. Her grief incites grief in the beholder. To share the grief of others is meritorious. The lady when asked by her lady-friend as to whom she thought about said that she had none to think about. Her sympathisers might simply find a clue to her sorrow in her measured words. The common folk can guess nothing. The lady was wise enough not to express her secret directly since it is a political maxim that a person should not express his or her *secret* to those who do not partake of his or her joys and sorrows. The fourth view is that sympathetic persons who shared her grief shed tears. Sympathy is an essential requisite of those seeking liberation.

On another occasion a lady has been slightly offended by her husband who is solely devoted to her. She is angry. She bursts forth into tears, but a female friend of hers administers her an admonishing rebuke :

किं हससि ! किं व सोअसि ? किं कुपसि ! सुअय्य ! पइमेइस्स !

येम्म विसं व विसम सादत्तु को दधिउं तरइ ॥

'Why weepst thou ? What pinest thou for ? Why art thou enraged, O fair one ! You are the very object of your lord's love. Love's course is as sharp as poison. Say who can stay it ?'

The lady-friend reasons with the offended lady that her grief is a sheer waste, since her lord sincerely loves her. Love's course is uncheckable. None, therefore, can wean her lord away from her side. This interpretation of the verse pertains purely to Kāma. Pitāmbara's interpretation of this verse in relation to Dharma, Artha and Mokṣa can be stated thus : 'Weep not' is the dictum enjoined by the Śāstras (श्रुतिवर्गः).

Love should not lose itself in sands—is the political maxim (इति नीतिः). Weeping is futile; disintegration from such emotions as grief etc., is a sure way to liberation (इति युक्तिः).

A lady dwells upon the unsteadiness of her lord in the following :—

कमलेषु भ्रमसि परिमलसि सत्तल माल्द पि णो मुअसि ।

तरलतण तुह अहो महुअर । जइ पाउला हरह ॥ ६२२ ॥

‘Around the lotuses thou rovest, borderest upon Jasmine, leavest thou not even Mālatī. I wonder, if thine unsteadiness, O bee, the rose can take away’.

Herein by the rose is meant a fair lady. The speaker invites the attention of a frivolous lover to this fair lady and bids the lover to be steadfast.

Pitāmbara’s interpretation of this verse in relation to Dharma is that a person should not let the public know where he has or has not done this or that particular act. The unsteadiness of the bee in this verse is self-exposed and hence the bee stands condemned. Pitāmbara draws out of this verse another maxim in relation to Polity. A devotion directed to a single person always bears fruit. According to Pitāmbara the verse also teaches that a diversion of attention to many directions is an obstacle to steadfastness.

A lady in the following verse intends to suggest the traveller’s doing the reverse of what she says :—

एव गिमज्जइ अत्ता एव अह एव परिअणो सअलो ।

पविअ । रत्तीअधअ । मा मह सअणे गिमज्जहिंसि ॥६७१॥

‘My respected mother-in-law lies here ; here I myself and here the attendants. Do not,—O traveller, since you get blind at night (like other people afflicted with night-blindness) lie down upon my couch, (mistaking it for your own).

(1) The erotic sense of the verse is self-evident. (2) The holy law forbids that one should lie on another’s bed. (इति धर्मः). (3) An enterprising person would not lie down on

couches in a house abounding in fair sex (सुखी नरः). (4) A Yogi should not sleep at night except at a specified time (सुखी युगः).

It is not only that Pītāmbara interprets a predominantly erotic verse with reference to merit, wealth and liberation but he also interprets a predominantly religious verse with regard to its esthetic taste¹.

Acknowledgment of obligation.

It is my pleasant duty to put on record my sincerest gratitude to my revered professor Dr. Lakshman Sarup, M. A. (Punjab), D. Phil. (Oxon.), officier d' Académie (France), Head of the Sanskrit Department and the professor of Sanskrit Literature at the University of the Panjab, Lahore, under whose benign patronage and skilful guidance I have the privilege to work and who has taken an exceptionally keen interest in the preparation as well as the publication of the present volume. To him I am indebted for his literary and material help to a degree for which no amount of thanks would suffice. I am obliged to all my predecessors who have worked in the field and particularly to Dr. Bhandarkar who has thrown a considerable light on the vexed problem of the identification of Sātavāhanas with Āndhrabhr̥tyas. I have to thank Pandit Bālāsahāya Shastri, of the Punjab University Library, Sanskrit Section, who has been a source of constant inspiration and cheerfulness throughout my working hours in the Library.

Dated 10th January 1942.

Jagdish Lal.

1. Cf. verses 401, 469.

GĀTHĀSAPTAS'ATĪPRAKĀS'IKĀ.

अप्रकाशितपूर्वा

हारिताम्रपीताम्बरविरचिता

गाथासप्तशतीप्रकाशिका

वसणम्मि अणुन्विग्गा विहवम्मि अगन्विआ भण धीरा ।

होति अहिण्णसहावा समेसु विसमेसु सप्पुरिसा ॥ ३८८ ॥

व्यसनेऽनुद्धिमा विभवेऽगर्विता भवे धीराः ।

भवत्यभिप्रस्वभावाः समेषु विषमेषु सत्पुरुषाः ॥^१

वसणम्मीति^१ ।

तथैव काले व्यसनं न मोहयेत् ।

सुखं च दुःखं च तथैव मध्यमे

नियेवते यः सतु सत्तमो नरः ॥

इति । सत्पुरुषत्वं च लोकद्वयसापनमिति धर्मः । विभववृत्त्येऽपि धैर्यमवलम्बनीयमिति नीतिः । योगिना सुखदुःखयोरनुद्धिमेन भवितव्यमिति युक्तिः । प्रवानस्य ॥ ३८८ ॥

अज्ज सहि ! केण गोसे कं पि मण्णे वल्लहं हरंतेण ।

अन्हं मअणसराहअहिअवणप्फोटणं गीअं ॥ ३८९^१ ॥

अथ सखि^१ ! केन प्रातः^२ कामपि मन्ये^३ वल्लभां स्मरता ।

अस्माकं मदनशराऽऽहतहृदयप्रणस्फोटनं गीतम् ॥

सहि अज्जेति^४ । वेनापि गीतं गानं कृतमित्यर्थः । मदनशराण्यामाहतेनाऽऽहृतनैन हृदये यो प्रणः स्रुतं तस्य स्फोटकं प्रकाशकं गीतम् । अयमभिसन्धिः-यथाऽहं प्रियस्य स्मरन्तो ताम्यामि तथा सोऽपि मम स्मरन् ताम्यतीति । प्रभाते योऽस्मिन् प्रसङ्गे मुहूर्त्तं धर्मादि स्मरणीयमिति धर्मः । दुष्टं च प्रणं स्फोटनीयमिति नीतिः । क्षान्तिना सुखं दुःखं वा न^५ स्मरणीयं धर्म एव स्मरणीय इति युक्तिः । केनचित् ॥ ३८९^१ ॥

१. Supplied by the Editor.

४. P. reads प्रभाते for प्रातः.

२. P. reads ॥३८६॥ for ॥ ३८६॥

५. अज्ज सहोति is suggested.

३. Missing in P.

६. 'न' is supplied by the Editor.

उद्वृत्तमहारम्भे यणए दद्वूण मुद्धवहुआए ।

ओसण्णकवोलाए णीससिअं पढमघरिणीए ॥३९०॥

उत्तिष्ठन्महारम्भौ स्तनौ दृष्ट्वा मुग्धवध्वाः ।

अवसन्नरूपोलया निःश्वसितं प्रथमगृहिण्या ॥

अतीतयौवनया सपत्या सपत्न्याश्च स्तनौ महारम्भौ दृष्ट्वा स्वगौरवव्यतिरेक-
साशङ्कमानया दीर्घ निःश्वसितमित्येकाऽपरस्यै कथयति—उद्वृत्तेति । उत्तिष्ठमानौ प्रवृद्धिं
गच्छन्तौ महाभोगौ स्तनौ । रोपादवस्विद्यत्कपोलया धा । परेषां सम्पदि पेनाप्युप-
तापो न कर्तव्य इति धर्मः । धारयेनाग्निरिवाङ्गोपि शत्रुर्न रक्षणीय इति नीतिः ।
संसारोऽयं नित्यमेव दुःखहेतुरिति युक्तिः । फण्ठाभरणे^३ नायिका पञ्चादूढा कनीय-
सीयमिति । नीलभानोः ॥ ३९० ॥

गरुअल्लुहाउलिअस्स वि वल्लहकरिणीमुहं हारंतस्स ।

सरसो मुणालकवलो गअस्स इत्थे शिअ मिलाणो ॥३९१॥

गरुकल्लुधाकुलितस्यापि वल्लभकरिण्योमुखं स्मरतः ।

सरसो मृणालकवलो गमस्य हस्त एव स्नानः^४ ॥

गरुअल्लुहेति । वल्लभा चासौ करिणी चेति तस्या मुखम् । पशुजातीनामीदृशः
प्रेयसीविषयेऽनुरागो भवति । त्वद्विधाश्चेतनाः कथमुदासत इति तात्पर्यम् । भर्तुरि-
विनीताया एव वल्लभाया लोकद्वयमुज्ज्वलमिति धर्मः । अनुकूला अपि पुत्रकलत्रादयो-
ऽनुकूलनीया इति नीतिः । तत्त्वज्ञानामा^५ (?) वितान्तःकरणस्यादाशदिरसो न भवतीति
युक्तिः । मत्तगजेन्द्रस्य ॥ ३९१ ॥

पसिअ पिए ! का कुविआ ? सुअणु ! तुमं परअणम्मि को कोवो ?

को हु परो ? णाह ! तुमं कीस अउण्णाण मे सत्ती ? ॥ ३९२ ॥

प्रसीद प्रिये ! का कुपिता ? सुतनु ! त्वं परजने कः कोपः ?

कः पलु परो ? नाथ ! त्वं किमित्येपुण्यानां मे शक्तिः ?

१. P. reads उत्तिष्ठमहा० for उत्ति-
ष्ठमहा०.

२. Calcutta Edition 1883.
P. 345.

३. वस्तुनः for स्नानः P.

४. साविता० is suggested for
माविता०

५. P. reads कीस for किमिति.

कश्चिन्नायको गृहीतमानां कामप्यनुनयमानस्तयोरुत्तरप्रत्युत्तरेण स्वविषये सानु-
कम्पो दृढानुबन्धश्च क्रियते—पसिञ्च इति । नाथेति कृत्वा त्वं मां ससम्बोधनमभिदधासि ।
तत्र मम अपुंश्यानां पापानां कीस^१ किं शक्तिरपि तु न शक्तिः । ममापुण्यस्येति वा, यथाहं
तत्र नाथो भवामि तथा न मम शक्तिरित्यर्थः । कीस प्ररने । नायिका चेत्युक्तमा । तदुक्तम्—

दोषानुरूपकोपाऽनुनीता च प्रसीदति ।

रज्यते च मृशं नाथे गुणहार्योत्तमेति सा ॥

इति । रष्ट्रेषु प्रिये उत्तमा नायिका गौरवं न स्यप्रतीति ध्वनितम् । सत्यपि
कोपे^२ परंप न वक्तव्यमिति धर्मः । अतिस्निग्धस्य किमपि ज्वलीकं न कर्तव्यमिति
नीतिः । अघर्मात्तत्त्वज्ञानं नोत्पद्यत इति तत्र कर्तव्यमिति युक्तिः । कुविन्दस्य ॥३६२॥

एहिसि मुमं चि णिमिसं व जगिअं जामिणीअ पढपद्धं ।

सेस संतावपरव्वसाइ वरिसं व बोलीणं ॥ ३९३ ॥

एष्यसि त्वमिति निमिषमिव जागरितं यामिन्याः प्रथमार्द्धम् ।

शेषं सन्तापपरवशाया^३ वर्षमिव व्यतिक्रान्तम् ॥

कस्याश्चिद्विप्रलब्धयाश्चरितं दूती नाथके वर्णयति । नायिकै^४ वा प्रातरनागतं पत्रि-
मुपालभते—एहिसीति । मुमं स्यादिति वासनया यामिन्याः प्रथमार्द्धं निमेषमिव शेषमपराद्धं
भवदनागमनाद्दुःखोत्पत्तेरूपोपि समयो वत्सरायितः ॥ विप्रलब्धेयम् । तदुक्तम्—

प्रोष्यदूती स्वयं गत्वा सङ्केतं नागतः प्रियः ।

यस्यास्तेन विना दुःस्था विप्रलब्धा तु सा यथा ॥

इति । कृते वदिमन् कर्मणि पञ्चात्तापो भवति तत्कर्म नाचरणीयमिति धर्मः ।
सुखसङ्गेनान्यमनस्कतयाऽतीतोऽपि कालो न शायत इति तत्र विषेपमिति नीतिः ।
एकमेव वस्तु अवस्थामेदेन सुखकरं दुःखकरं चेति विचिन्त्य संसारस्यानित्यतामिति
च योगिना^५ तत्र योगिनोदासीनेन भवितव्यमिति युक्तिः । कण्ठाभरणे^६ वासक-
सज्जेयम् । अल्लस्य ॥ ३६३ ॥

अवलं वह ! मा संकह ! ण इमा गहलंघिआ परिन्मयइ ।

अत्यक्कगजिउन्मंतहियहिअआ पहिअजाआ ॥३९४॥

१. कीस for कीस P.

२. One syllable is too short
in the first Pāda.

३. पे is supplied by the Editor.

४. वशाया for वशया P.

५. योगिना is redundant.

६. P. 347.

अवलम्ब्यं मा शङ्क्यं नेयं प्रहलहिता परिभ्रमति^१ ।

आकस्मिकगर्जितोद्गान्तवस्तद्दया पथिकजाया ॥

सखी विरहिण्याः सप्तमीमुन्मादावस्थां नायकं आवयति—अवलम्बहेति । महै-
रविप्रभृतिभिर्लहिता अतिक्रान्ता ये भवन्ति तेषामियं दशा भवति नान्येषां तेनास्या
प्रहदोषोपि नास्ति । हित्येति पाठे शून्येत्यर्थः । नित्यं संकस्ववेन^२ (?) भवितव्यमिति
धर्मः । तत्त्वापरिज्ञाने यत्र कुत्रापि शङ्का न कर्तव्येति नीतिः । मुमुक्षुणा विकले दीने च
नित्यं दयापरेण भवितव्यमिति युक्तिः । कण्ठाभरण्ये^३ प्रेमपुष्टिषु उन्मादोपमिति ।
दुर्द्धरस्य ॥ ३६४ ॥

केसररअविच्छङ्गे मअरंदो होइ जेत्तिओ कमले ।

जइ भमर ! तेषिओ अण्णहिं पि ता सोहसि भमंतो ॥ ३९५ ॥

केसररजोविस्तृते^४ मकरन्दो भवति यावान्कमले ।

यदि भ्रमर ! तावानन्यत्रापि^५ तदा शोभसे भ्रमन्^६ ॥

अन्यासक्तं नायकमुचितानुनयेनात्मसात्कर्तुमधिकश्यस्का काचिदाह—केसररअ
इति । केसरः किञ्चलकस्तस्य रज इव विस्तीर्णोऽधिको मकरन्दः पुष्परसो यावान्
कमले भवति तावान् यदि भ्रमर ! अन्यस्मिन् तदा भ्रमन् त्वं शोभस इत्यन्वयः ।
मकरन्दं लाह इति पाठे यावन्तं मकरन्दं लभसे तावन्तमन्यत्रापि यदि लभस इति
योज्यम् । तथाहमेव भवन्नुरागमाजनं नान्येत्यभिप्रेत्यः । विच्छङ्गं विस्तृते देशी ।
अधिकफले कर्मणि प्रवृत्तिः कर्तव्येति धर्मः । अधिकलाभं विना स्थितिलाभपरित्यागो
न कर्तव्य इति नीतिः । योगिना एकत्रैवोपदेशप्रशङ्गां कर्तव्यमिति युक्तिः । तस्यैव
॥ ३६५ ॥^१

पेच्छंति अणिमिसच्छा पहिआ हलिअस्स पिट्ठपंडुरिअं ।

धूअं दुद्धसमुद्धतरंतलच्छिं विअ सअह्मा ॥ ३९६ ॥

१. भवति for परिभ्रमति P.

२. अकस्माद् for आकस्मिक P.

३. हत for ग्रस्त P.

४. The reading is doubtful.

५. P. 339.

६. रजो विस्तीर्णः for रजोविस्तृते P.

७. अन्यस्मिन्नपि for अन्यत्रापि P.

८. भ्रमरं for भ्रमन् P.

९. P. reads ३६४ for ३६५.

प्रेक्षन्तेऽनिमिषात्ताः^१ यथिका हलिकस्य^२ पिष्टपाण्डुरिताम् ।

दुहितरं^३ दुग्धसमुद्रोत्पन्नलक्ष्मीमिव^४ सतृप्याः ॥

कस्यचिद् गृहस्यस्य सुतां रूपयौवनसम्पन्नां पिष्टातककृष्णाकीर्णा दृष्ट्वा केचित्प-
थिकाः सविस्मया अनिमिषात्ता^५ निरीक्षन्त इत्येकाऽपरस्याः कथयन्ति-पेच्छन्तीति ।
अनिमिषात्तं यथा स्यादेवम् । यथाऽनिमिषात्ता देवा दुग्धसमुद्रादुत्तरन्ती लक्ष्मीं प्रेक्षन्ते
तथेत्यर्थः । धूदा सुतायाम् । पिष्टं पिष्टातकं तण्डुलकृष्णादिसाधितं पलपास इति ख्यातम्,
दुग्धसम्बन्धात् पाण्डुरिता लक्ष्मीरपि, 'निसर्गैरमणीयानां विकृतिरपि रमणीये'ति
दर्शनम् । तदुक्तं कालिदासेन^६—

‘किमपि हि मधुराणां मण्डनं नादृतीनाम् ।’

इति । नित्यमेव धियोऽभिलषणीया. ‘आमृत्योः प्रियमन्विष्येन्’ इति धर्मः ।
नीतावप्येवम् । सकलेन्द्रियाणामारुपणी तृप्या योगिना हेयेति^७ युक्तिः । सुरभि-
वत्सस्य ॥ ३६६ ॥

कस्तस्मिन् हारिसि चि भणिष् को मे अत्थि चि जपमाणीष् ।

उच्चिगगरोद्गरीष् अम्हे वि रुआविआ तीष् ॥ ३९७ ॥

कस्य स्मरसीति भणिते को मेऽस्तीषि जल्पमानया ।

उच्चिगगरोदनशीलया वयमपि रोदितास्त्वया ॥

वार्ताकरण्याय प्रहिता कापि नायिकाया अवस्थां सूचयन्ती तत्प्रियमाह-
कस्तेति । उच्चगेन रोदनशीलया । कस्येत्यधीगर्थेत्यादिना कर्मणि पठ्यते । कं स्मरसी-
त्यर्थः । धार्मिकाः परदुःखदुःखिता भवन्तीति धर्मः । अस्तिनाधे सुखदुःखादि न प्रकार-
मिति नीतिः । कारुणिका एव मुक्तपथिकारिणो भवन्तीति युक्तिः । तस्यैव ॥ ३६७ ॥

पाअपडिअं अहव्वे ! किं दाणि ण उच्चवेसि भत्तारं ।

एअं चिअ अवसाणं दूरं पि गअस्स माणस्स ॥ ३९८ ॥

पादपतितमभय्ये ! किमिदानीं नोत्थापयसि भर्तारम् ।

एतदेवावसानं दूरमपि गतस्य मानस्य ॥

१. ०ऽनिमिषात्तं P.

२. हालिकस्य for हलिकस्य P.

३. सुतां for दुहितरं P.

४. ०द्रमुत्तरन्ती लक्ष्मी० for ०द्रोत्तर-
लक्ष्मी० P.

५. अनिमेषात्ता for अनिमिषात्ता P.

६. S'ak. I. 18.

७. हेयमिति for हेयेति P.

८. उच्चगे for उच्चिग P.

काश्चिद् गृहीतमानां चरणप्रणामेनापि प्रियेणानुनीयमानामप्यपरितुष्टां निवारयन्ती सखी मध्यमानायिकां सनिन्दमिदमाह-पाञ्चपट्टिअमिति । दूरमुत्कर्षं गतस्यापि मानस्य एनदेव पतनमेषावसानमन्तो भवति अनन्तरं न वर्द्धत इति । कृतापराधस्यापि पतितस्य क्रोधो न कर्तव्य इति धर्मः । भर्त्सनवचनेनापि द्वितैपिणाऽऽकार्यात्स्वामी निवारणीय इति नीतिः । सर्वं सावसानमाकलय्य योगिना व्यवहर्तव्यमिति युक्तिः । मध्यमा चेषम् । तदुक्तम्—

दोषे स्वल्पेपि कोपं^१ धत्ते कष्टे न तुष्यति ।

प्रयाति कारणाद्भागं मध्यमा सा यथा^२ ॥

इति । शालवाहनस्य ॥ ३६८ ॥

सिक्करिअपणिअमुहवैविआइ धुअहत्यसिजिअव्वाइ ।

सिखलंतु बोडहीओ कुसुंभ ! तुम्हं पसाएण ॥ ३९९ ॥

सीत्कृतमणितमुखवेपिनानि धुतहस्तशिक्षितव्यानि ।

शिक्षन्तु कुमार्यः^४ कुसुम्भ ! युष्मत्प्रसादेन ॥

कापि प्राम्यस्त्री कुसुम्भवाद्यां विदग्धनायकेन सहानुभूतमुखा कुसुम्भस्तुतिव्याजेन समेव नायकं स्तौति । सिक्केति 'मणितं कण्ठकूजिते' भट्टटीका । बोडही पामर्यां देशी, सैव शिक्षितमव्यक्तशब्दे । शिजि अव्यक्ते शब्दे धातोरनुसारात् । कुसुम्भ-पुष्पावचयेऽप्येते विकारा जायन्ते व्युत्पन्ननायकसमागमेनापीति भावः । धार्मिकेण पापानां संसर्गः परिहरणीय इति धर्मः । पुरुषविशेषाभयणाद् गुणातिशयो जायत इति नीतिः । 'पठेते गुरवः समाः' इति न्यायेन चेतनेष्युपदेशो मोक्षाय दातव्य इति युक्तिः । नन्दिपुत्रस्य ॥ ३६६ ॥

जेसिअमेत्ता रच्छा णिअम्ब ! कह तेनिओ ण जाओ सि ।

जेण छिविज्जइ गुरुअणलज्जोसरिओ वि सो मुहओ ॥४००॥

यावत्प्रमाणा^५ रय्या नितम्ब । कथं तावत्^६ जातोऽसि ।

येन स्पृश्यते^७ गुरुजनलज्जापस्तोऽपि ॥ सुभगः ॥

१. One syllable is too short in the first Pāda.

२. One syllable is too short in the fourth Pāda.

३. रे for वे P.

४ शिक्षन्ति पामर्यः for शिक्षन्तु कुमार्यः P.

५. युष्माकं for युष्मत् P.

६. यावत्प्रमाणा for यावत्प्रमाणा P.

७. त्वं तावत्प्रमाणेन for कथं तावत् P.

८. यथा क्षुप्यते for येन स्पृश्यते P.

गुरुजनलज्जया पथ्यपसृत्य गते प्रिये काप्यलब्धतदङ्गसंश्लेषा नितम्बमुपा-
लभते—जेत्तिअ इति । त्वं चेन्नितम्ब ! बृहत्प्रमाणाः स्यास्तदा वाटस्य संकटतया
वल्लभस्य मम स्पर्श एव स्यादिति भावः ॥ छुप्यते स्मर्यते । छुप स्पर्शने धातुः । काम-
व्याकुलितचित्ता अचेतनेऽपि मार्यनां कुर्वन्तीति भावः । गुरुजनसन्निधौ स्त्रिया सदलाप-
स्पर्शादि निपिद्धमतस्तत्राचरणीयमिति धर्मः । समयवशादुपगतफलस्यानुपभोगे पर-
सन्तापः स्यादिति नीतिः । कामजनकस्य वस्तुनः सन्निधानं योगिना वर्जनीयमिति
युक्तिः । पालितस्य ॥ ४०० ॥

मरगभसूईविद्धं व मोचिअं पिअइ आजअमीवो ।

मोरो पाउसआले तणमालगं उअअविद्धं ॥

सरफतसूचीविद्धमिव मौक्तिकं पिवत्यायनप्रीवः ।

मयूरः प्रावृद्धाले तृणापलममुदकपिन्दुम् ॥

कस्मिंश्चिन्निपुञ्जे वर्षाकाले सुरतासत्ता काचिदीर्घरमण्यार्थं प्रियस्यान्यचित्ततां
कुर्वन्ती वदति—मरगभ इति । मयूरः उदकपिन्दुं पिवतीत्यन्वयः । बहुजलेऽपि मयूर-
स्तृणापलममेव अलं पिवतीत्यनेन निवृत्तिरेव परं धर्मसाधिकेति धर्मः । दूरस्थमपि कार्यं
कुशलाः साधयन्तीति नीतिः । दुर्लभतमप्रहणाय योगिना एकचित्तता विधेयेति युक्तिः ।
पालितस्य ॥

अज्जाइ णीलकंचुअभरिउव्वरिअं विहाइ थणवटं ।

जलभरिअजलहरंतरदहगअं चंदविबं व ॥

आर्याया^१ नीलकञ्चुकभूतोर्वरितं^२ विभ्रति स्तनपृष्ठम्^३ ।

अलभरितजलधरान्तरदरोद्गतं चन्द्रबिम्बमिव^४ ॥

पेरयामाता कामुकान् लोभयितुं बुद्धितुः स्तनभोगस्योत्प्रेक्षां करोति—अज्जाइ
इति । स्तनपीठमुदत्त्वात् । पट्टो राजादिशासनान्तरपीठयोरिति मेदिनी^५ । प्रदोषाभि-
सारिकायास्तत्कालोचितनीलकञ्चुकादिवेशमहर्ष्यां सूचयन्ती दूती आरमानन्दयति वा ।
हरयः किञ्चित्पवनचलचीनांशुकतया कुचाम्भोगः स्त्रीणां हरति न तयोन्मुद्रितवपुः इति
वा सूचितम् । दुष्परिच्छेदोपुत्तमपुण्यः शोभत इति धर्मः । यदाशयेनोत्कर्षो भवति

१. नवयुवतेः for आर्यायाः P.

२. ०तोद्गतो for तोर्वरितं P.

३. ०पट्टः for ०पृष्ठम् P.

४. This line is missing in P.

५. Edited by Jivānanda Vidyā-
Sāgara Calcutta 1872. P. 46
verse 22.

स भलिनोऽप्याश्रयणीय इति नीतिः । स्त्रीसङ्गो योगिना सर्वथा वारणीय इति युक्तिः ।
मीनस्वामिनः^१ ॥

रात्रिविरुद्धं वा कदं पहिओ पहिअस्स साहइ ससंकं ।

जत्तो अम्बाण दलं तत्तो दरणिग्गअं किं पि ॥

रात्रिविरुद्धमपि^२ कथां पथिकः पथिकस्य कथयति सशङ्कम् ।

यत्त आम्नायां दलं ततो दरनिर्गतं किमपि ॥

प्रियगमननिषेधाय कुसुमितसहकारसकाशात् पथिकानां भयं दर्शयन्ती कापी-
दमाह—रात्रिविरुद्धमिति । तत्त आम्नादलाहरेपभिर्गतं किमप्यनिर्वचनीयं भयमिति मा गच्छेति
निषेधोक्तिः । विरहिणो माघमञ्जरीदर्शनं परमसन्तापकारि स्यादतः पथिकस्य सशङ्कं
दर्शनम् । राजविरुद्धा कथा लोकविरुद्धेति सा न कर्तव्येति धर्मः । येन स्वपक्षो जायते
सदाशङ्क्य व्यवहरणीयमिति नीतिः । चित्तोन्मादको वर्जनीय इति युक्तिः । वल्लयास्य ॥
- मूले टीकान्तरे च व्याख्यातं दृष्टमतः शताधिकमपि व्याख्यातम् ।

एत्थ चउत्थं विरमइ गाहाण सअं सहावरमणिज्जं ।

सोऊण जं ण लग्गइ हिअए मधुरत्तणेण अमिअं पि ॥

अत्र चतुर्थं विरमति^३ गाथानां^४ शतं स्वभावमयीयम् ।

भ्रुत्वा यन्न लगति^५ हृदये मधुरत्वेनामृतमपि^६ ॥

चतुर्थशतसमाप्तौ गायामाह—एत्येति । किमप्यनिर्वचनीयम् ॥

इति हारितान्नश्रीपीताम्बरकृतायां सप्तशत्याष्टीकायां चतुर्थं शतम् ॥

अपहुप्पतं महिमण्डलम्मि णहसंठिअं चिरं हरिणो ।

ताराउप्फप्पअरं चिअं व तइअं पअं णमइ ॥ ४०१ ॥

१. स्त्रीनस्वानः for मीनस्वामिनः P.

२. ०मिव for ०मपि P.

३. P. does not put figures of enumeration after this as well as the following and preceding two stanzas It thus does not recognise

these four verses as parts of the Gāthāsaptas'ati.

४. समाप्यते for विरमति P.

५. गीतानां for गाथानां P.

६. यद्विगलति for यन्न लगति P.

७. मधुरत्वं किमपि for मधुरत्वेनामृत-मपि P.

अप्रभवन्महीमण्डले नमःसंस्थितं चिरं हरेः ।

तारापुष्पप्रकराञ्चितमिव तृतीयं पदं नमत ॥

पञ्चमशतोपक्रमे पुनर्मङ्गलमारभते—अपहुत्तमिति । दरेखिविक्रमरूपं तृतीयं पदं नमतेति सम्बन्धः । अप्रभवद् अमायन् ताराः पुष्पास्तीवेति रूपकम् । प्रकरः समूहः । नमस्करणीयानां नतिर्धर्मः । उन्नतिमन्तो नमस्करणीया इति नीतिः । हरेः स्मरणं मुक्तिजनकमिति युक्तिः । अथ च संकटे सङ्केतस्थाने त्रैविक्रमपदेनारब्धसुरततृप्ता नायिका विदाधनस्य नमस्यतामन्यापदेशेन सखीमाह ॥ ४०१ ॥

धृग्णा ता महिलाओ जा दइअं सिविणए वि पेच्छंति ।

णिह्विअ तेण विणा ण एइ का पेच्छए सिविणं ॥४०२॥

धन्यास्ता महिला या दयितं स्थोऽपि प्रेक्षन्ते ॥

निद्रैव तेन विना नैति का प्रेक्षते स्वप्नम् ॥

सखि स्वपिदि, स्वप्नेऽपि प्रियसमागमेन विरहिण्यो विनोदमनुभवन्तीति वदन्ती सखी कापि विरहिणीदमाह—धृग्णा इति । तेन कान्तेन एति आयाति । प्रोषित-पतिकानां दिवा निद्रा निपिदेति धर्मः । यत्र कारणं दुर्लभं तत्र कार्यं प्रत्यनास्या न कार्येति नीतिः । स्वप्नावस्थापर्यन्तं संसारिता, तदूर्ध्वं सुषुप्ति, सैव तत्त्वज्ञानसदृशीति युक्तिः । मलयशेखरस्य ॥ ४०२ ॥

मज्झरहपत्थिअस्स वि मिम्हे पहिअस्स हरइ संतावं ।

हिअअट्ठिअजाआमुहमअंकजोएहाजलप्पवहो ॥४०३॥

मध्याह्नप्रस्थितस्यापि मीम्हे पथिकस्य हरति सन्तापम् ।

हृदयस्थितजायामुल्लसृगाङ्गुम्योत्साजलप्रवाहः ॥

खरतरसूर्यकिरणे समये कथमयं पथिको गच्छतीति वदन्ती कापि निपुणेदमाह-मज्झरहपत्थि इति । हृदयस्थिता भावनोपनीता जाया तस्या मुखं मृगाङ्गुमिव तस्य ज्योत्स्ना सैव जलप्रवाहः पथिकस्य विरहिण्यः सन्तापं हरतीत्यन्वयः । समीचीनं फलं हृदि निधाय यदुःखरूपं पुण्यं कर्म प्रारब्धं तत्र दुःखबुद्धिर्न भवतीति धर्मः । कार्यद्वारतोऽपि विज्ञाः कारणं कल्पयन्तीति नीतिः । हृदि ध्यायतां बाह्यलक्षणे न बाधत इति युक्तिः ।

१. अभव० for अप्रभव० P.

२. सं is missing in P.

३. ०राचित० for ०राञ्चित० P.

४. अभवद् for अप्रभवद् P.

५. पश्यन्ति for प्रेक्षन्ते P.

६. मध्याह्ने for मध्याह्ने P.

स मलिनोऽप्याश्रयणीय इति नीतिः । स्त्रीसङ्गो योगिना सर्वथा वारणीय इति युक्तिः ।
मीनस्वामिनः' ॥

राअविरुद्धं वा कहं पहिओ पहिअस्स साहइ ससंकं ।

जत्तो अम्याण दलं तत्तो दरणिग्गअं किं पि ॥

राजविरुद्धामपि^१ कथां पथिकः पथिकस्य कथयति सशङ्कम् ।

यत्त आम्नाणां दलं ततो दरनिर्गतं किमपि ॥

प्रियगमननिषेधाय कुसुमितसहकारसकाशात् पथिकानां भयं दर्शयन्ती कापी-
दमाह-राअविरुद्धमिति । तत्त आम्नदलादरेपनिर्गतं किमप्यनिर्वचनीयं भयमिति मा गच्छेति
निषेधोक्तिः । विरहिणो माधमञ्जरोदर्शनं परमसन्तापकारि स्यादतः पथिकस्य सशङ्कं
दर्शनम् । राजविरुद्धा कथा लोकविरुद्धेति सा न कर्तव्येति धर्मः । येन स्वपक्षो आयते
तदाशङ्क्य व्यवहरणीयमिति नीतिः । चित्तोन्मादको वर्जनीय इति युक्तिः । वल्लयास्य ॥
मूले टीकान्तरे च व्याख्यातं दृष्टमतः शताधिकमपि व्याख्यातम् ।

एत्थ चउत्थं विरमइ गाहाण सअं सहावरमणिज्जं ।

सोऊण जं ण लग्गइ हिअए मधुरत्तणेण अमिअं पि ॥

अत्र चतुर्थं विरमति^२ गाथानां^३ शतं स्वभावमणीयम् ।

भुत्वा यन्न लगति^४ हृदये मधुरत्वेनामृतमपि^५ ॥

चतुर्थशतसमाप्तौ गाथामाह-एत्थेति । किमप्यनिर्वचनीयम् ॥

इति हारितान्नश्रीपीताम्बरकृतायां सप्तशत्याष्टीकायां चतुर्थं शतम् ॥

अपहुप्पतं महिमण्डलम्मि णहसंठिअं चिरं हरिणो ।

ताराठप्फप्पअरं चिअं व तइअं पअं णमह ॥ ४०१ ॥

१. स्वीनस्वानः for मीनस्वामिनः P.

२. ०मिव for ०मपि P.

३. P. does not put figures of enumeration after this as well as the following and preceding two stanzas It thus does not recognise

these four verses as parts of the Gāthāsaptas'ati.

४. समाप्यते for विरमति P.

५. गीतानां for गाथानां P.

६. यद्विगलति for यन्न लगति P.

७. मधुरत्वं किमपि for मधुरत्वेनामृत-मपि P.

अप्रभवन्महीमण्डले नमःसंस्थितं चिरं हरेः ।

तारापुष्पप्रकराञ्चितमिव तृतीयं पदं नमत ॥

पञ्चमशतोपक्रमे पुनर्मङ्गलमारभते—अपहुत्तमिति । हरेस्त्रिविक्रमरूपं तृतीयं पदं नमतेति सन्वन्धः । अप्रभवद् अमायन् ताराः पुष्पालीवेति रूपकम् । प्रकरः समूहः । नमस्करणीयानां नतिर्धर्मः । उन्नतिमन्तो नमस्करणीया इति नीतिः । हरेः स्मरणं मुक्तिजनकमिति युक्तिः । अथ च संकटे सङ्केतस्थाने त्रैविक्रमपदेनारब्धसुरतवृत्ता नायिका विदग्धजनस्य नमस्यतामन्यापदेशेन सखीमाह ॥ ४०१ ॥

धण्णा ता महिलाओ जा दइअं सिविणए वि पेच्छंति ।

णिदं चिअ तेण विणा ण एइ का पेच्छए सिविणं ॥४०२॥

धन्यास्ता महिला या दयितं स्वप्नेऽपि प्रेक्षन्ते ॥

निद्रैव तेन विना नैति का प्रेक्षते स्वप्नम् ॥

सखि स्वपिदि, स्वप्नेऽपि प्रियसमागमेन विरहिण्यो विनोदमनुभवन्तीति वदन्ती सखी कापि विरहिणीदमाह—धण्णा इति । तेन कान्तेन एति आयाति । प्रोषित-पतिकानां दिवा निद्रा निपिद्वेति धर्मः । यत्र कारणं दुर्लभं तत्र कार्यं प्रत्यनास्था न कार्येति नीतिः । स्वप्रावस्थापर्यन्तं संसारिता, तदूर्ध्वं सुषुप्ति, सैव तत्त्वज्ञानसदृशीति युक्तिः । मलयशेखरस्य ॥ ४०२ ॥

मज्झराहपत्थिअस्स वि मिम्हे पहिअस्स हरइ संतावं ।

हिअभट्ठिअजाआमुहमअंकजोयहानलप्पवहो ॥४०३॥

मध्याह्नप्रस्थितस्यापि मीम्हे पथिकस्य हरति सन्तापम् ।

हृदयस्थितजायामुखमृगाङ्गज्योत्स्नाजलप्रवाहः ॥

खरसरसूर्यकिरणयो समये कथमयं पथिको गच्छतीति वदन्ती कापि निपुणेदमाह—मज्झराहेति । हृदयस्थिता भावोपनीता जाया तस्या मुखं मृगाङ्गमिव तस्य ज्योत्स्ना सैव जलप्रवाहः पथिकस्य विरहिण्यः सन्तापं हरतीत्यन्वयः । समीचीनं फलं हृदि निधाय यद्दुःखरूपं पुण्यं कर्म प्रारब्धं तत्र दुःखबुद्धिर्न भवतीति धर्मः । कार्यद्वारतोऽपि विज्ञाः कारणं कल्पयन्तीति नीतिः । हृदि ध्यायतां बाह्यलोको न धावत इति युक्तिः ।

१. अभव० for अप्रभव० P.

२. सं is missing in P.

३. ०राचित० for ०राञ्चित० P.

४. अभवद् for अप्रभवद् P.

५. परयन्ति for प्रेक्षन्ते P.

६. मध्याह्ने for मध्याह्ने P.

विप्रलम्भचेष्टासु प्रवासोऽयमिति कण्ठाभरणे । मंगलकशीलस्य ॥ ४०३ ॥

भण को ण रुसइ जणो पथिज्जंतो अदेसआलम्भि ।

रइवावढा रुवंतं पिअं पि पुत्तं सवइ माआ ॥ ४०४ ॥

भण को न रुप्यति जनः प्रार्थ्यमानोऽदेशकाले^१ ।

रतिव्यापृता रुदन्तं^२ प्रियमपि पुत्रं शपते माता ॥

काश्चित्सुखासक्तां स्त्रियं रुप्यन्तीं प्रियमपि पुत्रं शपन्तीं श्रुत्वैकापरस्याः कथयति—भूयेति । व्यापृता प्रसक्ता । शपते आकुर्यति । पुत्रादपि प्रियसम्भोगो नारीणामपेक्षित इति । अर्थिभ्यः कोपो न धर्त्तव्य इति धर्मः । अदेशकालेऽपि प्रभुर्नार्थनीय इति नीतिः । व्यवस्थितमेकं वस्तु संसारे नास्तीति तद्वेयमिति युक्तिः । अर्थान्तरन्यासोऽयमलङ्कारः । तदुक्तं दरिद्रना^३—

ज्ञेयः सोऽर्थान्तरन्यासो वस्तु प्रस्तुत्य किञ्चन ।

तत्साधनसमर्थस्य न्यासो योऽन्यस्य वस्तुनः ॥

महोदधेः ॥ ४०४ ॥

सुभणो ण दीसइ चिअ खलवहुले डइदनीअलोअम्भि ।

जह काअसंकुला तह ण हंसपरिवारिआ पुहवी ॥ ४०५ ॥

सुजनो न दृश्यत इव^४ खलवहुले^५ दग्धमीवल्लोके^६ ।

यथा काकसंकुला तथा^७ न हंसपरिवारिता पृथ्वी ॥

खलस्वभावेन नायकेनोपतप्ता काचित्तमेवोद्दिश्य वदति । केनापि दुर्विदग्धेन वञ्चिता कापि नायिका सनिर्वेदं सखीमाह—सुखणो इति । जीवलोकः प्राणिलोकः । यथा काकैः संकुला पृथिवी, काका दुर्जनाः, हंसाः सत्पुरुषाः । तथा चाहं दुर्जनवञ्चिता न पुनर्मया सुजनः प्रार्थ्यत इति भावः । सुजनसन्निधानमेव लोकद्वयसाधकमिति धर्मः । खलस्य बहुत्वात्सदैव ते वारणीया इति नीतिः । एवं परिच्छाज्ये संसारे किं विचारणीयमिति युक्तिः । दृष्टान्तोक्तिरियं साम्यभेदः । तदुक्तं कण्ठाभरणे^८—

१. P. 314.

२. P. adds पि after ०काले ।

३. P. substitutes वराकी for रुदन्तम्.

४. II. 169.

५. एव for ॥ P.

६. ०वर्गे for ०बहुले P.

७. दग्ध is missing in P.

८. ०लोकमध्ये for ०लोके P.

९. न तथा for तथा न P.

१०. P. 209. Verses 34—36.

द्वयोर्बोधोक्तिश्चातुर्बादौपम्यार्थोऽवगम्यते ।
 उपमारूपकान्यत्वे साम्यमित्यामनन्ति तत् ॥
 तदानन्त्येन मेदानामसंख्यास्तस्य वृत्तयः
 दृष्टान्तोक्तिः प्रपञ्चोक्तिः प्रतिवस्तूतिरेव च
 तत्रैवादेः प्रयोगेण दृष्टान्तोक्तिं प्रचक्षते ॥

इति । कुमारस्य ॥ ४०५ ॥

दृज्जसि दृज्जसु कुत्थसि कुत्थसु अहं फुडसि हिअअ ! ता फुडसु ।

तह वि परिसेसिओ चिअ सो खु मए गलिअसन्भावो ॥४०६॥

दृष्टसे दृष्टस्व कथ्यसे^१ कथ्यस्व अयं स्फुटसि हृदय !^२ तत्स्फुट ।

तथापि परिशेषित^३ एव स स्फुट^४ मया गलितसद्भावः ॥

काचिन्मानिनी कृतापराधस्यापि प्रियस्यानुनयकाङ्क्षिणी हृदयसन्तापं सूचयन्तीदमाह—दृज्जसि । यद्यपि हृदय ! त्वमेवंविधस्तथापि गलितः सद्भावः प्रेम यस्मिन् तादृशोऽपि प्रेयान् परिशेषितव्यः परिच्छिन्नः कर्तव्यः । दाहादिपुक्ताद् हृदयादित्यर्थम् । कृतापराधोपि मद्भूदये वसत्येवेति तात्पर्यम् । दृष्टस इत्याद्यौ कर्तव्यार्थत्वेनेपदम् । यदेव कर्मणि सङ्गतं क्रियते तदेव लोकद्वयसाधकं भवतीति धर्मः । यत्र कार्ये दृष्टादृष्टयोर्विरोधो भवति तत्र पञ्चात्तापः स्यादतस्तत्र करणीयमिति नीतिः । अज्ञातपरमार्थो नित्यमेव सांसारिकेण तापेन दृष्टत इति युक्तिः । शालवाहनस्य ॥ ४०६ ॥

दहूणं रुंदतुंदग्गणिग्गअं णिअसुअस्स दादग्गं ।

मोढी विणावि कउजेण गामणिअडे जये चरइ ॥४०७॥

दृष्टा बृहत्पण्डामनिर्गतं निजमुतस्य दंष्ट्रामम् ।

सूकरी विनापि कार्येण ग्रामनिकटे यवांश्चरति ॥

कल्याण्विद् ग्रामसमिहितयवक्षेत्रं सङ्केतस्थानमासीत्प्राहं गता स्वप्न गत इति एवावयन्ती कापि कामपि लक्ष्मीकृत्य वदति । अन्यकाराभिसारिकादौत्रगमननिषेधार्थं सूकरभयं श्रावयति वा-ददूणांरुंदेति । मोढी सूकरी चरति सादति । बृहत्पण्डामनेन सूकर्या अपत्यानामवेक्षा कर्तव्या नास्तीति सूचितम् । शुङ्गागमेन पक्ष्यवमत्तुर्णं सूकरेण कर्तुं न शक्यत इति कुर्यात्तस्य तत्र क्षेत्रे गमनं नास्तीत्यपि ध्वनिम् । अयत्र-

१. कष्टायसे for कथ्यसे P.

२. कष्टायस्व for कथ्यस्व P.

३. ततः for तत् P.

४. शेषितव्योय for शेषित एव स स्फुट P.

सुलभे सत्यपि कन्दे मूले च ग्रामनिकटानां यवानां भक्षणे कार्यव्यतिरेकोऽवगम्यते ।
अकार्यमकृत्यमेव भवति, यतः कृषीवलानामातडनादिशङ्काप्युदेति यवभक्षणञ्च न सेत्स्य-
तीति तात्पर्यम् । योग्य. पुत्रो लोकद्वयसाधको भवतीति धर्मः । सप्तहायोऽशकोऽपि
गर्वायत इति नीतिः । दृष्टपुत्रादिसमृद्धेः सांसारिकस्य तत्त्वज्ञानं नोत्पद्यत इति युक्तिः ।
विमद्विराजस्य ॥ ४०७ ॥

एषण चिअ कंकेल्लि ! तुज्झ तं ण त्थि जं ण पज्जतं ।

उपमिज्जइ जं तुह पल्लवेण वरकामिणीहत्यो ॥ ४०८ ॥

एतेनैव कट्टेले^१ तव क्कमास्ति यन्न पर्याप्तम् ।

उपमीयते यत्तव पल्लवेन वरकामिनीहस्तः ॥

काचिन्नायिकाऽशोकव्याजेन कमपि नायकं स्तुवन्ती अशोकमुद्दिश्य वदति—
एषण चिअ इति । कट्टोल्लिरशोकः । एतेनैव पल्लवेन तत्प्रमेयं नास्ति यत्तव न
पर्याप्तं परिपूर्णम् । एतदेवाह—यत्तव पल्लवेन वरकामिनीनां हस्त उपमीयत इतः परा
तव काधिका काष्ठेति भावः । सत्पुरुषेण तदेव कर्माचरणीयं येन सतां सादृश्यविषयो
भवतीति धर्मः । येन केनापि गुणेन लोके प्रकर्षो जायते स एवादर्तव्यः । ननु तत्र खेदः
कर्तव्य इति नीतिः । एकेनैव तत्त्वज्ञानेन सर्वं परिपूर्णं किमपरेणेति युक्तिः । कट्टिलस्य
॥ ४०८ ॥

रसिअ ! विअइह ! विलासिअ ! समअण्णुअ ! सच्चअं अमोओ सि ।

वरजुवइचलणकमलाहओ वि जं विअससि सअहं ॥ ४०९ ॥

रसिक ! विदग्ध ! विलासिन्समयज्ञ ! सत्यमशोकोऽसि ।

वरयुवतिचरणकमलाहतोऽपि यद्विकससि सन्तृप्यम् ॥

नायिकायाः प्रणयरोपबचसा कुपितस्य नायकस्य मनोवृत्तये निपुणा सखी सानु-
रागमशोकं व्यर्थयति-रसिअ इति । सन्तृप्यं साकाङ्क्षं यथा स्यादेवं वरयुवतिचरणकमला-
हतोपि यद्विकससि । अशोकस्य पुष्पोद्गम एव काङ्क्षा । अपिर्विरोधे । यस्त्वाहतो-
ऽपमानितो भवति स च विकस्वरः सङ्घर्षो न भवतीति । पूर्वगाथाया अवसानमग्न ।
कश्चिन्मानी पुरुषः प्रियया कृतकलहः पश्चात्तापगृहीतोऽशोकं स्तौति वा । समयज्ञ !
विदग्धाचारवेदिन् । सत्यमशोकस्त्वं वयं मानगृहीता अविदग्धा एवेति तात्पर्यम् ।
समयज्ञतादयो गुणा लोकद्वयसाधका इति धर्मः । कालवशेन परचरणोपासनेनापि
स्वसमृद्धिश्चिन्तनीयेति नीतिः । योगिनः सति तत्त्वज्ञानेऽधिकं सङ्घर्षा भवन्तीति युक्तिः ।
'तृप्या स्यात्सर्पलिप्स्योः' । मेदिनी^२ । ब्रह्मचारिणः ॥ ४०९ ॥

विज्झाविज्झइ जलणो गहवइधूआइ चित्थअसिहो वि ।

अणुमरणयणालिगणपिअअमगुहसिज्जिरंगीए ॥ ४१० ॥

निर्वाप्यते^१ ज्वलनो गृहपतिदुहित्रा^२ विस्तृतशिरसोऽपि ।

अनुमरणायनालिङ्गनप्रियतममुत्तम्वेदशीलाङ्गया ॥

... कस्याश्चिद् गृहपतिमुत्ताया अनुमरणां पुर्वन्त्यास्तम्यामपि दशायां प्रियालिङ्गनेन स्वित्राङ्गया अनुरागातिशयमेकाऽपरस्याः कथयन्ति—विष्मत्तविज्झइ इति । विष्माप्यते निर्वाप्यते । स्वेदस्य इत्यस्तुत्तरयो येन तादृशोऽग्निर्निर्वापित इति । अनुमरणारसिङ्गानां स्त्रीणां धर्मपरतया यस्यापि सुखायेति धर्मः । अनुरागोपदर्शनं सर्वत्र कर्तव्यमिति नीतिः । मनस्यारोपितपरमानन्दमुत्ता यास्तलोऽं न गणयन्तीति युक्तिः ॥ ४१० ॥

जारमसाणसमुद्भवभूतिसुहृत्ससिज्जिरंगीए ।

ण समप्पइ णवकावालिणीअ उद्धूलणारंभो ॥ ४११ ॥

जारमशानसमुद्भवभूतिसुत्तम्पर्शस्वेदशीलाङ्गयाः^३ ।

न समाप्यते नवकापालिन्या उद्धूलनारंभः ॥

अन्यापदेशेन कामुकान्तरेणापि नाविकायाः स्थिरस्त्रेहतां प्रतिपादयन्ती द्वीद-
माह—जारेति । भूतिर्भस्मनि । भूतेः सुगस्पर्शेन स्वेदशीलान्यङ्गानि यस्याः । प्रथमा
नवा कापालिनी कपालव्रतधारिणी । उद्धूलनसमालम्भनमनुक्षेपनम् । अनुमरणादि
कपालव्रतं स्त्रीयां श्रेय इति धर्मः । निवृत्तेऽपि भावोऽभिज्ञैरिङ्गितेन शायत इति नीतिः ।
प्रथमं प्राणायामायम्यासे स्वेदाद्यपद्रवो भवतीति वक्ष्ये यत्रः कार्य इति युक्तिः ।
शालयादनस्य ॥ ४११ ॥

एक्को पण्डुअइ यणो वीओ पुलएइ णहमुहालिहिओ ।

पुत्तस्स पिअअमस्स अ मज्झणिसयणाइ धरणीअ ॥ ४१२ ॥

एकः प्रहोति स्तनो द्वितीयः पुलकिन्नो भवति नयमुत्तमलिस्त्रितः^४ ।

ऽत्रस्य प्रियतमस्य च^५ मध्यनिपट्याया गृहिएयाः ॥

१. विष्माप्यते for निर्वाप्यते P.

२. ०सुतया for ०दुहित्रा P.

३. आविन्ष्टन० for विस्तृत० P.

४. ० लिङ्गन० for ०लिङ्गित० P.

५. ०स्विदङ्गया for ०स्वेदशीलाङ्गया P.

६. प्रथम० for नव० P.

७. उद्धूलना० for उद्धूलना० P.

८. For this line P. reads एकं प्रमूर्तौ स्तनं तृतीयं प्रलोक्षने नय-
मुत्तमलिस्त्रितम् ।

९. 'च' is missing in P.

नायिकाया आगमनासामर्थ्यमुपनायके सूचयन्ती दूतीदमाह—एकमिति । एकं स्तनं प्रस्तौति प्रस्तावयति पुत्रोऽर्थात् प्रियतमः नयमुखेनास्मिष्टमद्वितम् । एतदेव प्रियतमस्यावलोकने कारणम् । एको इति पाठे एकः पुत्रः, द्वितीयः प्रिय इति । सुभग-पुत्रवती भवतीति नान्पस्य पुण्यस्य फलमिति धर्मः । एकेनापि यथाशक्यं परार्तिहरणं कर्तव्यमिति नीतिः । संसारस्य नानरूपं दर्शयन् योगी शिष्यं वैराग्यमाहेति युक्तिः । तस्यैव ॥ ४१२ ॥

जं मुच्छिआइ ण सुओ कलंवंगेण तं गुणे पडिअं ।

इअरा गज्जिअसदो जीएण विणा ण वोलंतो ॥४१३॥

यन्मूर्च्छितया न श्रुतः कदम्बगन्धेन तद् गुणो पतितम् ।

इतरथा गर्जितशब्दो जीवेन विना नातिक्रान्तः^१ ॥

दूती विरहिण्या अवस्थावर्णनं करोतीति—जं मुच्छिआइ इति । कदम्बस्य कदम्बकुसुमस्य गन्धेन मूर्च्छितया गर्जितरूपः शब्दो न श्रुतः, तेन तदवस्थया गुणो पतितं वृत्तं, व्यतिक्रान्तो लङ्घितो वा स्यादिति । 'तं से गुणम्मि पडिअं कदंबगन्धेन जं गच्छा मोहं' इति पाठान्तरम् । 'तत्रास्या गुणो पतितं कदम्बगन्धेन यद्गता मोहम्' इति विवरणम् । प्रसङ्गेनाप्यापतितं वारणीयं वारणीयमिति धर्मः । शुद्धिमतामल्पेनैवायासेनापात-सन्तरणीयं भवतीति नीतिः । सर्वेषु विषयेषु शब्द आकर्षकः सच रागजनको योगिना वारणीय इति युक्तिः । पालितस्य ॥ ४१३ ॥

एत्ताइ चिअ मोहं जणेइ बालत्तणे वि वट्ठती ।

गामणिधूआ विसलअण्व वट्ठदीआ काहिइ अणत्थं ॥४१४॥

एतावत्येव^२ मोहं जनयति बालत्वेऽपि वर्तमाना ।

ग्रामणीदुहिता^३ विपलतेव वर्द्धिता करिष्यत्यन्तर्यम् ॥

काप्यल्पवयस्कामेव नायकानुरञ्जनक्षमां दृष्ट्वा युवतीकाऽपरस्याः कथयति—एत्ताइ चिअ इति । एतावत्येव वा । ग्रामणीसुता ग्रामप्रधानदुहिता । आपातसुकुमारं कर्म पापजनकं वर्द्धमानं कटु भवतीति तत्र विधेयमिति धर्मः । लोके नापि परिणाम-विरसं कर्तव्यमिति नीतिः । सर्वेभ्यो विषयेभ्यः परं व्यामोहिका स्त्री भवतीति तत्सम्पर्को वारणीय इति युक्तिः ॥४१४॥

१. व्यतिक्रान्तः for नातिक्रान्तः P.

२. इदानीमेव for एतावत्येव P.

३. सुता for दुहिता P.

सुप्पउ तइओवि गओ जामो चि सहीउ ! कीस मं मणह ।

सेहालिआण गंधो ण देइ सोचुं मुहअ तुम्हे ॥ ४१५ ॥

सुप्पतां तृतीयोऽपि गतो याम इति सत्यः ! किमिति^१ मां भण्यथ ।

शेफालिकानां^२ गन्धो न ददाति स्वप्नुं^३ स्वपित^४ यूयम् ॥

दोर्घरात्रिजागराद् गावा (१वा) पाठ (१ट) वसाशङ्कमानाभिः सखीभिर्विभ्रामायोक्ता विरहिणी सनिर्वेदमिदमाह—सुप्पउ इति । शेफालिका सेहारिरिति ख्याता तस्या अपि पुष्पं शेफालिकानां मदनोद्दीपकत्वात् । अपि तु कथं समर्थास्मीति भावः । रात्रौ जागरणं दिवा च शयनं निषिद्धमिति धर्मः । प्रौढे कार्यविद्यते सति उद्यतं कार्यं न सिध्यतीति नीतिः । प्रौढशीलो योगाधिकारी भवतीति युक्तिः । श्रीशक्तेः ॥४१५॥

कह सो ण संभरिज्जइ जो मे तह संठिआइ अंगाई ।

णिच्चत्तिण वि मुरण णिज्जाअइ मुरअरसिओ व्व ॥४१६॥

कथं स न संस्मर्यते यो मे तथा संस्थितान्यङ्गानि ।

निर्वर्तितेऽपि मुरते निष्प्रायति मुरतरसिक इव ॥

सानुरागा विरहिणी सखीमिदमाह—कह सो इति । तथा संस्थितानि मुरतायास-
निस्सङ्गानि । निर्वर्तिते रागे गजिते मुरतरसिको यथा निष्प्रायति तथेत्यर्थः । नच रक्तं विरागयेदित्याचाराद् अनुरक्ते वैराग्यं नाचरणीयमिति कामो धर्मश्च । उपचारातिशयेन वशीकृता धन्धुबचनमप्युज्जह्वय तद्रतद्वया भवन्तीति नीतिः । संसारस्य एतादृश एव क्रमो यदुपभुजे (१के) पि विषयेऽधिकाकाङ्क्षा भवतीति युक्तिः । शङ्करस्य ॥४१६॥

मुक्खंतवहलकदमघम्मविसूरंतकमठपाटीणं ।

दिट्ठं अइट्ठउव्वं कालेण तलं तडाअस्स ॥४१७॥

शुष्यद्वहलकदमघर्मलिखमानकमठपाटीनम् ।

दृष्टमदृष्टपूर्वं कालेन तलं तडागस्य ॥

१. इति is wanting in P.

२. शेफालिकायां for शेफालिकानां P.

३. स्वपितुं for स्वप्नुं P.

४. स्वत for स्वपित P.

५. सं is missing in P.

६. मे for मम P.

७. P. adds इति after अङ्गानि

८. अपि is missing in P.

९. निर् for नि P.

महागनिकटकुप्रदेशकृत्तसद्देनाहं तत्र गता 'त्वं तु न गत' इति जनाकीर्णं पत्र
सा च तस्य कथयति—वाप्रंतेति^१ । शुष्यना यद्भूतेन कर्तमेन धर्मेण वाऽऽनयेन च लिख-
मानाः कमठाः कच्छपाः पाठीना वायोर इति रूपाता मत्स्या यत्र तत्तलम् । तादृश
तद्भागस्य तलं कालेन अट्टपूर्वं पूर्वं न ट्टममे ट्टम् । कालेन मृत्युना । तल स्वरूपम् ।
'तलं स्वरूपानूर्ध्वयोः' अमरः । त्रिषद्वतेषु प्राणिषु नित्यं दया कर्तव्येति धर्मः ।
विभूत्या गर्वो न कर्तव्य इति नीतिः । सर्वमेतदन्तित्वमिति युक्तिः । शालवाहनस्य ॥४१७॥

चोरिरअरअसद्दालुणि ! मा पुत्ति ! भम्ममु अवआरम्मि ।

अहिअअरं लखिज्जसि तमभरिए दीवसीह व्व ॥ ४१८ ॥

चौर्यैरतप्रद्वालुके^२ ! मा पुत्रि ! भ्रमान्धकारे ।

अभिधत्तं लक्ष्यसे तमोगृते^३ दीर्घशिखरे ॥

कापि गोत्रजराती फान्तेरुज्ज्वलतां वर्णयन्ती सपरिहासं कामप्यन्धकाराभि-
सारिकामाह—चोरिरअरअ इति । तमसा वृते व्याप्ते । यथा दीपस्य शिखाऽन्धकारेऽधिकं
लक्ष्यते तथेत्यर्थः । धार्मिकेणोज्ज्वलगुणेन दुष्क्रेष्टा न कर्तव्येति धर्मः । अकार्यायो-
पदर्शनेनापि अनुमीविना स्वामो वारणीय इति नीतिः । संसारान्धतमसे तत्त्वज्ञानं
प्रदीपवद् घोद्धव्यमिति युक्तिः । प्रद्वत्तस्य ॥४१८॥

वाहिता पडिवअणं ण देइ रुसेइ एकमेक्कसस ।

असई कज्जेन विणा पडप्पमाणे णईकच्छे ॥ ४१९ ॥

'व्याहृता प्रतिवचनं न ददाति रुप्यत्येकैकस्य ।

असती कार्येण विना प्रदीप्यमाने नदीकच्छे ॥^४

काचित् कुलटा नदीसन्निहितनिकुञ्जदेशे दह्यमाने दीपं विनापि स्वामिने प्रत्यु-
त्तरं न ददातीत्येकः परस्याः कथयति । स्थानान्तरान्धेपण्याय कुट्टनी जारं भ्रावयति—
वाहिता इति । व्याहृता प्रतिवचनं न ददातीत्यन्वयः । प्रतिवचनमुत्तरम् । प्राणिनां
वधानमहदिदमधर्महेतु यद्वदनदहनमिति धर्मः । दुःखिते मनसि सर्वमसह्यमिति नीतिः ।

१. P. reads त्वनुगत for त्वं तु न गत.

२. सुखंतेति is suggested.

३. III. ३. २. "अधःस्वरूपयोरस्त्री
तलं स्यात्"

४. चोरिकारतप्रद्वालो for चौर्यैरत-
प्रद्वालुके P.

५. P. adds व्रज after मा.

६. भ्रम is missing in P.

७. ०वृते for ०भृते P.

८. दीप० for दीपक० P.

९. The text is missing in P.

क्रोधादयश्च शत्रवः शरीरे हेया इति युक्तिः । प्रतीयमानेद्वितलक्षणाः सूक्ष्मभेदोऽयम् । तदुक्तं कण्ठाभरणे—

इङ्गिताकारलक्ष्योऽर्थः सूक्ष्मः सूक्ष्मगुणात् यः^१ ।

सूक्ष्मात्प्रत्यक्षतः सूक्ष्मोऽप्रत्यक्ष इति भिद्यते ॥

वाच्यः प्रतीयमानश्च सूक्ष्मोऽत्र द्विविधो मतः ।

इङ्गिताकारलक्ष्यत्वं लक्ष्यसामान्यमेतयोः ॥

अत्र इति वचनाप्रदानपरिजनकोपाभ्यां दीप्यमाने नदीकच्छे इत्यनेन प्रत्याप्यमानः संकेतकुहदादोऽखो वधूजनमनस्तापो वाक्यार्थत्वेन लक्षित इत्ययमिङ्गितलक्ष्यः प्रतीयमानः सूक्ष्मभेद इति । रोलदेवस्य ॥ ४१६ ॥

आम असइ म्ह ओसर पइव्वए ! ण तुह मइलिभं गोचं ।

किं उण जणस्स जाअव्व चंडिलं ता ण कामेमो ॥४२०॥

आम^४ असत्यः स्मः अपसर^५ पतिव्रते ! न ते^६ मलिनितं गोत्रम् ।

किं पुनर्जनस्य^७ जायेव नापितं^८ तावन्न^९ कामयामहे ॥

प्रतिवेशिन्या उपालब्धा तद्दुःखशीलतां प्रकटयन्ती काप्यस्तीदमाह । परस्परं क्लृप्तायमाने वा द्वे कुलटे वदतः—आमेति । ‘आम सेव्यानुमतौ’ भट्टटीकायाम् । असत्यः स्मो वयम् । पतिव्रते इति सोपालम्भं सम्बोधनम् । तव न मलिनितं गोत्रम् । मम दुश्चरितैः रित्यर्थात्, किं पुनर्जनस्य जायेव त्वमित्यभिप्रायः । आम निश्चये वा । आं ज्ञाननिश्चय-स्थूत्पोरिति मेदिनी^{१०} । गोत्रं नास्ति कुले कोपः^{११} । चन्दिज्जो नापिते देशी । मर्मं च शत्रोरपि नोदूषाटनीयमिति धर्मः । सदाचारानुरोधाद्यो यथा प्रवर्त्तते स तथा प्रवृत्तः स्यादिति नीतिः । कुलमलिनत्वादिनिरपेक्षास्त्वत्त्वद्भानिनो भवन्तीति युक्तिः । पालितस्य ॥ ४२० ॥

णिइं छइति कहिअं सुणंति खल्लिअवस्सरं ण जंपंति ।

जादि ण दिडो सि तुमं ताओ चिअ सुहअ ! सुहिआओ ॥४२१॥

१. P. 155 Verses 21-22.

२. SK. reads सः for यः

३. SK. reads सूक्ष्मः प्रत्य० for सूक्ष्मात्प्रत्य०

४. आम is missing in P.

५. विरम for अपसर P.

६. तव न for न ते P.

७. जनस्य is missing in P.

८. चन्दिज्जं for नापितं P.

९. ततो न for तावन्न P.

१०. P. 251. V. 50

११. Cf. Amara III. 3 181. ‘गोत्रं तु नास्ति च’ । चात् रोलकुलपोः ।

निद्रां लभन्ते कथितं गृह्णन्ति स्खलिताक्षरं न जल्पन्ति ।

याभिर्ने दृष्टोऽसि त्वं ता एव सुभग ! सुरिताः ॥

अन्यासां सुखकथनद्वारेणाऽऽत्मनोऽनुरागातिशयं सूचयन्ती प्रियमाह—समप्र-
गुणोपेतं नायकमाप्नुवन्ती काचित्प्रसङ्गेन सति तद्दर्शने तमुद्दिश्य वदति—यिदमिति ।
भवद्दर्शनेन करणापाटवात्स्खलिताक्षरत्वम् । स्खलितमययास्थानकरणाभ्यामुच्चारितम् ।
वयं तु तद्दर्शनात् सुखितद्वया न सुरिताः । तव दुर्लभत्वादिति भावः । कमनीयारुते-
र्दर्शनमात्रादेव निद्राच्छेदादयो विकारा जायन्त इति सूचनम् । यत्सुखेन कालो याति तच्च
सत्कर्मफलमतो धर्ममाचरणीयमिति धर्मः । कार्यन्याप्तानां निद्रात्यागोऽतिप्रसूचित
इति नीतिः । यैः परमात्मा न दृष्टस्त एव निद्रादिसुखयोगिनो भवन्तीति युक्तिः ।
देवदेवस्य ॥ ४२१ ॥

बालभ ! तुमाह दिण्णं कण्णे काऊण चोरसंघादिं ।

लज्जालुङ्गी वि वह् परं गआ गामरच्छाप ॥४२२॥

बालक ! त्वया दत्तां^१ कर्णे कृत्वा बदरसंघाटीम्^२ ।

लज्जालुरपि^३ बधूर्गृह्ण गता भ्रामरध्वया ॥

कापीभ्रसुता कस्मिन्नपि जातानुरागा गता तद्वत् बदरयुगं कर्णे विधाय रथ्यां
गतेत्यनुरागातिशयं तस्यास्तस्मिन् प्रौढा सखी निवेदयति । कस्याश्चित्तदुनुरागं प्रत्य-
कृतसम्प्रत्ययमुपनयकं दूती सरोपं वा प्रत्याह—बालभ इति । बालक ! अनुरागलिङ्गा-
नभिज्ञ ! सहातो युगलपरोऽर्थात् । अज्जा ईश्वरसुता । लज्जालुरपि बधूरिति वा ।
धारयेदपि तद्वत् कर्णे कृत्वा बदरसहातं यत्किञ्चिदपीत्यनुरागलिङ्गं पालयन्ती
स्वानुरागं सूचयन्ती दृश्ये स्थाने बदरधारणाल्लोकेभ्योपि न लज्जिता भ्रामरध्वया गतेति
भावः । कापि पतिव्रता दुर्गतस्य स्वामिनोऽल्पदानेनापि भावयन्ती प्रियप्रियमाचरित-
वतीति धर्मः । इक्षितानभिज्ञस्य नीतिमन्तो निन्दां कुर्वन्तीति नीतिः । स्त्रीणां च
स्वभावोऽयं यत् क्षुद्रचेष्टायामप्यनुरागं प्रकाशयन्तीति तासां सन्निधानं वर्जनीयमिति
युक्तिः । कण्ठाभरणे^४ नायिकासु पाणिगृहीतासुखेयम् इति । तुङ्गकस्य ॥४२२॥

अह सो विलक्खहिअओ मए अहन्वाइ अगहिआणुणओ ।

परवज्जणचिरीहिं तुम्हेहि उवेक्खिओ णितो ॥४२३॥

१. दत्तं for दत्तां P.

२. बदरसहातं for बदरसंघाटीम् P.

३. लज्जा for लुरपि P.

४. The verse is not quoted
in SK.

अथ स विलक्षद्दयो मयाऽम्बवयाऽगृहीतानुनयः ।

परवाचनर्तनशीलाभिर्युष्माभिरुपेक्षितो निर्यन् ॥

काचिद् गृहीतमानाऽनुनीतानुनयं गृहीतवती ततः प्रिये विलक्षे गते स्वयमेव गलितमाना सखीमिरुपालभ्यते—अहं सो इति । अमभ्यया मन्दया । परवाचेत्यादिनाऽनास्ताभिवानम् । यतो नर्तनेऽपि स्ववाद्यासन्निधानमनपेक्षितम् । निर्यन् निर्गच्छन् । इण् शतृ । इणो यण् । नायिका चेत्यमसन्निहिता । तदुक्तम्—

निरस्तो मन्युना कान्तो नमन्नप्रियया पुरा ।

दुःस्थिता सं विना^१ सातिसन्निहिता तथा ॥

इति । अथ प्ररत्ने, मङ्गले प्ररत्ने इत्यमरः^२ । अधर्महेतुः क्रियाऽनुरोधेनापि न कर्तव्येति धर्मः । कामादिवशादकार्यं प्रवर्त्तमानः स्वामी सन्तप्तो भूयेषु दोषमावर्त्तयतीति स तत्र सैर्वाख्याय इति नीतिः । स्त्रीणामवधौख्या निर्वक्षो भवतीति मुक्तिः । शालवाहनस्य ॥ ४२३ ॥

दीप्ततो णअणसुहो णिवुडिजणणो करेहि पि छिवंतो ।

अठमस्थिओ ण लळमइ चंदो व्व पिओ कलणिलओ ॥ ४२४ ॥

दृश्यमानो नयनसुखो^३ निर्द्विजितनः कराम्यामपि^४ स्पृशन् ।

अभ्यर्थितो न लभ्यते चन्द्र इव प्रियः कलानिलयः ॥

सदलगुण्याधारे नायके काचिज्जातानुरागा तरसकारं ग्रहितदूत्या तदस्वीकारे कथिते दूत्या चोक्तं कीदृशि मेयसि जातमिलापा वर्त्तस इति सखी नायिका सचाटुप्रियं वर्णयन्ती प्राह—दीप्ततो इति । न केवलं दृश्यमानो नयनसुखः करैरपि स्पृशन् । निर्द्विजितः सुखं तज्जननः । कलानां यत्पट्टीनां निलय आधारः । यथा चन्द्रो दृश्यमानो नयनानन्दः केवलं न करैः किर्यौरस्पृशन् सुखजननः । अत्रमाकारं तरस्तः । कला तु पोटशो भागस्तदाधारस्तथेत्यर्थः । चिन्तेयं द्वितीया कामावस्था । श्लेषोपमेयम् । जन्मान्तरीय-पुण्यं विना प्रार्थितमपि न लभ्यत इति धर्मः । यथाशक्यं लापवकरी याच्न्वा न कर्त-

१. अगणिता० for अगृहीता० P.

२. ० नास्या० is suggested for ० नास्ता०

३. Two syllables are too short in this Pāda.

४. Cf. मङ्गलानन्तरारम्भप्ररत्नकात्स्न्ये-
ष्यो अयं Amara III. ३. 247.

५. ० सुखनिर्द्विजित० for ० सुखो निर्द्विजित० P.

६. करैरपि for कराम्यामपि P.

येति नीतिः । शून्ये विज्ञने स्थितेन योगिनाऽऽनन्दो लभ्यत इति युक्तिः । राजरसि-
कस्य ॥ ४२४ ॥

जे लीणभयरभरभगगोच्छआ आसि णइअडुच्छंगे ।

कालेण वंजुला पिअवअस्स ! ते खण्णुआ जाआ ॥४२५॥

ये लीनभयरभरभगगोच्छका आसन्नदीतटोत्सङ्गे ।

कालेन वंजुलाः प्रियवयस्य ! ते^१ स्थायावो जाताः ॥

कुलटा पूर्वसङ्केतभङ्गमुपनायकं श्रावयति—जे लीणोति । लीना आरिलटा ।
स्याद् गुच्छकस्तु स्तवक इत्यमरः^२ । वंजुलो वेतसोऽशोको वा । वंजुलः पुंसि तिलिसे
वेतसाशोकयोरपीति मेदिनी^३ । कालः समयो धर्मस्य कारयामिति धर्मः । नीतावप्येवम् ।
सर्वं चेदमनित्यमिति युक्तिः । दशरथस्य ॥ ४२५ ॥

खणभंगुरेण पेम्मेण माउआ दमिअ म्हि एत्ताहे ।

सिखिणअणिहिलंभेण व दिट्ठपणट्टेण लोअम्मि ॥४२६॥

क्षणभङ्गुरेण प्रेम्णा मातृष्वसः^४ दूनास्मि^५ इदानीम्^६ ।

स्वप्ननिधिलम्बेनेव^७ दृष्टप्रनष्टेन लोके ॥

काचित्सखी नायिकां मानान्निपेययति । रम्येति—लोके क्षणभङ्गुरेण एतावतैव
प्रेम्णा उपतप्तास्मीत्यन्वयः । माउआ मातृष्वसरि देशी । अस्थिरस्नेहे पुंसि नित्यमुद्वेगो
भवतीति क्षणभङ्गयौवनादि दृष्टा धर्मे मनः कर्तव्यमिति धर्मः । प्रेमयत्नं ज्ञात्वा सेवकेन
प्रभौ न विश्वसनीयमिति नीतिः । सर्वमनित्यमिति युक्तिः । सरथस्य ॥४२६॥

चाओ सहावसरलं विच्छिबई सरं गुणम्मि वि पढंत ।

वंकस्स उज्जुअस्स अ संवंधो किं चिरं होइ ॥४२७॥

चापः स्वभावसरलं विसृतिपति शरं^८ गुणोऽपि पतन्तम्^९ ।

वक्रस्य शृङ्गस्य च^{१०} सम्यन्धः किं चिरं भवति^{११} ॥

१. प्रियवयस्ये for प्रियवयस्य P.

२. एते for ते P.

३. P. 83. V. 16.

४. P. 210. V. 129. तिनिशे for
तिलिशे is correct.

५. मातृषुस for मातृष्वसः P.

६. उपतप्तास्मि for दूनास्मि P.

७. एतावतैव for इदानीम् P.

८. ० लामेनेव for ०लम्बेनेव P. -

९. विच्छिबई for विच्छिबई Weber.

१०. शरं is missing in P.

११. वर्तमाने for पतन्तम् P.

१२. अपि for च P.

१३. तिष्ठ for भवति P.

काश्चिन्मनस्विनीं सौभाग्यदृष्टां प्रत्युदासीनं कश्चित्पुरुषमुपालभ्य तां निवारयन्ती
स्निग्धा सखी वदति — मालइकुसुमाइ इति ॥ सुनुक्वि कावण इति पाठे मानानि कृत्वेत्यर्थः ।
निर्गुणानामपि तत्सम्पत्तीनां सौभाग्यसम्पत्तिः कर्तव्यास्तीति मा दृष्टा सादृक्कारा भवेति ।
पापक्रियारत्नादानेकामपि पापक्रियां जनयतीत्यतस्तत्प्रसङ्ग एव त्याज्य इति धर्मः ।
कृतापराधे प्रतीतिर्न कार्येति नीतिः । संसारवैचित्र्यं दृष्ट्वा व्यवर्तय्यं युधैरिति युक्तिः ।
नच निर्गुणानाम् अत्यर्थगुणानाम् । निर् इत्युपसर्गोऽत्यर्थनिषेधबहिष्करणनिश्चयेषु वर्तत
इत्युपसर्गवृत्तिः । मृगाङ्गलक्ष्म्याः ॥४२६॥

तुंगाण विसेसनिरंतराण सरसवणलद्धसोहाणं ।

कअकज्जाण भहाण व यणाण पडणं पि रमणिज्जं ॥४३०॥

तुङ्गयोर्विशेषनिरन्तरयोः सरसप्रणलब्धशोभयोः ।

कृतकार्ययोर्भटयोरिव स्तनयोः पतनमपि रमणीयम् ॥

कोऽपि साभिलापो मध्यमयौवनायाः स्तनावालोक्त्य सपरिहासमाह—स्वस्तनयोः
पतने विभनस्कां नायिकां सम्योषयन्ती सखीदमाह वा—तुंगाणोवि । तुङ्गापुष्पमहान्तौ ।
विशेषोऽतिशयः । निरन्तरयोर्निविडयोः । घटपक्षो-सम्मुखयोः सरसप्रणैर्नखक्षतैः
घातजैश्च लब्धशोभयोः । कृतं कार्यं युवमोहनं प्रहारश्च याभ्यां तयोः ईदृशोः । कृतकार्य-
त्वादेवानयोः पतनं रमणीयम् । कृतपरोपकारस्य पतनमपि श्लाघ्यम्—

दानं वित्तादृतं वाचः कीर्तिधर्मौ तथायुपः ।

परोपकरणं कायादसारात्सारमुद्धरेत् ॥

इति धर्मः । सुमतेत्यं सर्वकार्यसाधकमिति नीतिः । संसारस्यानित्यत्वप्रतिपादने
कश्चिच्छिद्यं बोधयतीति युक्तिः । रिलटोपमेयम् । लक्ष्मणस्य ॥४३०॥

परिमलणसुहा गुरुआ अलद्धविवरा सलक्खणाहरणा ।

यणआ कव्वालाभव्व कस्स हिअए ण लग्गेति ॥४३१॥

परिमलनसुहा^१ गुरुका^२ अलब्धविवराः^३ सलक्षणाभरणाः^४ ।

स्तनकाः^५ कान्वालापा इव^६ कस्य हृदये न लगन्ति^७ ॥

१. ०लब्ध० is missing in P.

२. भटयो is missing in P.

३. ०सहौ for ०सुहा P.

४. ०गुरुकौ for ०गुरुका P.

५. ०विरलौ for ०विवरा P.

६. ०भरणौ for ०भरणाः P.

७. स्तनकौ for स्तनकाः P.

८. ०लापवत् for ०लापा इव P.

९. लगतः for लगन्ति P.

कस्याश्चिन्नायिकायाः सुरसाव्यक्त्वेन सर्वजनोपभोग्यतां सूचयन्ती सखी स्तनयोः
सप्रदर्पं वर्णनमाह—परिमलयेति । परिमलो धौनसद्वर्णो । गुरुकापुष्पास्थरी ।
दूषणरहितो । विधरे द्विप्रारकाशो । सत्तृण्यो सौभाग्यादिमूचकचिह्नो । भरतोत्पट्ट-
त्रिरात्काव्यलक्ष्णोपेनो । यथा काव्यालापाः काव्यानामाभाषणानि सर्वेषां हृदये लगन्ति
स्तनावपीदृशो लगतः । श्लेषोपमेयम् । यत्कर्म मर्त्येषां मनोहारि तदेव कर्तव्यमिति धर्मः ।
तदेव वक्तव्यं यत्सर्वेषां हृदयगतं भरतीनि नीतिः । काव्यालापैः संसारिदृश्यमाकृष्यते
नतु तत्त्वज्ञानिनामिति युक्तिः । पोटिसस्य ॥४३१॥

स्तिप्पद् हारो धणमंडलाहि तरुणीहि रमणपरिरम्भे ।

अधिअगुणा वि गुणिणो लहति लहुअत्तणं काले ॥४३२॥ .

क्षिप्यते हारः स्तनमण्डलात्तरुणीभी' रमणपरिरम्भे ।

अर्चितगुणा अपि गुणिनो लभन्ते लघुकृत्वं काले ॥

गृहकार्यत्वरया काचित् सदासम्भाषणाद् विमनस्कमुपपत्तिं मम्मोषयन्ती
दूतीमाह । कृतावरेष्वपि समयवशाद् अनादयः स्यादिति दृष्टान्ते कोऽपि कमपि शिष्यवत्
माह—स्तिप्पद् इति । क्षिप्यते अन्यत्र नीयते । पूर्वोक्ते सट्टान्तरान्तरन्यासमाह—
अर्चितेति । अर्चितः पूजितः । अर्पेः पूजाविधौ मूढ्ये मेदिनी । धार्मिकैः सदा स्थिरभक्तिव्य-
भिनि युक्तिः । अभिमतोचितकार्यविरोधिनो गुणयन्तोऽपि विषधिता अवमान्यन्त इति
नीतिः । तत्त्वज्ञानिनामवमानादि न भवतीति युक्तिः । मकरन्दस्य ॥४३३॥

अण्णो को वि मुहावो मम्महसिदिणो हला हआसस्स ।

विज्झाह नीरसाणं हिअण सरसाण पज्जलइ ॥ ४३३ ॥

अन्यः कोऽपि स्वभावो मन्मथशिरिनो हला' हलासस्य ।

निर्वाति नीरसानां हृदये' सरसानां' प्रज्वलति ॥

कापि मुग्धवधूः प्रियस्य निःस्नेहतामात्मनश्चानुरागं सूचयन्ती सखीमिदमाह—
अण्णो को वेति । अन्योऽसाधारणदाइकृत्यान्मन्मथः शिखीव हले ! सखि ! निर्वाणमस्तं

१. ०चरण्या for ०चरणीभी० P.

२. अर्चित० for अर्चित० P.

३. लघुत्वं for लघुकृत्वं P.

४. P. 34. verse 2.

५. अवमान्यन्त for अवमान्यन्त P.

६. मकरन्दस्य for मकरन्दस्य P.

७. हले for हला P.

८. हृदये is missing in P.

९. P. adds कर्तव्य after नीरसानाम् ।

गच्छति । अन्यस्याग्रेरेवं स्वभावो न भवतीति भावः । नित्यं नीरसे धर्मकृत्ये प्रवर्तनीय-
मिति धर्मः । कार्यव्यप्रा नैकस्वभावा भवन्तीति नीतिः । अनेहस्वभावं सांसारिकं
सुखमन्यत्तु विलक्ष्यमिति युक्तिः ॥४३३॥

तद् तस्म माणपरिवर्द्धितस्स चिरपणवद्वमूलस्स ।

मामि ! पढंतस्स सुओ सद्दो वि ण पेम्मरुक्खस्स ॥४३४॥

तथा तस्य मानपरिवर्द्धितस्य चिरप्रणयवद्वमूलस्य ।

मातुलानि^१ ! पततः श्रुतः शब्दोऽपि न प्रेमवृक्षस्य ॥

केनचिदभीष्टेन सह प्रेमभङ्गात् कापि सद्भावान्मातुलानीमिदमाह—तद् तस्सेति ।
प्रेमवृक्षः ॥ । पततः अपसरतस्त^२ (१) मामि ! मातुलानि ! शब्दोऽपि न श्रुतः । तथा तेन
प्रकारेणायासेन परिवर्द्धितस्य प्रेमवृक्षस्य न चिरं व्याप्य प्रणयेनाभ्यर्थनेन वद्वं मूलं
येन तस्य । अन्यस्य एतादृशस्य पततः श्रूयत एव । केनचित्पलेन प्रेमवृक्षस्य कर्तनं
कृतं पतनशब्दोपि न श्रुतः । प्रियस्य परपं वचनमपि न श्रुतमेवमेव प्रेमापगतमिति
भावः । प्रणयः प्रेम्णि याच्नायां मेदिनी^३ । स्त्रीयाण्यथानां विनिपातो भवतीति धर्मः ।
उपचारेण विना कार्यभङ्गे सन्तापो भवतीति नीतिः । प्रेमादीनामनित्यताप्रतिपादनेन
युक्त्युक्तिः । शालशाहनस्य ॥ ४३४ ॥

पाअपडिओ ण गणिओ पिअं भणंतो वि अप्पिअं भणिओ ।

वचंतो वि ण रुद्धो भण कस्स कए कओ माणो ॥४३५॥

पादपतितो न गणितः प्रियं भण्यमानप्रियं^४ भणितः ।

ब्रजन्नपि न रुद्धो भण्य कस्य कृते कृतो मानः ॥

अतिप्रहिलां मानिनीं सखीं सपरिहासमिदमाह—पाअपडिओ इति । पादपतितः
पतिरर्याद्द गत्सन्निधाने मानः कृतस्तस्य गमने मानेन किं फलमिति भावः ।

‘यशसस्तपसश्चैव क्रोधो नाशकरः परः ।

तस्मात्क्रोधो न कर्तव्यः’

इति धर्मः । रोपिणामुचितकर्तव्यज्ञानं न स्यादिति नीतिः । तत्त्वज्ञानिना मानो
न कर्तव्यः । निर्मानमोहा जितसङ्गदोषा^५ इत्यादेः । मानस्य ॥४३५॥

१. मामि for मातुलानि P.

२. तस्य for त is suggested.

३. Cf. प्रणयः प्रमये प्रेम्णि याच्नावि-

अम्मयोरपि. P. 161. Verse 68.

४. विप्रियं for अप्रियं P.

५. Bhagavadgītā 15. 5.

पुसइ खणं घुअइ खणं पप्फोडइ तखणं अआणंती ।

मुद्धवहु थणवेट्टे दिणं दइएण णहरवअं ॥ ४३६ ॥

प्रोज्झति चर्यां धावयति^१ चर्यां प्रस्फोटयति^२ तत्क्षणाभजानती^३ ।

मुग्धवधूः स्तनपट्टे^४ दध्त्वं दयितेन नखरपदम् ॥

कापि नबोढा प्रियदत्तं नखपदं लोहितं दृष्ट्वा किमिदमिति सम्भ्रान्तां बहुविधां चेष्टामाचरन्ती दृष्ट्वाऽपरस्याः कथयति—पुसइ इति । धावयति प्रचालयति । प्रस्फोटयति छत्सयति ।^५ 'नखोऽस्त्री नखरोऽद्वित्रयाम्' अमरः^६ । स्तनपट्टं प्रोज्झतीत्यन्वयः । नर-पदमजानती । अज्ञानास्कृतमशौचं नाशौचहेतु भवतीति धर्मः । ज्ञाते तत्त्वे बहुभिरुपायै-रुत्सन्धानं कर्तव्यमिति नीतिः । किनोपदेशं हस्तक्षाने न भवतीति युक्तिः । पालितस्य ॥ ४३६ ॥

वासारत्ते उण्णअपओहरे जोव्वणे व्व बोलीणे ।

पढमेक्ककासकुसुमं दीसइ पलिअं व धरणीए ॥ ४३७ ॥

वर्षारान्ते उन्नतपयोधरे यौवन इव^७ व्यतिक्रान्ते ।

प्रथमैककाशकुसुमं दृश्यते पलितमिव धरण्याः ॥

शरद्वर्षान्तेनासती सङ्केतस्थानमाह—वासारत्त इति । उन्नताः पयोधरा मेघा यत्र । वर्षाकाले व्यतिक्रान्ते परिध्याः प्रथममेकं काशस्य कुसुमं दृश्यते । पयोधरौ मेघस्तनौ । परिध्याः पलितमिव । जरसा शौक्यमित्यनित्यतां समयस्याकृत्य धर्मश्चिन्तनीय इति धर्मः । यावदेव यौवनादिसामर्थ्यं विद्यते तावदेव कार्यकुमतेति नीतिः । भूमे-रपि यौवनं क्षणिकं, मुक्तौ यतनीयमिति युक्तिः । तस्यैव ॥ ४३७ ॥

कत्थ गअं रइविं कत्थ पण्डाव चंदवाराव ।

गअणे वलाअवतिं कालो होरं व कडेइ ॥ ४३८ ॥

कुल गतं रविचिह्नं^८ कुल प्रनष्टाश्चन्द्रतारकाः ।

गगने वलाकापङ्क्तिं कालो^९ होराभिर्वाकर्षति ॥

१. धावति for धावयति P.

२. तत् is missing in P.

३. अजानन्ती for अजानती P.

४. ०पटे for ०पट्टे P.

५. र is missing in P.

६. II. 6. 83.

७. P. puts इव before यौवने.

८. च्चं कुल प्रनष्टा is missing in P.

९. काले for कालो P.

१०. ०मिव for ०मिवा P.

काचिदसतीमभिसाराय प्रोत्साहयन्ती दूती समयस्य निज्योतिष्मतां वर्णयति ।
विरहिणीं वर्णयति अनागतपत्रिकां सम्प्रति शरथागमिष्यत्येवेति समाश्वासयन्ती दूती वा
प्राह—कृत्य गच्छ इति । प्रनष्टा अदृश्यतां गताः । घलाकां कामुक्तीं वकीं च । कालो
वर्णयति । यथा कालः समयः सूर्यादिप्रदप्रतिसन्धानाय होरां कतिन्यादिकृतां कर्षति
तथेत्यर्थः । सापि रेखा घनता । होराशास्त्रं ज्योतिषशास्त्रमिति टीकान्तरे । 'होरा-
लमेपि राश्यद्धं रेखाशास्त्रमिदोरपि' इति मेदिनी^१ । होरयापि रविचन्द्रताराणाम् च-
यास्तमयादि निर्णयते । कालश्च सर्व^२...मतो रविचन्द्रादेशेतिर्धर्मपरैरन्वेष्टव्यमिति धर्मः ।
विपदि सेवकैः स्वामिनोऽनुनेया इति नीतिः । रविचन्द्रादयोप्यनित्या इति यत्र आस्थेयो
मुक्ताविति युक्तिः । शालवाहनस्य ॥ ४३८ ॥

अविरलपटंतणवजलधारारञ्जुघटिभं पञ्चशेण ।

अपहुतो उपखेतुं^३ रसइ व मेहो महीं उअह ॥४३९॥

अविरलपटतत्रजलधारारञ्जुघटितां^४ प्रयत्नेन ।

अप्रभवन्नुत्प्लोतुं^५ रसनीव मेघो महीं पश्यत ॥

चिररता समयं पृथ्वरतरं जारमाकलयमान्यमनस्कं कर्तुं मेघानामतिवर्षणेन न
कोऽप्यावास्यतीति सूचयन्तीदमाह—अविरलैति । प्रयत्नेन मेघो महींमुत्प्लोतुमुत्तो-
लयितुम् असमर्थ इव रसति शब्दं करोतीत्यन्वयः । अविरलमविरतं पठन्त्यो वा
नवजलधारास्ता एव रज्जवस्तद्वृद्धितामुदमयितां महीम् । अन्यदपि रज्जुभिरुत्तोत्यते ।
पतिवानामुद्धारः कृच्छ्रेणापि कर्तव्य इति धर्मः । 'अशक्यारम्भवृत्तीनां कुतः क्लेशादते
फलम्' इति नीतिः । क्रमशः सर्वमभ्यसनीयं तेन मुक्तिरपि सुखेन भवतीति युक्तिः । कहि-
लस्य ॥ ४३६ ॥

ओ हिअअ ! ओहिदिअहं तइआ पडिवज्जिऊण दइअस्स ।

अत्थक्काउल ! वीसंभघाइ ! किं नइ समारज्जं ॥ ४४० ॥

हे हृदय ! अवधिदिवस तदा प्रतिपद्य दयितव्यस्य ।

अकस्मादाकुल ! विस्मयमवातिम् ! किं त्वया समारब्धम्^६ ॥

१. P. 176. V. 102.

२. Space left blank in P.

३. अन्वेष्टव्या for अन्वेष्टव्यम् is suggested.

४. उक्तिविडं for उक्तेचुं Weber.

५. ०घटितं for ०घटितां P.

६. असहमान for अप्रभवन् P.

७. ओ हृदय सं तथा for हे हृदय P.

८. किं...मारब्धम् for किं त्वया समा-
रब्धम् P.

कापि प्रियकृतावधिदिमप्रतीक्ष्य सन्तप्ता हृदयनिर्मत्सर्जनं कुर्वतीदमाह—ओ
 दिध्यथ इति । ओ दुःखसूचने । हे हृदय ! किं त्वया समारब्धम् इत्यन्वयः । प्रतिपन्न
 स्वीकृत्याबुलं यथा स्यादेवम् । विश्रम्भो विश्वासस्तद्भातिन् । हे हृदय ! मां त्यक्तुमर्हसीति
 भावः । यस्त्वन्यथा करोति स एव विश्वासघातको भवति । स्वीकृतापरिपालनमधर्मस्तथा
 च तन्न विधेयमिति धर्मः । अविरसनीये विरवासो न विधेय इति नीतिः । हृदयदोषैरपि
 सांसारिकदुःखानुभुक्तिः । 'समो विश्रम्भविश्वासौ' । अमरः । उल्लोलस्य ॥४४०॥

जो वि ण आणइ तस्स वि कहेइ भग्गाइ तेण वलआई ।

अइत्तज्जुआ वराई अहव पिओ से इआसाए ॥४४१॥

योऽपि न जानाति तस्यापि^१ कथयति भग्नानि तेन^२ वलयानि ।

अतिश्चजुका वराकी अयथा प्रियस्तस्या हताशायाः ॥

नायकेन येनापि भग्नवल्यां वलयभङ्गमितस्ततः क्लृपापयन्ती कामपि हृष्टा
 एकाऽपरस्याः कथयति । स्वनायकेन कस्याश्चिद् व्यग्रदरमाशङ्कमाना काऽपि सचकितं
 वा प्राह—जो वीति । तेन प्रियेण भग्नानीव कथयतीत्यार्यम् । अयथा संशये असौ
 वा हताशाया एव अस्या एव पतिश्चजु^३ अतिश्चजुत्वात् किमज्ञातं करोति प्रियत्वाद्गु-
 रागेण वेति भावः । तेनैव भग्नेन वलयेन तस्यार्जवत्वं स्फुटम्, संगोप्यस्य रतस्य
 प्रकाशनात् । तथा च कर्म कर्तव्यं यथाऽपमानादिन भवतीति धर्मः । नीचाः स्वसम्भावनायै
 ईश्वरादिकृतं पुरस्कारमाविष्कुर्वन्ति तद्योत्तमैर्न विधेयमिति नीतिः । गुरुणा यदुपदिष्टं
 रहस्यं तत्कस्यापि योगिना न प्रकाश्यमिति युक्तिः । अट्टरात्रस्य ॥४४१॥

सामाइ गुरुअजोव्वणविमेषभरिए कवोलमूलम्पि ।

पिज्जइ अहोमुहेण व कण्णवअंसेण लावण्णे ॥ ४४२॥

श्यामाया गुरुकयौवनविशेषभरिते^४ कपोलमूले ।

पीयतेऽधोमुखेमेव कर्णावतंसेन लावण्यम्^५ ॥

अतिसुन्दर्या नायिकायाः कपोलेऽधोमुखं कर्णावतंसकं हृष्टा तदुत्प्रेक्षमाणा
 काचिदपरस्याः कथयति । स्वयंदूतो नायकः स्वाभिप्रायं वा नायिकां धावयति ।
 सामाइ इति । तस्या, श्यामाया लावण्यं सौन्दर्यं कर्णावतंसेन पीयत इत्यन्वयः ।

१. II. 8. 23.

२. तस्या अपि for तस्यापि P.

३. तव for तेन P.

४. अय for अति० P.

५. पतिरस्या for प्रियस्तस्या P.

६. गुरु० for गुरुक० P.

७. ०मृते for ०भरिते P.

८. लावण्यम् is missing in P.

विशेष उत्कर्षः । भूते पूर्णे । द्वितीयाभासे अहमपि त्वल्लावण्यमुपभोक्तुमिच्छामीति भावः । शीते या चोष्णागात्रा स्यादित्यादिना लक्षणावती सा । " वत्तंसावत्तंसौ द्वौ कर्णपूर्णे च शेररे " कोपः^१ । कर्णपदोपादानं सान्निध्यादिख्यापनाय । तदुक्तं काव्य-प्रकाशे—^२ " कर्णावत्तंसादिपदे कर्णादिष्वनिनिर्मितः । सान्निध्यसूचनाय " तेन चार्थो-त्कर्षः प्रतीयते । यथा ह्यवत्तंसः कर्णसन्निहितो भूपाहेतुर्न तथाऽन्यत्रस्थ इति । उत्प्रेक्षेयम् । तद्वत्तयो नित्यं रक्षणीया इति धर्मः । उत्तमे वस्तुन्यचेतनोऽपि सान्निहापो भवतीति नीतिः । इत्थीसन्निधिर्वर्ज्यत इति युक्तिः । माधवस्य ॥ ४४२॥

सेउल्लिअसन्वंगी गोत्तगहणेण तस्स सुहअस्स ।

दुइ अप्पाहेती तस्सेअ घरंगणं पत्ता ॥ ४४३ ॥

स्वेदाद्विहतसर्वाङ्गो गोत्रग्रहणेन तस्य सुभगस्य ।

द्वृत्तीमध्याप्यमाना तस्यैव गृहाङ्गणं प्राप्ता ॥

नाहमेका तस्य सुभगस्य गुणेन यशीकृता, अन्यापि तदगुणवशीकृता एव कृत-वतीति कापि सटीं प्राह । किं वा गाथास्तमेव कापि कस्याश्चित् कथयति—सोओन्मिअ^३ इति । काचित्स्यैव सुभगस्य गृहाङ्गणं प्राप्ता... तं नाम । अध्यापनमत्र सन्देशकथन-रूपम् । अस्तु तावदर्शनालिङ्गनसम्भाषणादिकं तस्य नामग्रहणादेव स्वेदादयो विकारा जायन्ते इति कामप्यलब्धसुरतामुत्कण्ठयति वा । धात्रि^४ । धातृपुण्यकथयैव पुलकिता भवन्तीति धर्मः । कार्याणां स्वकार्यमपेक्ष्य लापवगौरवे नापेक्षणीय इति नीतिः । वासि-तान्तःकरणा बाह्यनिरपेक्षा भवन्तीति युक्तिः । कण्ठाभरणे^५ विप्रलम्भपरीष्टिपु अभि-योगतो दूतसंप्रेषणेन प्रेमपरीक्षेयम् । खरग्रहस्य ॥ ४४३ ॥

जम्मंतरे वि चलणे जीएण खु यअण ! तुज्ज अचिस्सं ।

जइ तं पि तेण वाणेण विज्जसे जेण ह विज्जा ॥४४४॥

जन्मान्तरेपि^६ चरणौ^७ जीवेन खलु मदन ! 'तवार्चयिष्यामि' ।

यदि तमपि तेन वाणेन विध्यसि^८ येनाहं विद्वा ॥

१. Amara. III. 3. 227.

२. VII. 58, KP. reads सन्निधानादि-

धोषार्थम् for सान्निध्यसूचनाय.

३. सोओन्मिअ for सेउल्लिअ P.

४. A few syllables are miss-
ing in P.

५. धात्रि is redundant

६. P. 318.

७. P. reads द्वितीयेपि for पि.

८. चरणं for चरणौ P.

९. मदन for तव P.

१०. ०र्जयि० for ०र्चयि० P.

११. विध्यसे for विध्यसि P.

काचित्प्रोषितपतिका कामवाणविद्धा मदेनमेवोद्दिश्य मियस्य शीघ्रागमनाय सकाकु
प्राप्यते—जन्मन्तरेति । चरणं मदनस्यैव प्रकरणात् । द्वितीये जन्मनि जन्मान्तरेपि ।
जन्मांतराद् वीसवीति पाठे विंशतिजन्मान्तराण्यपीत्यर्थः । तं कान्तम् । तथा चार्थं
विद्वद्भास्मत्पीडां ज्ञास्यतीति भावः । जन्मान्तरकृतस्य कर्मणः फलं भुज्यन् इति धर्मः ।
तेषां फलत्वेवेति नीतिः । कृतं कर्म धर्मं भवतीति युक्तिः । मुग्धस्य ॥४४४॥

कुम्भणाहो च्विअ पहिओ दुमिज्झइ माहवस्स मिलिण्ण ।

भीमेण जहिछाए दाहिणवाएण छिप्पंतो ॥४४५॥

कुम्भनाथ इव पथिको दूयते^१ माधवस्य मिलितेन ।

भीमेन यथेच्छया^२ दक्षिणवातेन^३ स्पृश्यमानः^४ ॥

वसन्ते कान्तस्य निवारणार्थं कापि पथिकस्याश्रयां वर्णयति — कुम्भणाहो इति ।
भीमेन यदृच्छया स्वाच्छन्द्रेण सृशता दक्षिणपवनेन मलयानिलेन । माधवस्य वसन्तस्य
मिलितेन । पथिको दुर्मनायते विभनस्को भवति । यथा कुम्भनाथो दुर्योधनो भीमेन
पृकोदरेण दुर्मनस्यते तथेत्यर्थः । कुम्भनाथस्य मिलितेन दक्षिणस्य पवनेन तारयेया । दक्षि-
णवाण्येति पाठे दक्षिणवातेन । अपरप्राकारप्रश्लेषाद् अदक्षिणेन वातेन । वादेन भाषणेन
स्पृश्यमानः । कुम्भनाथ । दुर्मनस्कृतोऽयमेव हेतुः । सन्धावचामल्लोपरिशेषा इत्यकारस्य
लोपः । सर्वात्मना श्रीधामुद्देशमिलितेन भरितम्यमिति धर्मः । शत्रुमिलितो विपक्षोऽतिदुः-
सहो भवतीति नीतिः । संसारी वातेनापि दुःखितो भवतीति युक्तिः । गजेन्द्रस्य ॥४४५॥

णिअववस्सारोविअदेहभारणिउणं रसं लहंतेण ।

विअसाविउण पिज्झइ मालइकलिआ महुअरेण ॥४४६॥

निप्रपचारोपितदेहभारनिपुणं रसं लभमानेन^५ ।

विकास्य^६ पीयते मालवीकलिका^७ मधुकरेण^८ ॥

कश्चिन्नवीमं मुरततत्त्वानभिज्ञं नूतनप्रेमसीकं नायकं भ्रमरव्याजेन काचिच्छिन्न-

१. ०शात्सत् for ०द्यास्मत् P.

२. ०तस्यै for ०तस्य P.

०तस्यैव is suggested.

३. धर्मं.....वती P.

४. दुर्मनायते for दूयते P.

५. यदृच्छया for यथेच्छया P.

६. ०पवनेन for ०वातेन P.

७. स्पृशता for स्पृश्यमानः P.

८. लिहता for लभमानेन P.

९. विकास्य for विकास्य P.

१०. P. adds पीयते after ०कलिका

११. मधुकरेण is missing in P.

यति—यिअवक्खेति । निजे पत्ते पतत्रे आरोपितो दत्तो देहस्य भारो गौरवं तेन निपुणं । यथा स्यादेवम् । कलिकामेव विकारस्य रसं मकरन्दमास्वादयता भ्रमरेण । त्वमप्यप्रौढा-
यामुचितेन घन्धेन एनां भुङ्क्ष्वेति भावः । 'सुमना मालतीजातिः' अमरः । निजे
स्वीये पत्तेऽनुकूले धर्मे यथारोपितशरीरभारो भवति स एव रसमनुरागं लोकेऽर्थादास्वादं
याति प्राप्नोतीति धर्मः । निजे पत्ते य एव तिष्ठति स एव परं रसमास्वादयतीति नीतिः ।
खिन्नेन परं रसोऽनुभूयते न पुनर्योगिनेति युक्तिः । 'पचः पतत्रेऽनुकूले' विश्वः । 'रसो
रागे द्वये' मेदिनी । तस्यैव ॥ ४४६ ॥

जाव ण कोसविआसं पावइ ईसीसमालईकलिआ ।

मअरंदपाणलोहिल्ल भमर ! ताव धिअ मलेसि ॥४४७॥

पावन्न कोपविकासं प्राप्नोतीपदीपन्मालतीकलिका ।

मकरन्दपानलोभिल^१ भ्रमर ! तावदेव मर्दयसि^२ ॥

अप्राप्तयौवनामत्यन्तकोमलाङ्गीमेव कामयमानं विरसं कमपि पुरुषं निषेधयन्ती
कापि वदति । अनुरागाकृष्टहृदया उपभोग्येऽपि वस्तुनि स^३हां दर्शयन्तीति भावः ।
कलिकाभङ्गोऽतिनिषिद्ध इति धर्मः । अकाले कार्यमारभमाण उपहसनीयः स्यादिति
नीतिः । तत्त्वज्ञानिनामेवोपदेशो विमर्दसहः स्यादिति युक्तिः । ओजदेवस्य ॥४४७॥

अकअण्णुअ ! तुज्झ एक पाउसरईसु जं मए खुण्णं ।

उप्पेक्खामि अलज्जिर ! अज्ज वि तं गामचिक्खिल्लं ॥४४८॥

अकृतज्ञ ! तव कृते प्रावृद्धरात्रिषु यन्मया^४ क्षुण्णम् ।

उत्प्रेक्षे अलज्जशील ! अद्यापि तं ग्रामकर्दमम् ॥

कापि मन्दस्नेहं क्रमेण स्त्र्यन्तरासक्तं नायकमुपालभते—अकअण्णुअ इति ।
क्षुण्णं ग्रामकर्दमम् । अद्यापि पश्यामीत्यन्वयः । वर्षासु मम कर्दमसंकुले मार्गे संचरण-
क्लेशं मदीयं न स्मरसि येन त्वमस्मदप्रियमाचरसीति भावः । खुन्नमिति पाठे भ्रमम् ।
एकाकिनो वर्षासु प्रान्तरावस्थानं निषिद्धमिति धर्मः । अक्लेशोपमर्दनेन मन्दस्नेहः

१. यिअवक्खेति is suggested.

२. II. 4. 72.

३. Cf P. 182. Verses 5-6.

४. Cf. P. 231. V. 9.

५. प्राप्नोति मनागपि मालती० for प्राप्नो-

तीपदीपन्मालती० P.

६. ०लोभिए for ०लोभिल

७. भ्रमर is missing in P.

८. P. adds कलिकामेव after मर्दयसि.

९. मया is missing in P.

प्रभुरनुकूलयितव्य इति नीतिः । अजितेन्द्रिया विजने नित्यमुद्विग्ना भवन्तीति युक्तिः ।
केशोराय ॥ ४४८ ॥

रेह गलंतकेशखलंतकुण्डलगलंतहारलला ।

अद्भुत्पद्मा विजाहरी च पुरुसादरी चाला ॥ ४४९ ॥

राजते गलत्पेशस्त्रलत्पुण्डलगललहारलला ।

अद्भुत्पतिता विद्याधरी च पुरुषायिता^१ चाला ॥

विपरीतरतासत्तां कामपि दृष्ट्वा एकाऽपरस्याः कथयति—रेह इति । गलति
अथः पतति पेशे स्त्रलत् प्रतिहतं भवत् पुण्डलं यस्याः सा, गलन्ती अथःपतन्ती
हारलला यस्याः सा, पद्मात्कर्मधारयः । चालाप्यद्भुत्पतिता विद्याधरी अद्भुत्पतिता
पूर्वोक्तविशेषणवती भवतीति । पत्युपभिमतं कुर्वती स्त्री विद्याधरी च स्वर्गस्था शोभत
इति ध्वनितमिति धर्मः । काये दत्तावधानाः पेशादिस्त्रलनमपि न जानन् इति नीतिः ।
वचनानुरासितान्तःकरण्या पाहानिरपेक्षा भवन्तीति युक्तिः । शालवाहनस्य ॥ ४४६ ॥

जइ भमसि भमसु एमेअ कण्ड ! सोहगगन्विरो गोष्टे ।

महिलाणं दोसगुणे विचारितं जइ खमो सि सुपं ॥ ४५० ॥

यदि भमसि भम^२ एकमेव^३ कृष्या ! सोभाग्यवर्धितो गोष्टे ।

महिलानां दोषगुणौ विचारयितुं यदि क्षमोऽसि त्वम्^४ ।

काचित्सौभाग्यवर्धिता गोपी सर्वगुणसम्पूर्णा कृष्यामुद्दिश्य वदति—जइ भमसीति ।
पारिषेया कृष्यानुसन्धानपरेषा भवितव्यमिति धर्मः । क्षीणु विश्वासो न कर्तव्य इति
नीतिः । पस्तु सर्वज्ञानां स च क्षीणां गुणदोषौ ॥ विचारयतीति युक्तिः । तस्यैव ॥ ४५० ॥

संज्ञासमए जलपूरिअंजलिं विहडिण्णवामअरं ।

गोरीअ कोसपाणुज्जअं व पमहाहिं वमह ॥ ४५१ ॥

सन्ध्यासमये जलपूरिताञ्जलिं विपटितैकनामकरम् ।

गौर्यै^५ कोषपानोद्यतमिव प्रमथाधिपं नमत ॥

१. क्लेशा for केश P.

२. पुरुषायितरीला for पुरुषायिता P.

३. भमस्व for भम P.

४. इत्थम् for एवम् P.

५. P. reads ०गुणविचारणक्षमोऽसि
न भवसि for ०गुणौ विचारयितुं यदि
क्षमोऽसि त्वम्

६. गौर्याः for गौर्यै P.

कश्चित्कामपि प्रेयसीं दुर्लभां प्रतियियासुरभीष्टदेवतां नमस्करोति—संक्रासमए इति । कोपो गण्डूयः । प्रथमं सन्ध्यासमवे जलेन पूरिताञ्जलिः प्रमथाधिपोऽनन्तरं कामपि कामिनीमयमुपास्थ इति गौर्यां सेर्व्यमवलोकितो विषटित एको वामः करो येन स प्रमथाधिपो, दक्षियोन करेण गण्डूयपानयोग्येन गण्डूयं विधाय गौर्याः कोपपानायो-
द्यतमिव तम् । अन्यस्या उपास्तये मयेदं न कृतं किन्तु भवत्या एव गण्डूयदानायेत्य-
पराधमार्जनाय भगवतैवं कृतमिति भावः । सन्ध्योपासनं धर्मः । सर्वेषां नतिः कर्तव्येति
नीतिः । ज्ञानं तु शङ्करादिच्छेदिति मुक्त्युपायस्य तत्त्वज्ञानहेतोः श्रीभगवतो महादेवस्य
नतिः कर्तव्येति युक्तिः ॥ ४४१ ॥

गामिणिणो सञ्चामु वि पिआमु अणुमरणगहिअवेसामु ।

मम्मच्छेएसु वि बल्लहाइ उवरिं बलइ दिट्ठी ॥ ४५२ ॥

ग्रामण्याः सर्वास्वपि प्रियास्वनुमरणगृहीतवेपासु ।

मर्मच्छेदेष्वपि बल्लभाया उपरि बलते' दृष्टिः ॥

कस्यचिद् ग्राममुख्यस्य शेषदशापन्नस्यानुमरणोद्यतबहुपत्नीकस्य तस्यामपि
दशायां प्रेयसीं निरीक्षमाणस्य भावमेकाऽपरस्याः कथयति—गामिणिणो इति । ग्रामणी-
प्रतिमुख्यः, वेपस्तत्कालमाभरणम् । प्रकृते मर्मच्छेदो मरणमेव । सौभाग्योदाहरणमिदम् ।
अनन्तरभाविसरणे दुर्लभदर्शनत्वादिति भावः । यो वा यत्र रसिकः स तद् ग्रहं मरणेऽपि
न मुञ्चतीति । स्त्रीणामयं महान् धर्मो यदनुमरणं नामेति धर्मः । अभिमतं साधयतो
विषयपि शुद्धिर्नापगच्छतीति नीतिः । मरणसमयेऽपि ज्ञानान्मनो विषयैराकृष्यते न
पुनर्योगिनामिति युक्तिः । कुमारिलस्य ॥ ४५२ ॥

मामि ! सरिसक्खराण वि अत्थि विसेसो पअपिअव्वाणं ।

णेहमइआणं अण्णो अण्णो उवरोहमइआणं ॥ ४५३ ॥

मातुलानि ! सदृशाक्षराणामप्यस्ति विशेषः प्रजल्पितव्यानाम् ।

स्नेहमयानामन्योऽन्य उपरोधमयानाम् ॥

काचिद् गृहीतमाना प्रियेणानुनयता बहुविधमुक्ता सख्या च ततोऽप्यपरितुष्टा
सा सर्वा सम्बोध्य वदति—मामीति । सदृशं योग्यम् । उपरोध उपाधिः । तथा चार्यं
वदति तच्च न साहजिकेन स्नेहेन किं पुनरुपाधिनेति भावः । जल्पनमसङ्गतभाषणं न
विषेयमिति धर्मः । स्नेहेन वक्तव्यमवचनीयमपीति युक्तिः । तस्यैव ॥ ४५३ ॥

१. बलति for बलते P.

२. अपि is missing in P.

३. ०मलिनानाम् for ०मयानाम् P.

दिअभाहितो पसरंति जाइ अण्णाइ ताइ वअण्णाइ ।

ओसग्गु किं इमेहिं अहरंतरमेचमणिणहिं ॥ ४५४ ॥

हृदयात् प्रसरन्ति चान्दन्यानि तानि वचनानि ।

अपसरं किमेभिरधरान्तरमात्रमणितैः ॥

काचिन्मानिनी प्रियेद्यानुनीयमाना तमेवोद्दिश्य वदति—दिअभाहितो इति । यानि तानि असङ्गतानि वचनानि अर्थात्तव हृदयात् प्रसरन्ति बहिर्भरन्ति अतस्त्वम् अपरमस्व अस्मादेव वचनाद् भ्रष्टो विरतो भव । अपर ओष्ठस्तस्यान्तरमधकाशस्तन्मात्रे यानि भणितानि तैरेतैः ॥ निष्कलैरित्यर्थः । अन्यमभिसन्धिः—हृदयेनाहम्मुनेनान्यद् विसर्वादिप्रवचनमभिधास्यतस्त्वं विरतो भवेति । विसर्वादिप्रवचनं न वाच्यमिति धर्मः । धीरेषु असंवाचेषु वचनमभिधानोपमिति नीतिः । तत्त्वज्ञानप्रतिपादनेन वाच्येन शिष्या बोधनीया इति युक्तिः । चारुत्तस्य ॥ ४५४ ॥

कठ सा सोढगगुणं मए समं वहइ णिणिण ॥ तुमम्भि ?

जीअ हरिज्जइ णावं हरिऊण अ दिज्जए मज्ज ॥ ४५५ ॥

कथं सा सौभाग्यगुणं मया समं वहति निर्घृण ! स्वयि ?

यस्य^१ द्वियते^२ नाम हृत्वा^३ च^४ दीयते मद्यम् ॥

काचिश्रायिका सपत्नीनाम्ना प्रियेया प्रसाद्य व्याह्वना तव उपतप्ता सत्री गोप्रसू-
लितापराधिनं नायकं किमपि सोपालम्भमाह—कह इति । क्रियते गृह्णते । कृत्वा गृहीत्वा
दीयते तन्नामारोप्यं भवि क्रियते । अन्यस्याः कृत्या अन्यस्मै दानं निवेदमिति
धर्मः । वचनसंवरणं यत्रेन कर्तव्यमिति । तदुक्तम्—

रक्षितव्यं सदा वाक्यं वाग्यादवनि नाशनम् ।

हंसाभ्यां नीयमानस्य कूर्मस्य पतनं यथा ॥

इति नीतिः । संसारिणोऽनात्मन्यात्मसंज्ञया व्यवहरन्तीति युक्तिः । विष्णुराजस्य

॥ ४५५ ॥

सहि ! साहसु सन्भावेण पुच्छिमो किं असेसमदिलानं ।

वइढंति करद्धा चिअ वलआ दइए पउट्टम्मि ॥ ४५६ ॥

१. अपरमस्व for अपसर P.

२. एतैः for एभिः P.

३. अधरोत्तरं for अधरान्तरं K.

४. यस्याः for यस्य P.

५. क्रियते for द्वियते P.

६. कृत्वा for हृत्वा P.

७. 'च' is missing in P.

सति ! कथय सद्भावेन पृच्छामः^१ किमशेषमहिलानाम् ।

वर्द्धन्ते वरस्था एव बलया दयिते प्रोषिते ॥

काचिन्मुखाऽननुभूतप्रियविरलेषा दुर्मनायमानाऽऽत्मनो दौर्बल्यमाकलयन्ती
सखी पृच्छति—सहि ! इति । अकृतकर्मणा कृतकर्माणो नित्यं प्रष्टव्या इति धर्मः । अज्ञा
औदार्येण प्रयोजनं साधयन्तीति नीतिः । न वा रक्तशिष्याः परान पृच्छन्ति उपदेदयन्ति ते
ज्ञानम् इतरदिति युक्तिः । कञ्जराजस्य ॥ ४५६ ॥

भमइ परिदो विसूरइ उक्खिविउं से करं पसारेइ ।

करिणो पंक्कखुत्तस्स णेहणिअलाइआ करिणी ॥४५७॥

भ्रमति^२ परितः खिद्यते^३ उत्क्षेप्तुं तस्य करं प्रसारयति ।

करिणः पङ्कोत्क्षिप्तस्य^४ स्नेहनिगलायिता करिणी ॥

कश्चिद्विपत्पतितनायकः सधनामुदासीनां नायिकामुद्दिश्य पशुजातीयानामपि
चेष्टामुपदर्शयन् आत्मनि सकरुणां करोति—भमइ इति । पङ्कोत्क्षिप्तस्य मग्नस्य करिणः
वृत्तेष्वुम् वृत्तेष्वयं कर्तुं परितो भ्राम्यति कुप्यति । स्नेहेन निगलायिता^५ बद्धा
निकटोक्तुः वा । विपत्पतितस्य प्रियस्य यथासामर्थ्यं परिचर्या कारयेति धर्मः । स्वामि-
विपत्तौ सेवकेन कौशलं दर्शनीयमिति नीतिः । तत्त्वज्ञानार्थमविद्यापङ्कममेव पुरुषेण
प्रयतनीयमिति युक्तिः । दुर्गराजस्य ॥ ४५७ ॥

धावइ पुरओ पासेसु भमइ दिङ्गीपहम्मि संठाइ ।

णवलइकरस्स तुह हलिअउत्त ! दे पहरसु वराइ ॥४५८॥

धावति पुरतः पार्श्वयोर्भ्रमति दृष्टिपथे सन्तिष्ठते ।

नवलताकरस्य तव^६ हालिकपुत्र ! दे^७ प्रहरस्व^८ वराक्रीम् ॥

हालिकमुत्तरकृतलताताडनामिलापिएयाः कस्याश्चित्पुरतोऽनुरागमाकलय्य विद-
ग्धा हालिकपुत्रमिदमाह—धावइ इति । हालिकपुत्र ! तत्र पुरतो धावतीत्यादि योज्यम् ।
प्रजहि हननं कुरु वराम्याः । नवलतयैवेत्याद्य धावनादिपरिश्रमेणाप्यभीष्टासिद्धौ रिक्त-

१. पृच्छामि for पृच्छामः P.

२. भ्राम्यति for भ्रमति P.

३. कुप्यति for खिद्यते P.

४. पङ्कनिमग्नस्य for पङ्कोत्क्षिप्तस्य K.

५. निगलायिता for निगलायिता P.

६. निगलायिता for निगलायिता is suggested.

७. तव is missing in P.

८. हे for दे P.

९. प्रजहि for प्रहरस्व P.

“ वैराग्यस्य च मोक्षस्य पण्यां भग इति स्मृतिः ” । तस्यैव ॥ ४६२ ॥

तत्र संभ्रमविक्रित्तं रमिअन्वअलंपडाइ असईए ।

णवरंगअं कुडंगे धअं व दिण्णं अविणअस्स ॥४६३॥

पश्य सम्भ्रमविक्रित्तं रमितव्यक्लम्पट्याऽसत्या ।

नवरङ्गकं निवुञ्जे ध्वजमिव दत्तमविनयस्य ॥

कयाचिदसत्या निवुञ्जे सुरतासकया सुरतवरया नवरङ्गकं निवुञ्जवृक्षोपरि क्षिप्त-
मपरामर्शेण तद् दृष्ट्वाऽपरस्याः कथयति । किं सा प्रथममागता न वेति तर्कयन्तं आरं-
ह्ययन्ती कुट्टनीं दर्शयति वा—उअ इति । संभ्रमोऽपरामर्शः । रमितव्यं सुरतं तत्र
लम्पट्या लुब्धया । नवरङ्गकं सिन्दूरिकावक्षम् । अत्रोत्प्रेक्षते—अविनयस्याकृत्यस्य दत्तं
ध्वजमिव नवरङ्गकम् । अनुरागाकृष्टहृदया योपितः कुलकलङ्कमपि न गणयन्तीति भावः ।
ध्वजो ‘न स्त्रियां तु पताकायां लट्वाङ्गे मेढ्रविहयोः’ इति मेदिनी^१ । उचितमार्गत्या-
गादेवाविनयः स च न त्वाज्य इति धर्मः । सम्भ्रमेयोत्तरतया कर्महानिर्भवतीति नीतिः ।
कामो विनयं जनयत्यत्रः कामः सर्वात्मना मुमुक्षुणा त्याज्य इति युक्तिः । शाकबाहनस्य
॥ ४६३ ॥

हृत्पफंसेण जरग्गवी वि पण्हइ दोहअगुणेण ।

अवल्लोअणपण्हुरिं पुत्तअ ! पुण्णेहि पाविहिसि ॥४६४॥

हस्तस्पर्शेन जरद्भयपि प्रस्नौति दोहकगुणेन ।

अवल्लोकनप्रस्तवनशीलां पुत्रक ! पुण्यैः^२ प्राप्स्यसि ॥

गठवयस्पर्शं प्रामयमानं कञ्चिन्नायकं दृष्ट्वा कुट्टनीं स्वमुताविषये तं प्रवर्तमाना
तमेवोद्दिश्य वदति । पूर्ववल्लभाया माता कञ्चिद्व्यातुरक्तं नायकमन्यापदेशेनोपाकृते
वा—हृत्पफंसेयेति । प्रथमाभासे स्फुटोऽमिसन्धिः । कायमायास्यापि धर्मो विधेय इति
धर्मः । कौशलेन कठिनमपि कार्यं प्रसाध्यमिति नीतिः । उपदेष्टुर्गुणेनानुयोऽपि सन्मार्गे
प्रवर्तन इति युक्तिः । रेगायः ॥ ४६४ ॥

१. Cf. S'abdakalpadruma, P.
467 The full quotation
is the following:—देवर्षस्य
समप्रत्य वीर्यस्य यशसः श्रियः । ज्ञान-

वैराग्ययोरैव पण्यां भग इतीहना ॥
२. ‘क’ is missing in P.
३. P. 40. V. 11.
४. पुण्येन for पुण्यैः P.

मसिणं चक्रम्यंती पए-पए कुणइ कीस मुहभंगं ।

पूणं से मेहलिआ नहणगअं छिवइ णहवंति ॥४६५॥

मसृणं चङ्क्रम्यमाणा पदेपदे करोति किमिति^१ मुखभङ्गम् ।

नूनं तस्या^२ मेघलिका जघनगतां स्पृशति^३ नक्षपट्तिम् ॥

काञ्चिन्नायिकां गच्छन्तीं दृष्ट्वा प्रतिपद्यं च मुखसंकोचं कुर्वतीमाकलय्य काचिदाह-
मसिणमिति । मसृणं मृदु यथा स्यादेवं चङ्क्रम्यमाणा कुटिलं गच्छन्ती । मुखस्य भङ्गं
वक्तव्यं नक्षपट्तीडावशाद्देव । अत्रोत्प्रेक्षते— नूनं नक्ष-इति जघनगतां मेघलिका क्षुद्रा
मेखला छुपति स्पृशति । मसृणोऽकर्कशे स्निग्धे^४ । नित्यं कौटिल्यं गता वितिर्यैह चङ्क-
म्यमाणेति । छुप स्पर्शने धातुः । मुखदुःखान्ध्यां कार्याभ्यां कार्यापुण्यापुण्ये अनुमा-
तव्ये इति धर्मः । अनाकलितं रभसेन यन् म्रियते तत् पश्चात्तार्पं जनयतीति नीतिः । मुख-
हेत्वपि प्रमेयं दुःखाय भवतीति युक्तिः । तस्या एव ॥ ४६५ ॥

संवाहणमुदरसतोसिपण दत्तेण तुह करे लक्खं ।

चलणेण विक्रमाइच्चरिअं अणुसिक्खिअं तिस्सा ॥४६६॥

संवाहनमुखरसतोपितेन दत्ता तव करे लाक्षाम् (लक्षम्) ।

चरणेन विक्रमादित्यपरितमनुशिक्षितं^५ तस्याः ॥

द्वितलसुरतकरणात्करसङ्ग्रान्तलाचारसं प्रियमालक्ष्य रण्डिता नायिका प्रियं
सहासोपालम्भमाह—संवाहयेति । तस्याश्चरणेन विक्रमादित्यस्य साहसादित्य चरितम्
अनुवर्तितं सदृशं कृतम् । संवाहना परिचर्यां मर्दनादिस्तथा य मुखरसस्तेन तोपितेन
तव करे लाक्षामलक्षकं दत्ता चरणेन । विक्रमादित्योऽपि सेवापरितुष्ट सेवकस्य करे
लक्षसंख्याकं धनं दत्तवानिति । तेन समं शाब्दं साम्यम् । ‘संवाहन वाहने स्याद्गारादे-
रङ्गमर्दने’ मेदिनी^६ । भित्तिगप्रियकरस्थसुन्दरीपादयोर्द्वितलसंज्ञाकं रत्नं मतमिति भरते ।

कृतश्चिन्नागतो यस्या उचिते वासके प्रियः ।

तदनागमस्मन्तत्रा रण्डिता सा मता यथा ॥

इति । सन्तुष्टेन यदीयते तदेव परं पुण्यदमिति धर्मः । इद्वितदर्शनेन निपुण्याः सफलं
कार्यमुत्सहन्त इति नीतिः । संवाहनादिना गुरुरूपचरणीय इति युक्तिः । पादवश-
वर्तिन ॥ ४६६ ॥

१. कीट् for किमिति P.

२. अस्या for तस्या P.

३. छुपति for स्पृशति P.

४. Medinī P. 66. V. 70.

५. ०वर्तिसं for ०शिक्षितं P.

६. Medinī P. 132 V. 219.

त्वान् शृपापात्रनया चराकीत्यभिधानम् इद्विज्ञापविज्ञानान् । ह्यभिधुपुत्रेऽनुविनमस्यो-
पनम् । देशब्दः सानुनयसम्बोधने । अभिमतप्रियस्य तादृनमपि सुगायद्मिति ध्वनितम् ।
यथोद्यममायेयापि वधदोषो भवति । अतस्तन्नुल्लो व्यापारो न' शिषेवः । तदुक्तम्—
'उद्यतश्चेदहत्यापि' इति धर्मः । तिस्रस्यातिशयेनोपचारेणाभिमतं सम्बन्धमिति नीतिः ।
आन्तरेणोत्पन्नेन तत्त्वज्ञानेन नानाविधाश्रेष्टा भवन्तीति युक्तिः । वसन्तस्य ॥४५॥

पारिममाणंद्वयं भामिज्जंतं बहुभ सदिरादि ।

पेच्छद् कुमारिजागे दामुष्मिसेहि अच्छीहि ॥ ४५९ ॥

वृत्तिप्रमाणानन्दपदं भ्राम्यमाणं यच्चा सतीभिः ।

भेक्षते^१ कुमारिआगे दासोन्मिध्राम्प्यामक्षिम्बाम् ॥

पस्याधितर्कोमाऽपन्धयया धौवनमलममानाया त्रिवाहमेव रणवत्स्य हर्षावज्जोकरं-
कुमारमार सदासं एष्टा एवाऽपराध्याः कथयन्ति—पारिममाणंद्वयमिति । आनन्दपदः
मथारजस्वनावस्त्रं तत्तु कृतिप्रम न स्वाभाविकम् । सुरतायामाज्ञानं चवर्जं एष्टा यन इयं
रजस्वलेति मतिः । तत्त्वज्ञो मेयं रजस्वलेति दासोन्मिध्रनयनत्वम् । रूपगुणाच्छचित्ता
कुमारी भजमाना निषिद्धत्वात्सद्भिर्निवार्यन्त इति धर्मः । अज्ञाः कार्यविशेषे वृत्तिप्रमा-
नान्दमप्याचरन्तीति नीतिः । तत्त्वज्ञानेन परमानन्दः कर्तव्यो नान्वेनेति युक्तिः ॥४६॥

सणिभं सणिभं ललिभंगुलीअ मभणवट्ठाअणणिहेण ।

वंधइ धवलरणपट्टभं च वणिआहरे तरुणी ॥ ४६० ॥

शानरै शानरैलेतिताहुल्या मदनपटेनापननिभेन ।

वप्लानि^२ धवलप्रणपट्टमिव प्रणिनापरे तरुणी ॥

शिशिरममये तरुणीनममरं मदनपटेन शिशिरावग्यापृच्छवापने तद् एष्टा
कोऽपि सथायमुदिश्य वदन्ति—मण्णमिति । निजकापर इति पाठान्तरम् । तरुणी-
अणितेऽपरे शनैः शनैर्नभितयाङ्गुलश मरवो यो प्रणपट्टो प्रणारेवन्धकर्म्यं वस्त्रं तं
वन्धयन्ति ददातीव । मदन मिम्यहस्तेन नित्रिनो य पटन्त्यव लाशन संयोजन तस्य

१ न' is supplied by the Editor.

२ वन्धुमि for सन्गीमि P.

३ भेक्षन्ते for भेक्षते P.

४ The reading is doubtful

५ शनै शनैरे for शानरैः शानरैरे १.

६ <लावन> for <लावन> P.

७ वन्धयन्ते for वप्लानि P.

निमेन व्याजेन । ग्रणितत्वमेव शनैस्तरे हेतुः । मदनः स्मरवसन्तदु ० मिद्वत्तूरसिस्थे—
मेदिनी^१ । पटश्चित्रादे बस्त्रे—मेदिनी^२ । पट्टः पेश्यापापाणे प्रयादीनां च वस्त्रे—मेदिनी^३ ।
अन्यापदेशेनापि सन्तः सत्कर्माचरन्तीति धर्मः । कुशलारक्षणेनापि अकार्यमुद्धरन्तीति
नीतिः । स्त्रियो नानाविधैरुपचारैर्विमोहन्तीति दूरतस्त्वा मुमुक्षुणा त्याज्या इति युक्तिः ।
घुल्लोतस्य ॥ ४६० ॥

रश्चिरमलज्जिआओ अप्पत्तणिअंसणाउ सहससि ।

इकंसि पिअअमालिगणेण जहणं कुलवहूओ ॥४६१॥

रतिविरामलज्जिता अप्राप्तनिवसनाः सहसेति ।

आच्छादयन्ति^४ प्रियतमालिङ्गनेन जपनं कुलवध्वः ॥

रतिसमये अपहृतवसनाः कुलस्त्रियो रतिविरामे सति सज्जावसात् प्रियालिङ्गनेन
जपनदेशमावृण्वन्तीति तन् कुर्वन्तीं दृष्ट्वा तत्तद्वैकाऽपारस्याः कथयति—रश्चिरमेति । यतोऽ-
प्राप्तवध्ना इतीव सहसा जपनमावृण्वन्ति । ‘पञ्चाश्रितम्बः स्त्रीकट्याः स्तोत्रे ॥ जपनं पुरः’
इत्यमरः^५ । परपुरवेक्षित्वाचरणं स्त्रीणां व्रनमिति धर्मः । निपुणा उपायेन^६ कार्यसंवरण-
माचरन्तीति नीतिः । विरामे विरसा विषया इति नीतिः । तस्यैव ॥ ४६१ ॥

पाअडिअं सोहमां तंवाए उअह गोहपज्जम्मि ।

दुद्धुसहस्स सिंगे अच्छिउहं कंडुअंतीए ॥४६२॥

प्रकटितं सौभाग्यं ताम्रया पर्यत^७ गोष्ठमध्ये ।

दुष्टद्वयभक्ष्य गृह्णे अक्षिपुटं कण्डूयन्त्या^८ ॥

गोष्ठनिकटनिकुञ्जे सुरतासक्त्य काचिदसती दीर्घमणार्थं पुरस्तादन्यचित्ततां
कुर्वतीति वदति—पाअडिअमिति । ताम्रा तरुणा गौः ओहाने वृषभासक्ता गौरुच्यते
इति टीकान्तरे । दुष्टोऽनाकमणीयः, न सर्वगोसाधारण इति वा । दुष्टस्यापि पत्युहपासना
स्त्रिया कर्तव्येति धर्मः । परानुवृत्त्यापि सौभाग्यमर्जनीयमिति नीतिः । गोष्ठादौ पुरुषदेशे
शोभनो गो ? (यो) गोमोक्षस्तस्य भागः सौभाग्यं प्रकटनीयमुपार्जनीयमिति युक्तिः ।

१. ०ट्टुमे for ०ट्टु० Medini.

२. P. 120. V. 103.

३. P. 48 V. 20.

४. P. 46. V. 22.

५. आवृण्वन्ती for आच्छादयन्ति P.

६. II. 6 74.

७. उपमा येन for उपायेन P.

८. पर्यत is missing in P.

९. कण्डूयमानया for कण्डूयन्त्या P.

पाभयलणाण मुद्धे ! रहसवल्गामोडिनुविअज्वाणं ।

देसणमेत्तयसण्णे शुक्का सि सुराण बहुभाणं ॥ ४६७॥

पादवलनानां मुग्धे ! रहसवत्तात्कारचुम्बनश्रवणानाम् ।

दर्शनमात्रप्रसङ्गे भ्रष्टाणि सुगमनां बहुकानाम् ॥

हृत्तावराधमपि प्रियमालोभ्य म्येदादिविचारमारब्धन्ती नायिका निन्दन्ती मग्नी-
हमाद् । मानिनी मोषदेशं गच्छी ता याद्—पाभयलणाणोने । प्रमत्ते वा । धर्मं धिरे-
शालम्ब्य तमेव कान्तानुरोधः साधीवान् न पुनर्यं स्वयेति भावः । सुगमनां महाभा-
दित्यर्थम् । च्यवते भ्रष्टा भवन्ति । कुट्टु गती । मान्यानां पादपतनं धर्मगतत्वमिति धर्मः ।
अल्पक्षामहेतोरदृष्टाभ्रानिर्गच्छन्तीयेति नीतिः । मांमारिचमुत्सन्नोपेगापिदृष्टम्-
दुःखदृष्टमुत्पद्यते इति युक्तिः । शालावाहनम् ॥ कट्टुमारणे मग्नी येनेत्यर्थको मानो-
भ्यम् । अत्र मानं पूजायामिति धानोः स्वाधिष्ठापित्वापिद्याधि पञ्चि य मान इति रूपम् ।
स हि प्रेयांसमस्याः पादपतनादिपूजायां प्रयोजयतीति ॥ ४६७ ॥

दे सुभणु ! पसिअ एण्हि पुणो वि मुत्तराह रुत्तिअज्वाणं ।

एसा मअरिउ ! मअण्डेछणुज्जला मल्ल छणराहं ॥ ४६८॥

हे सुभणु ! प्रसीदेदानी पुनरपि सुलमानि 'रोपितश्रवणानि ।

एता मुग्धाणि ! मृगलाब्धनोऽश्रवणा गलनि चण्णराणि ॥

काचिदुत्तमनायिका उत्सर्गदिवसे त्रियापरार्थं समुपलभ्य वैशम्पयानात्तदभ्युत्थिता-
मन्तरं प्रियस्यानमनुवदति—हे सुभणु इति । हे इति सानुनयभ्यर्चने । रुत्तिअज्वा-
णोप । उग्रपला दीप्ता गृह्णातीति विद्या वा । गलनि विरमति । चण्ण उत्सर्गस्तरय-
जिह्वा रायिः । कट्टुप्रबोधनमिति धर्महेतुः । तदुक्तम्—

हाम नयनि य मुद्धान् स्वर्गस्तस्यान्यथं फलम् ।

इति धर्मः । सुलमानिमित्तेन दुर्लभाभीष्टमिद्विर्नोपेक्षणीयेति नीतिः । मग्निदं नरपयैवेति
विचिन्त्य तत्तरत्तानाय यतनीयमिति युक्तिः । पोटिअस्य ॥ ४६८ ॥

१. 'मुग्धे' is missing in P.

८ दृष्टमुत्पद्यते.

२. ० प्रसवेदन्ताले for प्रमत्ते P.

६. P. 321-322

३. च्यवते for भ्रष्टाणि P.

७. दे for हे P.

४. बहुनाम् for बहुकानाम् P.

८ रुत्ति for रोति P.

५. ८ दृष्टिस्त्वद्यते is suggested for

आवण्णाइ कुलाइं दो चिअ जाणति चण्णइं जेउं ।

गोरीअ हिअअदइओ अहवा सालाहणणरिंदो ॥४६९॥

आपन्नानि^१ कुलानि^२ द्वावेव जानीत उन्नतिं नेतुम् ।

गौर्या^३ हृदयदयितोऽथवा शालवाहननरेन्द्रः ॥

कस्यचिदरिद्रस्य कान्तया सहैकान्ते केन प्रकारेण दारिद्र्यापगमो भवतीति प्रस्तावे कान्तमुद्दिश्य काचिद्वदति । शालवाहननृपं महेश्वरसदृशं रूपयित्वा कश्चिद्वन्दी श्लाघते वा—आवण्णाइ इति । गौरीहृदयदयितो हरः । पक्षे आवण्णाइ आपन्नानि अपर्णा पार्वती तस्या पतानि तत्सम्बन्धीनि कुलानि हर उन्नतिं नेतुं जानाति दारिद्र्यामर्थात् । आपन्नानि शालवाहननरेन्द्र उन्नतिं नेतुं जानातीत्यन्वयः । हरशालवाहनयोः सेवां कुर्विति भावः । आपन्नतोद्धरणमतिपुण्यहेतुरिति धर्मः । फलोन्नतिर्यथा भवति तथा व्यवहर्तव्यमिति नीतिः । संसारबन्धापन्नस्य हर एव निस्तारहेतुरिति युक्तिः । पृथ्वी-नाथस्य ॥ ४६९ ॥

दुक्कंधेदुरारोहं पुत्तअ ! मा पाटलिं समारुहसु ।

आरुढणिवडिआ के इमीअ ण कआ इआसाए ? ॥४७०॥

दुष्कन्धदुरारोह! पुत्रक ! मा पाटलिं समारोह ।

आरुढनिपतिताः के अनया न कृता इताशया^४ ? ॥

काचिद्वितैपिणी वेश्यासमागमात्कमरि स्नेहविषयं निवेदयन्ती वदति—दुक्कंधेति । दुष्कन्धदुरारोह! दुःखेनारोह्यामुपरिगमनं यस्याः । पुत्रवि अनारोहे हेतुमाह—इह प्रामे । पुत्रक ! वत्स ! पाटलीं स्त्रियं मा समारुहस्व तत्सङ्गतो मा भव । अत्र हेतुः—दुरवस्थो यः स्कन्धो वेश्याप्राप्तः पश्यः तेन दुरारोहाऽसम्भोग्या । आरुढपतिना ॥४७०॥ प्रामेऽनया के न कृता इति । स्कन्धो वेश्याप्राप्तः पश्य इति टीकान्तरे । परस्त्रीगमनं निषिद्धमतस्तत्र विधेयमिति धर्मः । यत्र कर्मणि पठनयोग्यता तन्नाशरण्यायमिति नीतिः । जन्तूनां जन्मनिपातादि दृष्ट्वा तत्त्वज्ञाने यतनीयमिति युक्तिः । तस्यैव ॥ ४७० ॥

गामणिवरम्मि अत्ता ! एक्क चिअ पाटला इहग्गामे ।

बहुपाटलं च सीसं दिअरस्स ण सुंदरं एअं ॥ ४७१॥

१. आपन्नानि for आपन्नानि P.
२. P. adds द्वारे after कुलानि.
३. गौरी० for गौर्या P.

४. शालि० for शाल० K.
५. शिवरं for दुक्कं Weber.
६. The verse is missing in P.

मामणिवृहे श्रु ! एकैव पाटला इदं प्राप्ते ।

बहुपाटलं च शीर्षं देवस्य न सुन्दरमेतत् ॥

देवस्य माममुख्यमद्विष्टप्रसक्तं 'काचित्सूचयन्ती' श्रुमिदमाह—मामणिवर-
म्भीति । अनेन लिङ्गेन लोकस्तद्वन्तिताप्रसक्तं कलधिष्यतीति । अयं च तद्वन्तितायाः
प्रीतिभाजनमतः सा तस्यै तत्कुमुदं ददाति । तथा चार्थं तत्र निवार्यतामिति भावः ।
बहिर्मात्स्यधारणमनाचर इति धर्मः । अदृष्टमभुतमप्यर्थमहा लिङ्गेनोन्नयन्तीति नीतिः ।
सुगन्धिपुष्पादिधारणं चित्तान्मायकमतस्तन्निवारणीयमिति युक्तिः ॥ ४७१ ॥

अण्णाण वि होंति मुहे पम्हलघवलाइ दीहकसणाइ ।

णअणाइ सुंदरीणं तह वि हु द्दुं ण आणति ॥ ४७२ ॥

अन्यासामपि भवन्ति मुखे पद्मलघवलानि दीर्घकृष्णानि ।

नयनानि सुन्दरीणां तथापि खलु द्रष्टुं न जानन्ति ॥

फाल्गुनामी कामिनीनेत्रविभ्रमारुष्टचित्तस्तां प्रशंसन् वदति—अण्णाण धीति ।
अन्यासां सामान्यानां सुन्दरीणां पद्मलानि पद्माक्षिणोर्म तद्यथास्ति तत् पद्मलम् ।
लक्ष्यमिव स्त्रियाः । तथा चेय विकटायितविलोकिवं जानातीति भावः । सत्यपि द्रष्टुं
दानादिविनियोगं कोऽपि जानातीति धर्मः । द्रव्यविनियोगः सत्पथेन कर्तव्य इति
नीतिः । विशितलोचनानां स्वस्वाद्यात्कारो न जायते किन्तु तत्त्वज्ञानिनामिति युक्तिः ।
बुद्धेतस्य ॥ ४७२ ॥

हंमेहि व तुइ रणजलदसमअमअचलिविहलववखेहिं ।

परिसेसिअपोम्मासेहि माणसं गम्मइ रिउहिं ॥ ४७३ ॥

हंसेरिव तव रणजलदसमयभयचलितविहलपक्षैः ।

परिशेषितपद्माशोर्मानसं गम्यते विपुभिः ॥

१. P reads मामप्रधानवृहे हे श्रुः एक
एव पाटलावृत्ते for मामणिवृहे
श्रु ! एकैव पाटला.

२. r is missing in P.

३. इदम् for एतत् P.

४. चित्तान्मायकं for चित्तान्मायकं

is suggested.

५. 'ल' is missing in P.

६. न जानन्ति द्रष्टुम् for द्रष्टुं न
जानन्ति P.

७. रमणं for रणं P.

युद्धप्रवीरं निजशत्रुं घन्दी विदुत्त्या ? (विदुत्त्या) वर्णयति—हंसेहि इति । तव रिपुभिर्भयादर्यात् तव मानसं चित्तं गम्यते सावष्टम्भं क्रियते । परिशेषिता त्यक्ता पद्मा लक्ष्मीस्तस्या आशा येस्तै रिपुभिः । तव रमण एव जलदसमयस्तस्माद् भयेन चलिताः पलायिता विरुलाः पक्षा अनुकूलाः सैन्यादयो येषां तैः । यथा हंसेर्गम्यते तथेत्यर्थः । रणः शब्दो जलदसमयस्तस्माद्भयेन चलिता विह्वलाश्च पक्षा येषां तैः । पक्षा कमलम् । प्रोषितपतिका काचिदुपस्थितं वर्षासमयमुद्दिश्य वदति । हंसैर्निर्लोभैर्धार्मिकैः परिशेषिता विरलीकृता पक्षायां लक्ष्म्यामाशा यैः । मानसं चित्तमर्यात् परेषामवगाह्यत इति धर्मः । येषां रिपवो मायोक्तार्थविषया भवन्ति स एव परं राजश्रियमुपभुञ्जत इति नीतिः । हंसैर्वीरिभिः परिशेषिता त्यक्ता पक्षाया आशा येस्तैर्मानसं सरस्तीर्थमेदस्तत्र गम्यत इति युक्तिः । 'हंसो मानसोक्तसि । निर्लोभनृपविष्वक्के परमात्मनि मत्सरे । योगिभेदे' इति मेदिनी* तस्यैव ॥ ४७३ ॥

दुर्गअघरम्मि घरिणी रक्खंती आउलत्तणं पणो

पुच्छिअदोहलसद्धा पुणो वि उअअं विअ कहेइ ॥ ४७४ ॥

दुर्गतगृहे गृहिणी रक्षन्ती आकुलत्वं पत्युः ।

धृष्टदोहदध्ना पुनरप्युदकमेव कथयति ॥

सगर्वदरिद्रवधूदोद्दिश्य पृष्टा सा च जलमेव याचत इति काप्याह-दुर्गअघरम्मीति । कस्मिन्दोहदे तवामिलाप इति पृष्टा दोहदे धद्धा यस्याः साऽनुषङ्गमानापि पुनः पुनरुदकमेव कथयति । अन्योऽन्यानुरागो दानादिसमीहां करोतीति भावः । एकांत-पतिव्रता पत्युराकुलत्वं न सहत इति धर्मः । यद्वा शुर्विष्ये दोहदमवर्यं देयम्, अन्यथा गर्भवैरुष्यं स्यादिति धर्म एव । अनुकूलाः स्वामिनोऽनाकुलत्वमेव चिन्तयन्तीति नीतिः । योगिनश्च ये सन्तोषशीलास्ते उदकेनापि तुष्यन्तीति युक्तिः । मुकुन्दस्य ॥ ४७४ ॥

आअंवल्लोअणाणं ओल्लंसुअपाअडोरुजहणाणं ।

अवरण्हमज्जिरीणं कए ण कामो वहइ चावं ॥ ४७५ ॥

आनाम्रलोचनानामाद्रीशुकप्रकटोरुजघनानाम् ।

अपराहमज्जनशीलानां कृते न कामो वहति चापम्* ॥

१. P. repeats लक्ष्मी.

२. P. repeats रमण एव.

३. P. 233. V. 12-13. Medini adds स्यात् after हंसो.

४ अनाकुलत्वम् for आकुलत्वम् P.

५. अप्युदकमेव for अप्युदकमेव P.

६. प्रकटिरोरु for प्रकटोरु P.

७. घनुः for चापम् P.

अपराहमज्जनशीलाः कामिनीः साभिलाषमालोकमानः करिचदिदमाह—
आर्यवज्रोअगाथां इति । आर्येणांशुकेन वस्त्रेण प्रकटिनमूह जवनं यासाम्, एतादृशीनां
कृते कामो धनुर्वेद्वीत्यन्वयः । स्वत एवैना लोकांतां मन उन्मथन्तीति मद्रनुकार्यं च
पुर्वेन्ति । अतस्ता सुधनुर्वेद्वन्तीति । यास्तु स्वयं न मोदयन्ति तासामेव कृते लोका-
न्मादयितुं धनुर्वेद्वीति भावः । मज्जनं चानेकगुणवदुक्तम्—

गुणा दश स्नानपरस्य जन्तो रूपं च दृष्टिश्च यत्नं च तेजः ।

आयुष्यमारोग्यंमज्जोलुपत्वं दुःस्वप्ननाशश्च यत्नं च तेजः' ॥

इत्यङ्गानां वैशिष्ट्यात् स्वामिन उद्युक्ता भवन्ति, तस्य स्नानादिसाध्यमिति नीतिः
कामिन्य एतादृश्यश्च मानसमाहरन्तीति सा वर्जनीया इति युक्तिः । कण्ठाभरण्यो
उदीपनविभाषेपु मात्स्यादिस्नानमिदम् । अनङ्गकस्य ॥ ४५५ ॥

के उन्वरिओ ? के इह ण खंडिया ? के ण लुत्तगुरुविहवा ?

णहराइ वेसिणीओ गणणारेहाउ व वदंति ॥ ४७६ ॥

के उन्वरिताः ? के इह न खण्डिताः ? के न लुप्तगुरुविभवाः ?

नलपदाणि वेस्या गणणारेहा इव वदन्ति ॥

वारविलासिनोनां देहनखरेखां दृष्ट्वा कश्चित्सारायं वदति—के उन्वरिता इति ।
नलपदानि रेखा इवेति वा । खण्डितेभ्यो लुप्तगुरुविभवेभ्यः के उद्भूता यद्विभूता अपि तु न
वेद्वि । मया च सर्व एव एवंकृता इति भावः । अर्यादमीषां गाथापूर्वाद्धोक्तानां गणनार्थं
रेखा इव नलपदानि वेस्या वदन्तीवेत्युत्प्रेक्षा । वेस्याभिलाषाज्जिवारयितुं करिचद्वितैपी
वयस्यं वदति वा । वेस्याः श्मशानमुभया इव वर्जनीया इति धर्मः । विशिष्टगुणयुक्ताः
सर्वानेव व्रामोहयन्तीति नीतिः । समिहितारश्च नायौ मदयन्तीति शुमुलुगा तत्त्वमात्र-
स्त्वाम्य इति युक्तिः । गुणादयस्य ॥ ४५६ ॥

विरहेण मंदरेण व हिअजं दुद्धोअहिं व मडिऊण ।

उम्मुलिआइ अज्जो अम्हं रअणाइ व मुहाइ ॥ ४७७ ॥

१. 'यत्नं च तेजः' occurs twice in

this verse which is obviously

wrong.

२. P. 305.

३. उन्वरिता P.

४. उद्भूताः P.

५. P. adds ज्याति after इह

६. वेस्याग्यानां for वेस्या गणानां P.

विरहेण^१ मन्दरेणैव हृदयं दुग्धोदधिमिव मथित्वा ।

उन्मूलितानि^२ कष्टमस्माकं रज्जानीव मुहानि ॥

काचिद्विरहिणी प्रियानयनाय त्वरयन्ती स्वावस्थां वर्णयन्ती सखीमिदमाह—
विरहेणेति । हृदयं मथित्वा विरहेण द्रवमाकं सुखान्युन्मूलितानीत्यन्वयः । यथा मन्दरेण
दुग्धोदधिं मथित्वा रज्जान्युन्मूलितानि तथेत्यर्थः । अयो^३ दुःखमूचने । निष्पापत्वेन
शुक्लत्वेन हृदयदुग्धोदध्योः साधर्म्यम् । भर्तृसंसर्गे सतीनां विशिष्टभोजनाद्यपि न सुखा-
येति धर्मः । कुशलाश्च विमृशय सारमुद्धरन्तीति नीतिः । संसारिणां निष्परिपन्थीनि
सुराणि न सम्भवन्तीति युक्तिः । अनेकेवेयमुपमा । शालवाहनस्य ॥ ४७७ ॥

उज्जुभरणे ण तूसइ वंक्कम्मि वि आअमं विअप्पेइ ।

एत्थ अहन्वाइ मए पिए पिअं कह णु काअव्वं ॥ ४७८ ॥

श्रजुद्धरते न तुप्यति वक्तेऽप्यागमं^४ विरुहयति ।

अन्नाभ्यया मया प्रिये प्रियं कथं नु कर्तव्यम् ॥

काचिकुलस्त्री व्युत्पन्ना चतुरा सुरतेनापरितुष्टाऽऽत्मानमेवोत्तमभने—उज्जुभरणे
येति । श्रजुकेन यन्योक्तिव्यतिक्रमेण तुप्यति प्रिये विकारिणीं विसम्बद्धां विरुहयति
प्रिये मयाभ्यया कथं नु प्रियं कर्तव्यमित्यन्वयः । नु प्रश्ने कर्तव्यमेवेत्यर्थः । श्रजुनैव
व्यवहारेण धर्मोपचय इति धर्मः । दुर्विदग्धः सर्वथा रज्जयितुमशक्यः । तदुक्तम्—

अक्षः सुखमारोह्यः सुखतरमारोह्यते विशेषज्ञः ।

ज्ञानलवदुर्विदग्धं ब्रह्मापि नरं न रज्जयति ॥

(इति नीतिः) मुमुक्षुणा संनारानपेक्षेया व्यवहरणीयमिति युक्तिः । अन्यलक्ष्याः ॥ ४७८ ॥

बहुविहविलासरसिए सुरए महिलाण को उवज्झाओ ?

सिक्खइ असिक्खिआइ वि सव्वो णेहाणुबंधेण ॥ ४७९ ॥

बहुविधविलासरसिके^५ सुरते^६ महिलानां क उपाध्यायः ?

शिष्यते^७ अशिक्षितान्यपि सर्वे स्नेहानुबन्धेन ॥

१. P. adds इव after विरहेण.

२. अन्यथो for उन्मूलितानि कष्टम् P.

३. अयो for अथो P

४. अधिकारिणी for अप्यागमम् P.

५. Supplied by the Editor.

६. भूते for ०रसिके P.

७. सुरते is missing in P.

८. शिक्षिते for शिष्यते P.

९. P. adds खलु before सर्वः.

कयाचित्कापि पृष्ठा स्त्रीणां सुरते क उपदेष्टेति सा तां वदति—बहुविहेति । भूते पूर्ये । महिलानां स्त्रीणाम् । अत्र हेतुमाह—खलु निश्चये स्नेहस्यानुबन्धेन सम्बन्धे-
नाशित्तान्यपि सर्वे शिष्येने उपदिश्यते । अत्र च स्वामाविक एव स्नेह उपदेष्टेति
भावः । सुरतवैदग्ध्यात् पत्युरात्मनो बहुचारिणीत्वशङ्कानिरासार्थमात्मनोऽनुरागं च
सूचयन्ती कापीदमाह । धर्माधर्मयोरुपदेष्टाऽन्यो न भवति किन्तु जन्मान्तरीय
एवाभ्यासस्तद्धेतुरिति धर्मः । तात्पर्यविशुद्धयैव धीमन्तः सकलमर्थं जानन्तीति नीतिः ।
बहुधाप्युपदेशविस्मर्तारं शिष्यमुपाध्याय आहेति युक्तिः । कदिलस्य ॥ ४७६ ॥

वण्णवसिण् विअत्थसि सच्चं चिअ सो तुण् ण संभविओ ।

ण हु होंति तम्मि दिट्ठे सुत्थावत्थाइ अंगाई ॥ ४८० ॥

वर्णावशिते^१ विकल्थसे सत्यमेव स त्वया न सम्भावितः^२ ।

न खलु भवन्ति तस्मिन् दृष्टे^३ स्वस्थावस्थान्यङ्गानि ॥

सखि ! त्वं नयनानन्दकरः प्रियंगुरयामः प्रियतमो मयाद्य दृष्ट इति वदन्तीं सखी
कापि सानुरागमिदमाह—वण्णवसिण् इति । मया स दृष्ट इत्येव विकल्थसे आत्मश्लाघां
करोषीति तात्पर्यम् । अदर्शने हेतुमाह—न खल्वित्यादि । वर्णमात्रे तव स्पृहा भूता
न तेन सममालापादिरभूदिति भावः । अरण्यरसिके वर्त्तस इत्येवं कापि, स चासाधी-
यानिवावभाति । परेषां गुणदोषविकल्थना न कार्येति धर्मः । असति कार्ये कारणा-
वैयर्थ्यं कल्पनीयमिति नीतिः । विषयपरवशो मनागपि न स्वस्थायते इति युक्तिः ।
वराहस्य ॥ ४८० ॥

आसण्णविवाहदिणे अहिणववहुसंगमुस्सुअपणस्स ।

पढमघरिणीअ सुरअं वरस्स हिअण् ण संठाइ ॥ ४८१ ॥

आसन्नविवाहदिने अभिनेववधूसङ्गमोत्सुकमनसः ।

प्रथमगृहिण्याः सुरतं वरस्य हृदये न सन्तिष्ठते ॥

सन्निकृष्टविवाहस्य कस्यचित् प्रथमवधूरतं न हृदयङ्गमं भवनीत्येकाऽपरस्याः
कथयति । यथानुपमुक्ता कान्ता समुत्कण्ठयति न तयोपमुक्तेति कोऽपि सलायमाह वा—
आसन्नेति । अधिविज्ञायामिदं न विधेयमिति धर्मः । 'कृतसापन्निकाऽध्युदाऽधिविज्ञाय
स्वयंवरा, इत्यमरः'^४ । स्वरूपमज्ञात्वान्यस्मिन् प्रीतिं विधाय पूर्वस्मिन् प्रीतिमाजनेऽव-

१. वशीकृते for अवशिते P.

२. दृष्ट for सम्भावितः P.

३. P. adds न before दृष्टे.

४. सुस्था for स्वस्था P.

५. अभि is missing in P.

६. II. 6. 7.

धीरणा न कर्तव्येति नीतिः । मुमुक्षुः कृतमपि विषयोपभोगमकृतमेव मन्यन्त इति युक्तिः । सेनेन्द्रस्य ॥ ४८१ ॥

जइ लोकणिदिअं जइ अमंगलं जइ विमुक्कमज्जाअं ।

पुप्फवइदंसणं तह वि देइ हिअअस्स णिज्वाणं ॥४८२॥

यदि^१ लोकनिन्दितं^२ यद्यमङ्गलं^३ यदि^४ विमुक्तमर्यादम् ।

पुष्पवतीदर्शनं तथापि ददाति हृदयस्य निर्वाणम् ॥

अविहितेऽपि दिने प्रेयसीसमागमो... ह्येकः प्रेयस्या वा निरतो वदति—जइइति । भिन्ना त्यक्ता मर्यादा धार्मिकायां येन दर्शनम् । पुष्पवती रजस्वला । निर्वाणं सुरम् ।

यद्य यत्रानुरक्तः स पापेऽपि न निवर्तते । तदुक्तम्—

आने तपसो धीर्यं सा धाला परवतीति मे विदितम् ।

नच भिन्नादिव सलिलं निवर्तते मे ततो हृदयम् ॥

अस्यां च दृढसौहृदं कान्त आह । श्रुतदर्शनादि पापजनकमिति धर्मः । पापीयसा सममतिप्रसङ्गो न विधेय इति नीतिः । अकृत्येऽपि मनश्चलते, तेन तन्नियमयेदिति युक्तिः । निःसहस्य ॥ ४८२ ॥

ण वि तह अइगरुण वि तम्मइ हिअए भरेण गम्भस्स ।

जह विवरीअणिहुअणं पिअम्मि सोणहा अपावन्ती ॥४८३॥

नापि तथातिगुरुकेणापि ताम्यति हृदये^५ भरेण^६ गर्भस्य ।

यथा विपरीतनिधुवनं प्रिये स्नुषाऽप्राप्नुवती ॥

इयं गर्भभारेणातिक्लिष्टेति वदन्ती काञ्चित् परिहासिनी रतितन्त्रपरिहृतात्व-
मात्मन सूचयन्ती कापीदमाह—या वि तहेति । अप्राप्नुवन्ती ताम्यतीत्यत्राप्यन्वे-
त्यावृत्त्या । गर्भवती श्रुतमती । स्त्रीणादीनां धर्मशास्त्रे कामशास्त्रे च रतिनिषेध इति धर्मः ।
आत्मीयेनापि क्लेशेन प्रभोरापन्नं विधेयमिति नीतिः । गर्भादिक्लेशं विचिन्त्य संसार-
बन्धच्छेदायै यत्नीयमिति युक्तिः । तस्यैव ॥ ४८३ ॥

अगणिअजणाववाअं अवहत्थिअगुरुअणं वराईए ।

तुह गलिअदंसणासाइ वलिउं चिरं रुणं ॥ ४८४ ॥

१. यद्यपि for यदि P.

२. यदि वा for यदि P.

३. यद्यपि for यदि P.

४. भिन्न० for विमुक्त० P.

५. Abhi. Sāk. III.2.

६. ति is missing in P.

७. हृदयभारेण for हृदये भरेण P.

अगणितजनापवादमपहस्तितगुरुजनं वरामया ।

तत्र^१ गलितदर्शनाशया बलितं चिरं रुदितम् ॥

महतापि अमेगालब्धदर्शनायाः कस्याश्चिदनुरागातिशयं वैस्तव्यं च प्रतिपादयन्ती
दूती नायकमाह—अगणिअ इति । आद्यमुभयं वाक्यं क्रियाविशेषणम् । गतिनया-
ऽऽर्णया । बलितुं गन्तुं, बलवदधिकमिति वा क्रियाविशेषणम् । बलिस्त्वा गत्वेति वा ।
अनुरागाकृष्टद्वया गुरुजनमपि नापेक्षन्त इति रहस्यम् । जनापवादो गुरोस्तिरस्कारश्च
वारणाय इति धर्मः । आशाभङ्गो न कर्तव्य इति नीतिः । रोदनादिकष्टं दृष्ट्वा संसारे
विरक्तेन भवितव्यमिति युक्तिः । हरिराजस्य ॥ ४८४ ॥

हिअभं हिअए णिहिअं चित्तालिहिअ ज्ञ तुह मुहे दिडी ।

आलिङ्गणरहिआइं णवरं खिंजंति अंगाइं ॥ ४८५ ॥

हृदयं हृदये निहितं चित्तालिखितेव तत्र मुखे दृष्टिः ।

आलिङ्गनरहितानि^२ केवलं जीयन्तेऽङ्गानि ॥

कमनीयनायकस्य लब्धदर्शनमुज्जालिङ्गनादिकमभिलपन्ती काचित्सन्दिशति—
हिअममिति । निहितमारोपितं हृदये तव । चित्रे लिखितं यथान्यत्र न याति
तथा दृष्टिस्तव मुखे स्थिता । अपरशरीराणां सम्बन्धरहितानामालिङ्गनदुःस्थितम-
वस्थानमतस्तानि जीयन्ते कृणानि जायन्ते । सिञ्चन्तीति पाठे शीर्यन्त इत्यर्थः ।
महानुभावा यथाभिज्ञपितसम्पादनेन अर्थिजनं तोषयन्तीनि धर्मः । परेषां हृदयसन्तोषः
कर्तव्य इति नीतिः । सांसारिकी दुरवस्थामालोभ्य मुक्तौ यतनोपमिति युक्तिः । अस्यां
गाथायां पूर्वगाथार्थावसानमिति । विदग्धस्य ॥ ४८५ ॥

अहं विओअतणुई दुसहो विरहाणलो चलं बीअं ।

अप्पाहिज्जउ किं सहिं ! जाणासि तं चेअ जं जुत्तं ॥ ४८६ ॥

अहं वियोगतन्वी दुस्सहो विरहानक्षलं^३ जीवम् ।

अभिधीयतां^४ किं सखि ! जानासि त्वमेव ययुक्तम्^५ ॥

१. तद० for तत्र P.

२. फि० for सि० Weber.

३. दुःस्थितानि for रहितानि P.

४. P. reads नेदं for दुः०.

५. चलो जीवः for चलं जीवम् P.

६. सन्दिश्यताम् for अभिधीयताम् P.

७. वयस्य for ययुक्तम् P.

दशमीमवस्थां गन्तुर्दुस्सहमपि किं त्वया प्रियस्य सन्देष्टव्यमिति सख्या भणित्वा सा तामाह—अहमिति । प्रार्थनाभङ्गभयेन स्वामवस्थामेव निवेदयन्ती न पुनरात्माभिलाषं प्रकाशते इति त्वमेव युक्तं वदेरिति तात्पर्यम् । सन्त आपद्गतस्य विमृश्य स्वयमेव निस्तारं धरन्तीति धर्मः । निस्तृप्त्यदूते कार्यमात्रोद्देशे कृते तत्साधनोपायं स एव जानातीति नीतिः । जीवादीनामनित्यतां प्रतिपादयन् कश्चिच्छिष्यं बोधयतीति युक्तिः । अत्रयस्य ॥ ४८६ ॥

तुह विरदुज्जागरओ सिविणे वि ण देइ दंसणसुहाइ ।

वाहेण पहालोअणविणोअणं से हअं तं पि ॥ ४८७ ॥

तत्र विरदोज्जागरकः^१ स्वप्नेऽपि न ददाति दर्शनमुखानि ।

वाप्तेण पयालोकनविनोदनं तस्या^२ हतं तदपि^३ ॥

कस्य कृते कस्याश्चिन्नायिकायाः सखीदूती अनुरागातिशयं निवेदयति—तुह इति । उज्जागरणं कर्तुं स्वप्नेऽपि दर्शनमुखानि न ददाति जागरणे स्वप्नाभावात् । एवं येन पया त्वमवलोक्यसे तत्पयालोकनेन यद्विनोदनं मुप्यं तदस्यास्त्वयि वाप्तेण हतं दूरीकृतमित्यन्वयः । कलहान्तरितेयम् । क्रोधपरायां सर्वप्रकारेण हानिर्भवतीति । तदुक्तम्—‘यशस्तपसश्चैव क्रोधो नाशकरः परः’ इति ॥ रोषाद्विधेयमप्यवधीर्य दुःखमनुभवन्तीति नीतिः । स्वप्नसुगवज्जागरणसुखं ज्ञानिनो भावयन्तीति युक्तिः । महादेवस्या॥४८५॥

अण्णावराहकुविओ जइ तह कालेण गच्छइ पसाअं ।

वेसत्तणावराहे कुविअं कह तं पसाइस्सें ॥ ४८८ ॥

अन्यापराधकुपितो यथातथा कालेन गच्छति प्रसादम् ।

द्वेष्यत्वापराधे^४ कुपितं कथं त प्रसादयिष्यामि ॥

काचित् पुरुषान्तरप्रसङ्गेन कृतापराधाऽनुरक्तं नायकमनुकूलयन्ती सोपालम्बं स्वयमेव विमृश्य वदति—अयणावराहेति । अन्यः साधारणः । अहं तव द्वेष्येति बद्धमूलापराधेन कुपितम् । ‘अनुरक्तं न विरागयेत्’ इति धर्मः । निपुणमतपो यत्र कार्यसिद्धिं नाकलयन्ति तत्रोद्यमं न कुर्वन्तीति नीतिः । कृतापराधेऽपि क्षमाशीला युक्तिभाजो भवन्तीति युक्तिः । वनगाजस्य ॥ ४८८ ॥

१. दुःख० for दुस्सह० P.

२. विरदे उज्जागरणं for विरदोज्जागरक.P.

३. अस्या for तस्या P.

४. त्वयि for तदपि P.

५. पसायमि for पसाइस्सें W.

६. ० प्रकुपितो for ० कुपितो P.

७. ० पराध० for ० पराधे P.

दीससि पिआइ जंपसि सव्भावो सुहअ ! एत्तिओ चेअ ।

फालेइऊण हिअअं साहसु को दावए कस्स ॥ ४८९ ॥

दृश्यसे^१ प्रियाणि जल्पसि सज्जावः सुमय ! एतावानेव ।

पाटयित्वा हृदयं कथय को दर्शयति^२ यस्य ॥

काचिद् हृदयविसंवादिनं नायकमुपालभते । विमनस्कनायकस्य प्रबोधं कुर्वती वा काचिद्वदति—दीससीति । अपि तु न कोऽपीति शेषः । त्वं वा बाह्योपचारेण ह्यलि-
ताऽहं, न पुनस्तव दुष्टाशयत्वं ज्ञातमिति भावः । प्रियमेव सर्वदा वक्ष्यम्, तदुक्तम्—
'सत्यमज्यहितं यस्माद्' इत्यादि । अविसेवादेन व्यवहारः प्रवर्तनीय इति नीतिः ।
प्रदाद्वैतानन्दरसो वा न शक्यते विभावयितुमिति युक्तिः । राघवस्य ॥ ४८६ ॥

उअअं लद्धिउं उत्ताणिआणणा होंति के वि सविसेसं ।

रित्ता जमंति सुचिरं रद्धघटिका अब कापुरिसा ॥४९०॥

उदकं लब्धुमुत्तानितानना^३ भवन्ति केऽपि भविष्यम् ।

रित्ता नमन्ति सुचिरं रद्धघटिका इव कापुरयाः ॥

काचिदुत्तमा विलासिनी सधनेन दमेन पुरुषेण सज्जता तद्वशोरणेनोपतप्ता भङ्गी-
भणित्वा निन्दन्ती तमेवज्यापदेशेन वदति—उअअमिति । 'उदयमुपचयम् । उत्तानमाननं
येषां तादृशा भवन्ति । रित्ताः सन्तः सुचिरं नमन्ति केऽपि कापुरयाः । यथा रद्धघटिका
उदकं लब्ध्वा उत्तानानना भवन्ति रित्ताश्च नमन्ति तद्येत्यर्थः । सत्पुरुषाश्च नता
भवन्तीति धर्मः । नीतिः कर्तव्येति नीतिः । संसारावधौद्यापरेण योगिना भवितव्यमिति
युक्तिः । सत्येव ॥ ४९० ॥

भगपिअसंगमं केत्तिअं व जोण्हानलं गइसरम्मि ।

धंदअरपणालणिज्जरणिवहपहंतं ण णिह्वाइ ॥ ४९१ ॥

भगप्रियसङ्गमं कियदिब^४ ज्योत्स्नामलं नमःसरसि ।

चन्द्रकरप्रणालनिर्गमनिवहपतनं^५ निस्तिष्ठति^६ ॥

१. दृश्यसे is missing in P.

२. दर्शयते for दर्शयति P.

३. उत्तानानना for उत्तानितानना P.

४. P. reads उदयम् for उदकम् in
the commentary and para-

phrases it as उपचयम्.

५. कियदेव for कियदिब P.

६. ० प्रणाल for प्रणाल P.

७. एव बलज for एनिवहपतन P.

८. निवतिष्ठति for निस्तिष्ठति P.

काचिदप्रप्रियसमागमा सन्तप्यमाना कामपि सखी लक्ष्मीकृत्य वदति । अन्य-
काराभिसारिका कापि ज्योत्स्नाद्विपादूती सनिर्वेदमाह—भग्रेति । अग्न प्रियसङ्गमो येन
तत् । ज्योत्स्नैव जलं कर्तुं । नम एव सरस्तत्र । न नितिष्ठति निष्ठां समाप्तिं न गच्छति
किन्तूपचीयत इत्येव । चन्द्रस्य कर एव प्रगाढस्तस्माभिर्गर्भरनिवहेन वलत पतत् ज्योत्स्ना-
'जलम् । निर्वातीति पाठे नाशं न यातोत्यर्थः । स्वकार्यपराः पापीयांस इषकारिणां द्विपन्तीति
धर्मः । सति स्वकार्यविरोधेऽनुकूलिनमपि नीतिमन्त परिहरन्तीति नीतिः । तत्त्वज्ञाने-
नाप्यविद्याप्रपञ्चजनितो मोहो नाशयितुमशक्य इति युक्तिः । दूरमानस्य ॥४६१॥

सुन्दरजुआणजणसंकुले वि तुह दंसणं विमगंती ।

रणे न्व भग्इ दिट्ठी वराइआए समुन्निगा ॥ ४९२ ॥

सुन्दरयुवजनसङ्कुलेपि तव दर्शनं विमर्गयन्ती ।

अरण्ये इव भ्रमति दृष्टिर्वराकिकायाः समुद्रिमा ॥

कान्ते कस्या अपि दर्शनसतृष्णाया अनुरागातिशयं निवेद्यन्ती सखी वदति-
सुन्दरेति । विशेषतो मार्गयन्ती अनुसन्दधाना । अरण्ये निर्मानुष इव । वराकिकाया
दीनायाः । अनुद्रिमा तद्दर्शनप्रत्याशयाऽवस्ताऽविदितखेदाः । 'ओ विमो भयचलनयोः' इति
पाठुः । धार्मिका अधार्मिककुलेऽपि धर्मेकदृष्टयो भवन्तीति धर्मः । स्पष्टसिद्धयै कृतोद्यमा
अनायासं न गणयन्तीति नीतिः । अन्तःप्रमोदयुक्तानां दृष्टिश्च शून्यैव भ्रमतीति युक्तिः ।
विरहविलासस्य ॥ ४६२ ॥

जइ ण छिवसि पुप्फवइ पुरओ ता कीस वारिओ ठासि ।

छिसो सि चुलचुलंतेहि धाविऊण अम्ह इत्येहि ॥४९३॥

यदि न स्पृशामि पुष्पवती पुरतस्तत्किमिति वारितस्तिष्ठति ।

स्पृष्टोसि चुलचुलायमानैर्वीवित्वाऽस्माकं हस्तैः ॥

पुष्पवत्याः स्पर्शं वारितोऽपि प्रियो हस्तौ च प्रसार्य स्वयं स्पृष्टः सन्नुद्रिप्रलब्धया
भद्रं न कृतमिति वदन्तं तमेव काचिद्वदति—जइ इति । चुलचुरायमाणाभ्यां स्पर्शकण्डू-
युक्ताभ्यां हस्ताभ्यां स्पृष्टोसि न भवेति शेषः । धावित्वा गत्वा । निषिद्धं दूरत एव परि-

१. युव is missing in P.

२. वि is missing in P.

३. अनु० for समु०

४. इति is missing in P.

५. चुलचुरायमाणाभ्याम् for चुलचुलाय-
मानैः P.

६. ०स्मादस्ताभ्याम् for ०स्माकं हस्तैः P.

तैश्चमिति धर्मः । अकार्यं निवारितो यो न तिष्ठति सोऽष्टफलं भुनक्तीति नीतिः ।
निषेव्यमाणो मारोऽधिकाधिकमाकाङ्क्षां जनयतीति योगिना परिहर्तव्यः स इति
युक्तिः । प्रवरसेनस्य ॥ ४६३ ॥

उज्जागरअकसाइअगुरुअच्छी मोहमंडणविलक्खा ।

लज्जइ लज्जालुइणी सा सुहअ ! सहीण वि वराई ॥४९४॥

उज्जागरकपायितगुस्कात्ती मोघमण्डनविलक्षा ।

लज्जे लज्जाशीला सा सुभग ! सखीभ्योऽपि वराकी ॥

कृतमण्डनायाः कान्तागमनमाकाङ्क्षन्त्याः प्रियो नागत इति त्रिपिडताया
अवस्थां दूतो नायकमाह—उज्जागरेति । उज्जागरयाकपायितं लोहिते शुद्धके अक्षिणी
पस्या । मोघेन प्रियानागमनान्निष्फलेन मण्डनेन विलक्षा उद्विप्ता । ‘कपायो रसमेदे च
सुरभौ, लोहिते त्रिषु’ मेदिनी । ‘मोघा स्त्री पाटलायां स्यादीननिष्कलपोस्त्रिषु ।’
मेदिनी । त्रिपिडतेषु ।

कुतश्चिन्नागतो यस्य उचिते वासके प्रियः ।

तदनागमसन्तप्ता त्रिपिडता सा मता यथा ॥

इति । प्रारब्धं धर्मकर्म सर्वथा निर्वाह्यमिति धर्मः । स्वामिना कृतोऽपमानः सन्तापदेतु-
रिति नीतिः । अप्राप्तप्रदोपदेशस्य वेशादिप्रदृश्यं लज्जाकरमिति युक्तिः । दुर्लभराजस्य
॥ ४६४ ॥

अइकोवणा वि साम् रुआविआ गअवईअ सोण्हाए ।

पाअपडणोणआए दोसु वि गल्लिएसु वलएसु ॥४९५॥

अतिक्रोपनापि श्वभू रोदिता गतपतिकया स्तुपया ।

पादपतनावनतया द्वयोरपि गलितयोर्वलययोः ॥

प्रोपितपतिकायाः स्तुपायाः श्वभ्राक्षरावन्दनं कुर्वत्या अवनतयोर्हस्तयोरन्युतयोः
कोपनापि सा श्वभू रुदितेत्येकाऽपरस्यै कथयति—अद इति । इयमेतादृशी मत्सुवस्य
विरहे क्षामा यतः करयोर्वलयधंशो भवतीति रोपत्यागात्कारण्येन रोदनमुक्तम् ।

१. 'क' is missing in P.

२. लज्जालुः for लज्जाशीला P.

३. सखीनाम् for सखीभ्यः P.

४. P. 159, V. 77-78.

५. P. 114 V. 4. Medinī reads

मोघोऽस्त्री for मोघा स्त्री.

६. गृहपति० for गतपतिकया P.

७. ० वनता for ० वनतया P.

वञ्जयथोरिति सप्तमीयम् । विपद्गतेनापि मान्याना माननाऽवश्यमेव विधेयेति धर्मः ।
सेवाक्लेशेन रुष्टस्य मनो द्ववतीति नीतिः । सज्जनमपि कोपमुत्सृज्य योगिना दयादिक्रमेण
विधेयमिति युक्तिः । विदग्धस्य ॥ ४९५ ॥

रोवंति च्व अरण्णे दूतहरइकिरणफससंतत्ता ।

अइतारझिझिविरुएहि पाअवा गिम्हमज्झण्हे ॥ ४९६ ॥

रुदन्तीवारण्ये दुस्सहरविकिरणस्पर्शसन्तप्ता ।

अतितारमिज्जीविरुतै^१ पादपा मीप्पमध्याहे ॥

काचिदसती जनाकीर्या एव स्थाने आराय स्वीयमरण्ये सङ्केतगमन निवेद्यन्ती
वदति—रोवति चेति । पादपा रुदन्तीवेत्यन्वयः । ओशब्दो दुःखसूचने । मीरुक्
किरुक्वा इति प्रसिद्धं कृमिभेदः । मीप्पमध्याहे रस्तररविकरस्पर्शजः सन्ताप एव
पादपाना रोदने हेतुरुत्प्रेक्षा । मध्याह्नसमये तत्रातपादिविरहात् पादपतलेऽभिसारस्थान
मतिसापीय इति सूचनम् । महताऽभ्यर्चया स्थावरा जायन्त इति धर्मः । सेवकैः स्वपरिभ्रमेण
स्वामी बोधनीय इति नीतिः । स्थावरा अपि सुखदुःखज्ञा, किमुत मानुषा इति युक्तिः ।
दुर्लभराजस्य ॥ ४९६ ॥

पढमणिलीणमहुरमहुलोहिल्लालिलवदसंकार ।

अहिमअरकिरणणिउरवचुविअं दलइ कमलवण ॥ ४९७ ॥

प्रथमनिलीनमधुरमधुलुब्धासिङ्गलवदसंकारम् ।

अहिमकरकिरणानिकुरुम्बचुम्बितं दलति कमलवनम् ॥

कमलवर्णानन्याजेन सङ्केतसरस्तीर्थागमनमात्मनो जारे आवयन्तीदमाह—
पढमेति । निङुरम्ब समूहः । 'निङुरम्ब कदम्बकम्' अमरः । चुम्बितं स्पृष्टम् । दलति
विकसति । प्रातर्धर्मवर्णसमयविक्षापनमिदम् । तदुक्तम्—

उपस्युपसि यत्कान् किञ्चिदभ्युदिते रवौ ।

प्राज्ञापत्येन तत्तुल्यं महापातकनाशनम् ॥

[इति धर्मः^२] कस्याप्युपचयः कस्याप्यपचयः इति नीतिः । रविकिरणवन्निमल-

ज्योतिः स्वरूपज्ञानस्पर्शेन हृत्पद्मप्रकाशो भवतीति युक्तिः । परमेश्वरस्य ॥ ४९७ ॥

१ ० मीरुकरुतै for ० मिज्जीविरुतै P.

२ ० लोमिष्ठा० for ० लुब्धा० P.

३ वद is missing in P.

४ ० रुच for ० रुम्ब० P

५ P 129 V 50

६ Supplied by the Editor

गोचरखलणं सोऊण पिअअमे अज्ज तीअ खेणदिअहे ।

वज्झमहिस्स माल व्व मंडणं उअह पडिहाइ ॥ ४९८ ॥

गोत्रस्खलनं श्रुत्वा प्रियतमे अद्य तस्याः क्षणदिवसे ।

वध्यमद्विपस्य मालेव मण्डनं परयत* प्रतिभाति ॥

सरुपाः सौभाग्यं सपत्न्या मनोदुःखं व्यग्रयन्ती कापीदमाह—गोत्रेति । गोत्रं नाम । नाम गोत्रं पुलं गोत्रमिति धरणिः । क्षण उद्धव उत्सव इत्यमरः^१ । वध्यमद्विपस्य महाष्टस्या^२...माला यथा शोभते तथा अस्या अपि । अन्यस्या नास्ति माहेऽन्यस्या नामप्रहे मण्डनं न शोभत इति, यतः 'प्रियेषु सौभाग्यफला हि चाहता' इति कालिदासः^३ । वल्यर्थक पशुरर्थादि ? (ह्रः) इति धर्मः । इक्ष्वास्यास्यजनकं कर्माचरणीयमिति नीतिः । सांसारिकसुखविरक्तस्य मण्डनादि न धृतिमुत्पादयतीति युक्तिः । दुर्द्धलस्य ॥ ४९८ ॥

महमहइ मलअवाओ अत्ता वारेइ मं धराणिंति ।

अंकोल्लपरिमलेण वि जो खु मुओ सो मुओ चेअ ॥४९९॥

महमहायते मलयवातः श्वभ्रूर्वास्यति* मां गृहान्निर्गन्तीम् ।

अंकोल्लपरिमलेनापि यः खलु^४ मृतः स मृत एव ॥

यस्यन्ते काञ्चित् प्रोषितपतिकामन्यत्र नीयमानां काञ्चिज्जगती वारितवती तस्यै सा वदति । कापि विरहोत्कण्ठिता सख्यामात्मावस्थां वा कथयति—महमहइ इति । महमहायते नानाकुसुमसौरमयुक्तो भवति । अङ्कोल्लोऽशोक इति मृदुटीका । अंकोठ इति टवर्गायद्वितीयः पाठः । मलयमारुतसम्पर्क^५...शयसन्तापमाकलय्य गृहेभ्यो निर्गच्छन्ती मां विफलं श्वभ्रूर्निवारयति यतो गृहोपान्तस्थिताशोकपरिमलोपि मम दुस्तद्वस्तेन चेन्न मृतास्मि नदा मामकममग्यामिति भावः सत्यपि नाशहेतौ सत्यो दुष्प्रारिण्यो न भवन्तीति

१. तस्या अद्य for अद्य तस्याः P.

२. छण० for खण० Weber

३. परयतः for परयत P.

४. Cf कम्पोऽथ क्षण उद्धपो मह उद्धव उत्सवः I. 7. ३४.

५. The reading is corrupt. A few syllables are missing here.

६. Kumāra V. 1.

७. वारयति is missing in P.

८. P. reads गृह.....for गृहान्निर्गन्तीम् ।

९. यो न for यः खलु P.

१०. A few syllables are missing here.

धर्मः । एकेनोपायेन साध्ये कार्ये उपायान्तरापानो न दोषाय, उपायस्य उपायान्तरा-
दूपकत्वादिति नीतिः । अनियतं सांसारिकसुखं हेयमिति युक्तिः । माधवस्य ॥४६६॥

मुहपेच्छओ पई से सा वि हु सविसेसदंसणुम्मइआ ।

दो वि कअत्था पुहई अमहिलपुरिसं व मणंति ॥५००॥

मुखप्रेक्षक पतिस्तस्या ^१ मापि एतु ^२ मविशेषदर्शनोन्मत्ता ।

हामपि कृतार्थो प्रथिवीममहिलापुरुषामिव मन्येते ॥

कयोश्चिन्मिथुनयोरन्योन्यानुरागं सूचयन्ती तत्कान्ताया असाध्यनामाह —
मुहेति । महिला स्त्री । जगति नान्यन्मिथुनमस्तीति भावः । सौदाम्पत्यं लोकद्वयसाधकम् ।
तदुक्तम्—

परस्परानुरागश्च दम्पत्योरतिदुर्लभः ।

स्वर्गोऽपि यत्र धर्मोऽपि त्रिवर्गश्च प्रवर्तते ॥

इति (धर्मः) । स्वामिसचिवयोरन्योन्यानुरागो वृद्धिहेतुरिति नीतिः । रागो बन्धहेतुः,
स च सर्वात्मना त्याज्य इति युक्तिः । कण्ठाभरण्ये ^३ प्रथमानुरागानन्तरे सहार्थान्वयोऽयम् ।
रागोऽनु सह वेद्यनोऽत्र पूर्वाद्धे ^४ रञ्जयत्यर्थः । प्रथमानुरागे सहभावेन सिद्धः तदनन्तरेऽपि
तथैवानुवर्तते इति । शालवाहनस्य ॥ ५०० ॥

इह पञ्चमं समाप्यते सुललितपदवर्ण्यसुन्दरं सरसम् ।

गाथाशतं नराधिपशालवाहननिर्मिते कोपे ॥

पञ्चमशतसमाप्तिगाथामाह—इहेति । इह पञ्चमं गाथाशतं समाप्यत इत्यन्वयः ।

इति हारिताम्रश्रीपीताम्बरकृताया सप्तशत्याष्टीकाया पञ्चमं गाथाशतम् ॥

रइकेलिहिअणिअंसणकरकिसलअरुद्धणअणजुअलस्स ।

रुहस्स तइअणअणं पच्चइपरिउंविअं जअइ ॥ ५०१ ॥

रतिकेलिहृतनिबसनकरकिसलयरुद्धनयनयुगलस्य ।

रुद्रस्य तृतीयनयनं पार्वतीपरिचुम्बितं जयति ॥

१. अस्याः for तस्याः P.

२. स is missing in P.

३. ०न्म० is wanting in P. Space
is left blank

४. ०लपरा० for ०ला० P.

५. Supplied by the Editor.

६. P. 325. SK adds उत्तरार्धे राम-
त्यर्थः before प्रथमानुरागे and
reads सहसिद्धभावेन for सिद्ध-
भावेन

७. ०हृत० for ०हृत० P.

८. ०किसलय० for ०किसलय० P.

बहुविप्रशङ्कया पष्ठसतोपक्रमे तद्वारणाय भगवतो महेश्वरस्य स्तुतिमुखेन
नमस्कारगाथायाह—रक्षेत्सीति । निवसनं वक्षाम् ।

नयनयुगकपोलं दन्तवासो मुखान्तः

स्तनद्वयललाटं चुम्बनस्थानमाहुः ।

इति । नमस्त्रीदर्शनं निषिद्धं तन्नाचरणीयम् । तदुक्तम्—

अरं भुङ्क्ते चिरं स्नाति दत्तं पुष्पं न जिघ्रति ।

न पश्यति स्त्रियं नम्रां मत्प्रियास्तेन सायव* ॥

इति धर्मः ॥ उत्पन्नमतयः कदापि नावसीदन्तीति नीतिः । काप्यवरोधः कापि
तद्विरुद्ध इति संसारावस्थां विमृश्य सन्निरुदास्तव्यमिति युक्तिः । शालवाहनस्य ॥५०१॥

आउच्छणविच्छाअं जाआइ मुहं णिअच्छमाणेण ।

पहिण सौअणिअलाविण गंतुं चिअ ण इहं ॥ ५०२ ॥

आपृच्छनविच्छायं जायायां मुखं निरीक्षमाणेन ।

पथिकेन शोकनिगढाशितेन गन्तुमेव नेष्टम् ॥

प्रवासगमनोद्यतः कोऽपि प्रेयसीसंवादा ..स्याश्च मुखं दृष्ट्वा गन्तुमेव न शक्नो-
तीत्येकाऽपरस्यै कथयति । काञ्चिदभिलषतो नायकस्य प्रत्याख्यानार्थं तत्पत्युरागमनं
वा दूती वर्णयति—आउच्छणेति । कारुणिका .. 'इमानाः स्वकार्यमुपेक्षन्त इति धर्मः ।
स्त्रिधातां दुःख कार्यान्तरवैमुख्यं कारयतीति नीतिः । संसारिण्यां स्नेह एव महानिगड-
बन्ध इति युक्तिः । तस्यैव ॥ ५०२ ॥

सूईवेहे मुसलं विच्छुहमाणेण दइदलोएण ।

एक्कगामे वि पिओ समेहि अच्छीहि वि ण दिहो ॥५०३॥

सूचीवेधे मुसलं विक्षिपता दग्धलोकेन ।

एकग्रामेऽपि प्रियः समाभ्यामत्तिभ्यामपि न दृष्टः* ॥

व्यपलौ जातानुरागा कापि कुलटा अनवादभियाऽवलोकनेपि स्वाच्छन्दमलम-
माना कामप्यास्यां लक्ष्योक्त्य वदति—सूईवेहे इति । सूचीवेधे मुसलं विक्षिपता

१. आपरन० for आपृच्छन० P.

२. ०या is missing in P.

३. P reads निरीक्ष्य for निरीक्षमाणेन

४. स्नेह० for शोक० P.

५. न तीयाम् for नेष्टम् P.

६. A few syllables are missing here

७. This verse is missing in P.

दग्धलोकः संशयमुद्भावयति । अल्पमपि दुश्चरितमतिप्रकाशं यातीति तत्र कार्यमिति धर्मः । गृहेहितेन कार्यं साध्यमिति नीतिः । अयोग्योप्यभ्यासवशेन मुक्तौ प्रभवतीति युक्तिः । विक्रमभानोः ॥ ५०३ ॥

अज्जं पि दाव एक्कं मा मं वारेहि पिअसहि ! रुअंति ।

कल्लि उण तम्मि गए जइ ण मुआ ता ण रोइस्सं ॥ ५०४ ॥

अद्यापि तावदेकं मा मां^१ वारय प्रियसखि^२ ! रुतौम् ।

कल्ये पुनस्तस्मिन्गते यदि न मृतौ तदा न रोदिष्यामि ॥

भा^३...से प्रियेण प्रवासयात्रा कर्तव्येति श्रुत्वा कयाचिद्भुदितं सा च सख्या निपिद्धा सा सखीमेवोदिरय वदति—अज्जं पीति । एकं दिनमित्यर्थम् । वारणफलम-
रोदनं तत्र हेत्वभावादेव न भविष्यतीत्यलं रोदनेनेति भावः । मृत्योर्नित्यत्वमाकलय्य
'गृहीत इव कैशेपु मृत्युना धर्ममाचरेत्' इति धर्म्यं धर्मत्वरया विधेयमिति धर्मः । उद्विग्नः
कार्यासमर्थो भवतीत्युत्साह आहाय्योऽपि कार्यिणा कर्तव्य इति नीतिः । जीवनातित्यतां
कश्चिच्छब्दे प्रतिपादयतीति युक्तिः । सम्भोगेषु विप्रलम्भजायां प्रेमपुष्टौ मरणमिति
कथठाभरणे । सर्वसेनस्य ॥ ५०४ ॥

एहि त्ति वाहरंतम्मि पिअअमे उअह ओणअमुहीए ।

विउणावेढिअजहणत्थलाइ लज्जोणअं हसिअं ॥ ५०५ ॥

एहीति व्याहरति प्रियतमे पश्यतावनतशुल्या ।

द्विगुणावेष्टितजघनस्थलया लज्जावनतं हसितम्^४ ॥

कस्याश्चित्तुमत्या लज्जावतीत्वं वैदग्ध्यं च सखी वर्णयति—एहि स्तीति ।
उत्सवदिने मत्समीपमागच्छेति प्रेयसि वदति । एतर्हि एतस्मिन्नवसरे । रज्जोयोगा-
न्यभिचारिनित्ये वाससा द्विगुणावेष्टनमिति स्त्रीणां विचारः । पापे प्रवर्त्तमानः स्वामी
सत्कारेणानुजीविता धारणीय इति धर्मः । अनवसरं कुशला इङ्गितेन प्रकाशयन्तीति

१. मां मा for मा मां P.

२. ०सखी for ०सखि P.

३. कल्ये पुनः is missing in P.

४. कम्मिन् for तस्मिन् P.

५. मरिब्बे for मृता P.

६. A few syllables are missing

in P.

७. एतर्हि for पश्यत P.

८. P. reads द्विगुणावेष्टो नित्यस्य
for the second half of this
verse.

नीति । विषयेभ्यः सत्पुरुषा आकृष्यमाणा अपि (मनो) निवारयन्तीति युक्ति । तस्यैव
॥ ५०४ ॥

मारेसि कं ण मुद्धे । इमेण रत्तंतित्खविसमेण ।

मुलआचावविणिग्गअतिस्सअरद्धच्छिभल्लेण ॥ ५०५ ॥

मारयसि कं न मुग्धे । अनेन रत्तन्ततीक्ष्णविषमेण ।

भूलताचापविनिर्गततीक्ष्णतरार्थास्तिभल्लेन ॥

कामपि स्वरूपा युवती कटाक्षेण निरीक्ष्यमाणं कोऽपि कलाकुशलस्तामुद्दिश्य
वदति—मारयसि कं ण मुद्ध इति । अर्द्धाक्षि एव भल्लमस्त्रविशेषस्तेनानेन हे मुग्धे । कं न
मारयसि । अपि ॥ सर्वमेव मारयसि । वक्तृस्य मुखस्य अन्ते अन्तिके एकदेशे तीक्ष्णेन
विषमेण भल्लेन । भूलतानय उत्स्वरूप यथाप ततो विनिर्गतेन भल्लेन । ‘अन्त स्वरूपे नाशे
ता(न)स्त्रीशेषेऽन्तिके त्रिपु’ । मेदिनी ।^१ येन कर्मणा परिवेदना नोत्पद्यते तदेव कर्म कर्तव्यम्
न कश्चिन्मर्मणि स्पृशेदिति धर्मः । कुलटा कटाक्षमात्रेणैव पर मारयन्तीति नीतिः ।
हरति हि इच्छाक्षीमित्यादिदर्शनेन योपिता सन्निधान वर्जनीयमिति युक्तिः । मदिपामुरस्य
॥ ५०६ ॥

दिट्ठाइ जं ण दिट्ठो सरलसहावाइ जं च णालविओ ।

उवभारो जं ण कओ त चित्र कल्लिअं उड्डेहिं ॥ ५०७ ॥

दृष्टया यन्न दृष्ट सरलस्वभावया यच्च नालपित ।

उपचारो यन्न कृतस्तदेव कलितं विद्महे ॥

ब्रह्मो विदग्धा एकस्या स्थानमुपगतास्तत्रैकस्तस्या अनुरागविषयः, ॥ च तथा
दर्शनादिविषयो न कृतोऽन्येऽनुसम्भाविता एव येषां विकल्पो जायत इति तस्या सखी
तामुद्दिश्य वदति—दिट्ठाइ इति । यन्न दृष्टस्त्वयेत्याद्यम् । उपचारोऽन्त्यागतलुरुपपन्नम् ।
दृष्टो विदग्धैराकलितम् इयमस्मिन् प्रवृत्तेति । यत् एवमाकारेण लोकाकलनमयात्मया
तस्मिन् रूपदर्शनादेरपहव कुन इति भावः । लक्षितकियाया अकरो लोका शङ्कत इति
धर्मः । अपायमपरिभाव्योपायचिन्ता कार्यनाश करोतीति नीतिः । दृष्ट्यादिविशेषज्ञानी
ज्ञायत इति युक्तिः । अपिहिताक्य मीलितमिदम् । तदुक्तं कण्ठाभरणे—

१ वक्तृ० for रक्ता० P

२ P adds मय after भूलता

३ ०विनिर्गतेनार्द्धा० for ०विनिर्गत-

तीक्ष्णतरार्था० P

४ P 71 V 2 Medini reads

अन्त for अन्त and adds न
before स्त्री

५ P. 177

वस्त्वन्तरतिरस्कारो वस्तूना मीलितं स्मृतम् ।

पिहितापिहिते चैव तद्गुणात्तद्गुणे च तत् ॥

[५०७]

तुह दंसणे सअण्हा सहं सोऊण णिग्गआ जाइं ।

तइ बोलीणे ताइं पआइ वोढव्वआ जाआ ॥ ५०८ ॥

तव दर्शने सनृष्णा शब्दं ॥ त्वा निर्गता यानि^१ ।

त्वयि^२ व्यतिक्रान्ते तानि पदानि बोद्धव्या जाता ॥

अथ यद्दृष्ट्या न दृष्ट इत्यादिना तदनुरागात्तद्दर्शनाकाङ्क्षिणी तेन तद्गृह्यनिकटे गच्छता किमपि आपितं तच्छ्रुत्वा गृहाच्चिभिर्गताऽनन्तरं सा यावन्ति पदानि गता तावन्त्यन्येन नीतेति तस्या अनुरागातिशयं पुरुषस्य कृते तत्सखी नायिकाया अवस्थया उपनायकमुत्तरलयति—तुह दंसणे इति । यानि पदानि^३ पद्वीर्निर्गता तावन्ति पदानि बोद्धव्या उद्बहनीया जाता । अन्येषामित्यर्थम् । त्वदर्शनालामे जातमोहादेवमिति भावः । प्रत्यक्षेण देवतादिदर्शनार्थमुद्यतस्य तदसम्भवे मनोदुःखं भवत्येवेति धर्मः । कार्या-रम्भे तद्वैफल्यमिति नीतिः । तृष्ण्या सर्व एवाकृष्यतेऽतः सा न विधेयेति युक्तिः । श्रीमाधवस्य ॥ ५०८ ॥

ईसामच्छररहिण्हि णिन्विआरेहि मामि ! अच्छीहिं ।

एणिहं जणो जणम्मिव णिअच्छए कुह ण सिज्जामो ॥ ५०९ ॥

ईर्ष्यामत्सररहिताभ्यां निर्बिकाराभ्यां मातुलान्यच्चिन्ध्याम् ।

इदानीं जनो जनमिव निरीक्षते कथं न^४ क्षीयामहे ॥

अनुदिन दुर्बलायमाना नायिका कथं त्व दुर्बलेत सख्या वृष्टा सा तामाह— ईसामच्छरेति । ईर्ष्येत्यागौडास्यमात्रप्रतिपादक जनमुदामीनमिव, तथा च स साकृतं न मामवलोकतेऽतः कथं न क्षीया भवामीति भावः । ईर्ष्यादि न कार्यमिति धर्मः । निपुण्या दृष्टिविकारयोगैव वैरस्यमाकलयन्तीति नीतिः । मुमुक्षवः सर्वत्र समाना एव भवन्तीति युक्तिः । रेखाया ॥ ५०९ ॥

१. नि is missing in P

२. त्व य is missing in P

३. पदानि is supplied by the Editor.

४. मात्सर्य for मत्सर P.

५. P. adds मातुलि after रहिताभ्याम्

६. मातुलानि is missing in P.

७. ०८५० for ०८७० P.

८. ल० for न P.

अणं पि किं पि पाविदिसि मूढ ! मा तम्म दुक्खमेत्तेण ।

हिअअ ! पराहीणजणं मईतं तुह केत्तिअं एअं ॥ ५१२ ॥

अन्यदपि किमपि प्राप्स्यसि मूढ ! मा तान्य दुःखमात्रेण ।

हृदय ! पराधीनजनं महत्तव क्रियदेवत् ॥

निजप्रतितापरतन्त्र कसपि नायकमनुकूल यत्तु सूचयन्ती कापि हृदयमुपासमने—
अण्यां पीति । हे हृदय ! मूढ ! दुःखमात्रेण मा तान्य मा स्तानि गच्छ । अन्यदपि
अनिर्वचनीयमनिष्टं प्राप्स्यसि । पराधीनं जनं महद् इच्छत् हे हृदय ! तव क्रियदेवत् ?
अपि तु न किमपि, यतोऽन्यवश्यस्यात्मसात्करणं दुःखमाशनमेवेति भावः । तमु ज्ञातौ
'शमामप्राप्तां दीर्घः' । शयनि मध्यमपुरुषैकवचने रूपम्—ताम्येति । महदिति सम्बोधने
चेति शतृ । 'मात्रं कात्स्न्येऽवधारणे' धरणिः । अशक्यारम्भो तु तमात्रफलो न कर्तव्य
इति धमः । अन्यदीयस्वाकर्षणं दुःखेनैव भवतीति नीतिः । सांसारिकं सुखं हेयमिति
युक्तिः ॥ ५१२ ॥

वेसोसि जीअ पंसुल ! अहिअअरं सा दु वल्लहा तुज्झ ।

इअ जाणिकुण वि मए ण ईसिअं दइदपेम्मस्स ॥ ५१३ ॥

देष्टोऽसि यस्याः पंसुल^१ अधिकतरं^२ सा^३ रलु वल्लभा ॥ ॥

इति ज्ञात्वापि^४ मया^५ न ईषितं^६ दग्धप्रेम्णा ॥

वेसो इति । हृदय ! वस्तुनाशय ! दग्धस्य ईदृशस्यानपेक्षितस्य प्रेम्णाः कृते मया न
ईषितम्^६ । ईर्ष्याकोपस्य विशेषो न कृतः । यत्र ईदृशोऽपि स्वयि चिन्तां करोमीति
तात्पर्यम् । यद्वा न ईषितं प्रमुत्वेन न व्यवहतम् । रागादुद्वेगदया दोषं जानन्तोपि
हृत्परित्यागं कर्तुमसमर्था भवन्तीति धमेः । अभीष्टस्यानपराधो नीतिः । ज्ञानिना
स्वहृदयेऽपि न विश्वमनीयमिति युक्तिः । रमिजस्य ॥ ५१३ ॥

सा आम सुइअ ! गुणरूअसोहिरी आम णिग्गुणा अ अदे ।

भण तीअ जो ण सरिसो किं सो सज्जो जणो मरउ ॥ ५१४ ॥

१. पाण्डुल for पंसुल P.

२. हृदय for अधिकतरम् P.

३. मा for सा P.

४. जानन्त्यापि for ज्ञात्वापि

५. तया for मया P.

६. ईषितम् for ईष्यितम् P.

सा आम सुमग । गुणरूपशोभनशीला आम निर्गुणा चाहम् ।

भया तस्या यो न सदृश किं स सर्वो जनो प्रियताम् ॥

अन्ता यन्तिता च स्तुवन्तं कान्तं कापि सेष्योऽलम्बमाह—सा आमेति । अमा सेष्यानुमताविति भट्टटीका । असमोऽसाधारणो यो गुणस्तेन शाभिनी, तस्या अपमो जनो जीवत्येवेति ईष्योक्त । महता सर्वेषामेव परितोष कर्तव्य इति धर्म । परद्वयानुवर्त्तनेन स्वहानिमप्यूरीकृत्य स्वकार्य चिन्तनीयमिति नीति । योगिनस्तु प्रियन्ते ननु कामचिन्तका भवन्तीति युक्ति । यशसिहस्य ॥ ५१४ ॥

संतमसंतं दुक्लं सुहं च जाओ घरस्स जाणंति ।

ता पुत्तअ ! महिलाओ सेसाउ जरा मणुस्साणं ॥५१५॥

सदसद्दु रा सुखं च वा गृहस्य जानन्ति ।

ता. पुत्रक ! महिला. शेषा जरा मनुष्याणाम् ॥

वैरपाभिलाषात्पुत्रं वारयन्ती कापि कुलवधूप्रशंसामाह । स्वसुताया अवकारार्थं सधनं कमपि पुरुषमाहरन्ती काचित् कुटुनी वा शिक्षयति—संतमिति । गृहस्य गृह-पतेरिति प्राचीना टीका । तस्सुखदुःखज्ञानात्ता एव महिला, शेषा सुखमात्राभिलाषिण्यः क्षयमात्रहेतुत्वाज्जरा एव मनुष्याणाम् । यथा जरा क्षयहेतुरेकस्तथा ता अपीत्यर्थः ।

गृहाश्रमात्परं नास्ति पुसा स्वर्गस्य साधनम् ।

शीलशौचगुणोपेता यदि भार्या वशानुगा ॥

इति धर्म ।

सम्पत्तौ च विपत्तौ च मरणे च न सुखति ।

सा स्वीया ता प्रति प्रेम आयते पुण्यकारणम् ॥

इति । समदुःखसुखो यो न भवति तत्रानुवन्धो न कर्तव्य इति नीति । समदुःखसुखो युक्तपधिकारी भवतीति युक्ति । बहुत्रलस्य ॥ ५१५ ॥

हसिपहि उवालंभा अच्चुवआरेहि खिज्जिअच्चाइं ।

अंमूहि मंडणाइं एसो मगो सुमहिलाणं ॥ ५१६॥

१ P adds असम before गुण

२ रूप is missing in P

३ शोभिनी for शोभनशीला P

४. स is missing in P.

५ वा for च P.

हसितैरुपालम्भा अन्युपचारै खेदितव्यानि ।

अश्रुभिर्मण्डनानि एष मार्गं 'सुमहिलानाम् ॥

काश्चिद् दृष्ट्वा रूपयोवनसम्पन्ना प्रियापराधलेशेन रुक्ते वदन्ती काचिद्विषयिणी कुलवधूदृष्ट शिष्ययन्ती सोपदेशमिदमाह—हसिषहि इति । उपालम्भो नैव परहोक्तया किन्तु हसितै । अन्त्युपचारै खेदितव्यानि नतु गृहकार्यपरित्यागात् । मण्डन कलह खलीकार सचाश्रत्यागादनु विरुद्धवाक्यै । इति । 'मण्डनं क्वच्ये युद्धे रत्नोकारेपि न द्वयो ' इति मेदिनी । अयं च कुलस्त्रीया धर्म इति धर्म । कुशला कृतेऽप्यपराधे कार्यबुद्ध्या सत्कट कोप न कुर्वन्तीति नीति । सर्वसहिष्णुता मुक्तिरिति कश्चिच्छिष्यमुपदिशतीति युक्ति । कण्ठाभरणे^१ श्लाघनीयमाना ललितेय नायिका । कुमारिलस्य ॥५१६॥

उल्लासो मा दिज्जड लोअविरुद्धं चि णाम काऊण ।

समुहावडिह को उण वेसे दिहिं ण पादेइ ॥५१७॥

उल्लापो मा दीयता लोकविरुद्ध^२ इति नाम कृत्वा ।

सम्मुखापतिते क पुनर्द्वेष्ट्ये दृष्टिं न पातयति ॥

प्रेयसापमानिताया वृत्तेपि तद्दर्शने चातुरस्क न वृत्तमिति साऽन्यामुपालभमाना वदति । जनापवादभयादकृतसम्भाषणेपि कान्तेऽलमुद्वेगेनेति वदन्ती सखी काप्यतीद सरोप वा प्राह—उल्लासो इति । उल्लापोऽध्यवसायवाक्यमिति भट्टटीका । नाम कोपे । 'नाम कोपेभ्युपगमे विस्मये स्मरणेपि च' इति मेदिनी । नामेति स्थाने । आमेति ईर्ष्यानुमतौ । पातयति वदति । विपद्ग्नोऽस्त्रीकाश्वासनेनाप्याश्वासनीय इति धर्म । कार्यदत्तद्वया द्वितीययामपि शिष्याया कृष्यन्तीति नीति । सुमुच्यते लोकैषया नापे-
क्षन्ते इति युक्ति । मन्मथस्य ॥ ५१७ ॥

साहीणपिअअमो दुग्गओ वि मण्णइ कअत्यमप्पाण ।

पिअरहिओ उण पुहविं पि पाविउ दुग्गओ चेअ ॥५१८॥

स्वाधीनप्रियतमो दुग्गतोऽपि मन्यते कृतार्थमात्मानम् ।

प्रियरहित पुन पृथिवीमपि प्राप्य^३ दुर्गत एव ॥

१ स्व० for सु० P

२ P 120 V 100

३ P 846

४ विरुद्धमिति for विरुद्ध इति P

५ काप्यलीकम् is suggested for काप्यतीदम्

६ प्रिया for प्रिय P

७ लब्ध्या for प्राप्य P

इदयङ्गमकान्तरहितः कश्चिदनेधरः सानुतापमिदमाह । अस्त्रीकं कमपि दृष्ट्वा
कापि कामिनीमुत्तर्पयन्ती वा वदति—साद्रीयेति । स्वाधीना प्रियतमा यत्वेति स्वाधीन-
प्रियतमः । अतिशयान्तसङ्केतसमयां नायिकामुपालभमानो नायकः सरोजमिदमाह वा ।
सौदारूपत्यमेव सर्वस्माद्भोक्तृद्वयसाधनमिति धर्मः । वचनकरः प्रभुः सुगमुत्पादयतीति
नीतिः । आद्यतत्तकृतिपुरुषपरिचयेन कृतार्थता भवतीति युक्तिः । ईश्वरस्य ॥५१८॥

किं रुभसि किं व सोमसि किं कुप्यसि सुभणु ! एकमेकस्स ?

पेम्मं विसं व विसमं माहमु को रुंभिउं तड्ड ॥५१९॥

किं रोदिपि किं वा शोचसि' किं कुप्यसि सुतनु ! एकैकस्मै' ।

प्रेम विषमिव विषमं कथय को रोद्धुं शक्नोति ॥

एकभार्यस्यापराधनेशमवाप्य कृतकोपरोदना क्रान्ता कयाचिमिपिप्योपक्षिपते—
किं वमसीति । प्रतिपत्ताभावादेवेत्यभिधानम् । यथा विर विसर्पद् रोद्धुं न शक्यते तथा
प्रेमापीत्यर्थः । प्रेम चेदस्ति तत्र विकृष्टरं ततः किं रोदनादिनेति भावः । कः शक्नोत्यपि
तु न कोपीत्यर्थः । रोदनादिनिषिद्धं नाचरण्यमिति धर्मः । प्रेम्णोऽवरोधो भङ्गो न कर्तव्य
इति नीतिः । संसारेऽज्ञं रोदनादिना तद्विषयनाय यत्र कर्तव्य इति युक्तिः । तस्यैव
॥ ५१६ ॥

ते अ जुआणा ता गापसंपमा ते च अम्ह तारुणं ।

अयत्ताणअं व लोओ कहेदि अम्हे वि ते सुणियो ॥५२०॥

ते च युवानस्तां गामसम्पदस्तवास्माकं तारुणम् ।

श्रौतयानकमिव लोभः कथयति वयमपि तच्छृणुम ॥

गतयौवना काचित्स्वीयं तारुण्यं लोकमुपादाकर्णयन्ती साध्वर्या वदति ।
वार्द्धके तदुत्थानामस्वीरयान् कापि बुद्धता सनिर्वेदं ता इदं प्राह—त अ जुआणा इति ।
आणयान पुरातनम् । काश्चिदन्युपगच्छन्तोमङ्गीकारयितुं कुट्टीनी यौवनादित्यस्वमाह ।
'किं करिष्यति मन्दात्मा समर्थेन न यत्कृतम्' इति धर्मः । कालवृत्तेन यदुरपघने तत्सह्य
एवेति नीतिः । सर्वमिदमनित्यमिति युक्तिः । शालवाहनम् ॥ ५२० ॥

१. किमु शोचसे for किं वा शोचसि P.

२. एका एकत्व for एकैकस्मै P.

३. वयय is missing in P.

४ P. adds च after ता.

५ अख्यान for आणयान P.

बाहोहभरिभगंडाहराइ भणिअं विलक्खहसिरीए ।

अज्ज वि किं रुसिज्जइ सवहावत्थं गअं पेम्मं ॥५२१॥

वाष्पौषभरितगण्डाघरया भणितं विलच्छहसनशीलया ।

अद्यापि किं रूप्यते^१ शपथावस्थां गतं प्रेम^२ ॥

काचित्सौभाग्यदत्ता प्रियापराधमुपालभ्य गृहीतमाना प्रियेष्णानुनेतुमारब्धा ।
स्वदन्या न मम प्रेयसीति शपथेन प्रत्ययं कारयता प्रियेष्णानुनीयमाना सोपालम्भ-
निदमाह—बाहोहेति ॥ ५२१ ॥

ण वि तह अणालवंती हिअअं दुपेइ माणिणी अहिअं ।

जह दूरविअंभिअगुरुअरोसमज्झत्यभणिएहिं ॥५२५॥

नापि तथानालपन्ती हृदयं दुनोति^३ मानिन्यधिकम् ।

यथा दूरविजृम्भितगुरुकरोपमध्यस्थमणितैः ॥

...न्ये संज्ञापमिदमाह—न वि तदेति । अधिकं यथा स्यादेवम् । दूरमस्यर्थं
विजृम्भितो गुरुरोपो यत्र । एतादृशैर्मध्यस्थानां भणितैर्यथा हृदयं तापयति न तथानाल-
पन्ती तापयतीत्यन्वयः । मध्यस्थे ? (स्था) दूरी । हृदयकालुष्येण क्रिया न कर्तव्येति
धर्मः । स्निग्धस्य मध्यस्थवचनमपि सन्तापकारि स्यादिति नीतिः । मानरोपादयः
शरीरजाः शत्रवो नित्यं जेतव्या इति युक्तिः । तस्यैव ॥ ५२५ ॥

गथं अग्याअंतअ पक्ककलंवाण बाहभरिअच्छ ।

आससु पहिअजुआणअ । घरिणिमुहं मा ण पेच्छहिसि ॥५२६॥

गन्धमाजिग्रन्थककदम्बानां वाष्पमृताक्ष ।

आश्वसिदि पथिकमुवन् ! गृहिणीमुखं मा न प्रेक्षिष्यते ॥

१. ०मृत० for ०भरित० P.

२. विलच्छं हसन्त्या for विजच्छहसनशी-
लया P.

३. न विभाव्यते for रूप्यते P.

४. प्रेम is missing in P.

५. *Pitāmbara's* commentary
on this as well as on the
following forty-three verses

is missing in P. The Ms
adds on the margin :—
भुटिरत्र १नो० ४४/४.

६. तापयति for दुनोति P.

७. *Pitāmbara's* commentary on
verse 565 begins from here.

८. संज्ञापवन् is suggested for संज्ञाप-

९. पान्थ for पथिक P.

वर्षासु प्रियतमाविनाशमाशङ्क्य जाताश्रुं पथिकं कापि समाधासयति । कापि
केनापि पथिकेन सह जातसुराणां सं वदति—गन्धमिति । त्वदगमनवद्वाशाया मुप
प्रेक्षिष्यस इति भावः ।

आशावन्धः कुसुमसदृशं प्रायशो हृद्जनानां
सहपाति प्रययि हृदयं विप्रयोगे कृणद्धि ।'

इति । व्याकुलहृदया महात्मभिराश्रयनीया इति धर्मः । आशया प्राणधारणमिति नीतिः ।
गन्धोपि विषयसमारूपको भवतीति स च वारणीय इति युक्तिः । प्रवरसेनस्य ॥५६६॥

गज्ज मइं चिअ उवरिं सन्वत्यामेण लोहहिअअस्स ।

जलहर ! लंवालइअं मा रे मारेहिसि वराइं ॥५६७॥

गर्ज ममैवोपरि सर्वस्थान्ना लोहहृदयस्य ।

जलधर ! लम्बालङ्किकां मा रे मारयिष्यसि वराङ्गीम् ॥

कोऽपि स्वामिनिबोधाद् गृहमागन्तुमसमर्थः सन् जलधरं सकोधमाह—गजेति ।
स्थाम धत्तम्, सर्वश्लेनेत्यर्थः । रे नीच ! सम्बोधनम् । लम्बोऽलको यस्यास्ताम् । वराङ्गी
मा मारयिष्यसीत्यन्वयः । पुंसो विक्रमः स्त्रीषु न शस्त्र इति धर्मः । कार्यमात्मपीडयापि
रक्षणीयमिति नीतिः । स्त्रीहेतुरुक्तिर्दं संसारदुःखमित्यतो हेयमिति युक्तिः । कलशस्य
॥ ५६७ ॥

पंकमइलेण छीरेक्कपाइणा दिण्णजाणुवइणेण ।

आणंदिज्जइ हल्लिओ पुत्तेण व साल्लिछेत्तेण ॥५६८॥

पङ्कमलिनेन छीरेकपायिना दत्तजानुपतनेन ।

आनन्धते हल्लिकः पुत्रेणैव शालिचेत्रेण ॥

आमन्नफलोदयः कृतकेशो हर्षातिशयं जनयतीति प्रतिपादयन् कश्चिद्वालिकं
निदर्शयति । शालिचेत्राग्रामासन्नच्छेदादभिसारस्थानान्तरं कुलटा जारे आश्रयति वा—
पंकमइलेनेति । शालिचेत्रेण हल्लिक आनन्धत इत्यर्थः । पङ्कमलिनेन चेत्रेण । चौरमेक-
मर्थात् पोतं चालयेन यत्र तेन चेत्रेण । चौरमात्रं पीतमस्ति ननु पाकादिनिर्वाहो धान्या-
नाम् । दत्तं जानुपतनमिव दत्तं शालिचेत्रेण । यथा कश्चित्पुत्रेणानन्धते तथेत्यर्थः ।
पङ्कमलिनेनेत्यादि तत्रापि विशेषणम् । उत्पत्तिमात्रेण पुत्रो लोकद्वयसाधको भवति ।
तदुक्तम्—पुत्राप्नो नरकात्त्रायत इति पुत्र इति धर्मः । आसन्नफलोदयः केशो हर्षातिशयं

१. Kalidāsa's Meghadūta 1. 10. २. हल्लिकः for हल्लिकः P.

३. मारयसि for मारयिष्यसि P.

जनयति । तदुक्तम्—‘क्षोशः फलेन हि पुनर्नवता विवक्षे’ इति नीति । पुत्र क्षेत्रादिसंसारिण्यामानन्दकरो नतु सुसुत्तुणामिति युक्ति । बहुगुणस्य ॥ ५६८ ॥

कह मे परिणइआले खलसंगो होहिइ चि चिंतंतो ।

ओणअमुहो समूओ रुवइ व साली तुसारेण ॥ ५६९ ॥

कथ मे परिणतिकाने खलसङ्गो^१ भविष्यतीति^२ चिन्तयन् ।

अवनतमुख सशूको रोदितीव^३ शालिस्तुपारेण ॥

सन्निवेशविरोपेण शालीनां रोदन कश्चिदुत्प्रेषते । शालिक्षेत्रे पाकात्सङ्केतभङ्गकार वा कापि आचयति—कह मे इति । पाकवर्द्धके परिणती । खल खरिहान इति प्रसिद्ध दुर्जनश्च । समूओ सशोक इति च । दुर्जनै सम सङ्गो लोकद्वयविरोधी । तदुक्तम्—

निष्वासोद्गीर्णोदुतभुग्धूमधूधीकृताननै ।

धरमाशीविषै सङ्ग कुर्यान्नत्वेव दुर्जनै ॥

इति धर्म । दुर्जनै सम सङ्गो न विधेय इति नीति । आभ्यपि दु ख हेयमिति युक्ति । शालवाहनस्य ॥ ५६६ ॥

संक्षाराओत्थइओ दीसइ गअणम्मि पडिवआचंदो ।

रत्तदुज्जलंतरिओ धणणहलेहो व्व णववहुए ॥ ५७० ॥

सन्ध्यारागोत्स्थगितो दृश्यते गगने प्रतिपद्यन् ।

रत्तदुज्जलान्तरित “स्तननखलेख इव नववध्वा” ॥

कापि कुतश्चत्वा नखाघात दृष्ट्वा कथयति । उपतिसमीपगमनाय चन्द्रस्य क्षीयत्तया ज्योत्स्नाया अभाव वर्णयन्ती दूरी कुलटा स्वरयति वा—समेति । उत्स्थगित पिहित ‘रयणे सवरणे’ इति धातोऽनुमारात् । सन्ध्यागमो यो ग्नीयो धार्मिकेन इति धर्म । अवस्थामेदेन महान्तोऽपि लघो सादृश्य यान्तीति नीति । अविद्यान्तरितज्ञानोत्प्रेक्षेय कस्यचिच्छिष्य बोधयितुमिति युक्ति । चामीकरस्य ॥ ५७० ॥

अइ दिअर ! किं ण पेच्छसि आआस किं मुहा पलोएसि ?

जाआइ बाहुमूलम्मि अद्धअदाण परिवाहिं ॥ ५७१ ॥

१ Kalidasa's Kumara V. S6

२ ० सयोगो for ०सङ्गो P

३ भवतीति for भविष्यतीति P

४ रदतीव for रोदितीव P

५ नववध्वा नखनिपात इव for स्तन-
नखलेख इव नववध्वा P

अयि देवर ! किं न प्रेक्षते आकाशं किं मुधा प्रलोकयसि ।

जायाया बाहुमूलेऽर्द्धचन्द्रायां परिपाटीम् ॥

कापि देवरं सपरिहासेर्व्यमाह—अइ दिअरेति । “विजोली पङ्क्ति वा” । ‘मुधा निरर्थकं व्यर्थम्’ एवममरः^१ । जायाया बाहुमूलेऽर्द्धचन्द्रपरिपाटिं^२ किं न प्रेक्षते इत्यन्वयः । नवधन्वोऽवरयं नमस्कृत्योय इति धर्मः । समत्सयाः परिहासेनापि परेशं रक्षस्यं प्रकाशयन्तीति नीतिः । प्रथमत एव शून्यध्यानासक्तस्य सोपाऽऽम्भोपदेशोयमिति मुक्तिः । कण्ठामरणो^३ हेलादीत्यादिप्रहयेन भावादयो गृह्यन्ते तत्र परिहासः स्त्रियामयमिति । अर्जुनस्य ॥ ५७१ ॥

वाआइ किं भणिज्जउ केत्तिअमेत्तं व लिखए लेहे ।

तुह विरहे जं दुक्खं तस्स तुमं चेअ गहिअत्थो ॥५७२॥

वाचा किं भण्यते कियन्मात्रं वा लिख्यते लेखे ।

तव विरहे यदुःखं तस्य स्वमेव गृहीतार्थः ॥

सति सन्दिशेति काप्युक्ता सती प्रोपिनमुदित्य वदति—वाआ इति । गृहीतो ज्ञातः लेखादपि । मन प्रसादेन यतित्रयते तदेव कर्म कर्तव्यम् । मन पूतं समाचरेदिति धर्मः । हितैषिणाऽभिमतेनानुनीयमानेन लि(ले)खनादि नाऽपेक्षणीयमिति नीतिः । एतादृशं सांसारिकं दृष्ट्वा योगिनोदासीनेन भवितव्यमिति मुक्तिः । चारुदत्तस्य ॥ ५७२ ॥

मअणगिणो व्व धूमं मोहणपिच्छि व लोअदिट्ठीए ।

जोव्वणधअं व मुद्धा वहइ सुअंधं चित्तरभारं ॥ ५७३ ॥

मदनाग्नेरिव धूमं मोहनपिच्छिकांमिव लोकदृष्टेः ।

यावन्भवन्नमिव मुग्धा वहति सुगन्धं चिकुरभारम् ॥

१. किमु for किं न P.

२. किं is missing in P.

३. प्रलोकयसि for प्रलोकयसि P

४. ०पाटिम् for ०पाटीम् P.

५. The phrase ‘विजोली पङ्क्ति वा’ is out of place here Its proper place is in the commentary on stanza 576.

६. Cf. ‘व्यर्थं तु यथा मुधा’ III. 3. 4.

७. ०पाटीम् for ०पाटिम् is suggested.

८. P. 309.

९. वाचया for वाचा K.

१०. किमु for किम् P.

११. ०वां is missing in P.

१२. ०प्रेरूममिव for ०प्रेरिव धूमम् P.

१३. ०पिच्छो for ०पिच्छिका P.

१४. लोकः दृष्टीनाम् for लोकदृष्टः P.

कस्याश्चित्सौन्दर्यातिशयं रूपापयन्ती कापि कमपि युवानं प्रबोधयति—मञ्जु-
गिगयो इति । पिच्छिक्रामयूरायामैन्द्रजालिकेन व्यामोहनीक्रियते । 'चिकुर कुन्तलो
वाल' कच पेश शिरोरह' इत्यमर' । दुर्वहमप्युत्तमं वदनीयमिति धर्म । सगुण एव
बहूनां रक्षणं करोतीति नीति । अस्तु तावदन्यच्चिकुराभार एव स्त्रीया व्यामोहक इति
ता योगिना दूरतः परिहर्तव्या इति युक्तिः । तस्यैव ॥ ५७३ ॥

गिरिसोत्तो चि भुअग महिसो जीहाइ लिहइ संततो ।

महिसस्स कण्हपत्थरस्सरो चि सप्पो पिअइ लालं ॥ ५७४ ॥

गिरिस्रोत इति भुजङ्ग^१ महिपो जिह्वया लेटि सतत ।

महिपस्य कृष्णप्रस्तरस्तर इति सर्प^२ पिशति लालाम् ॥

दीर्घतरा^३ पत्युरन्यचित्ता कारयितुं कापीदं दर्शयितुमाह—गिरिसोत्तो इति ।
लेटि आस्वादयति । लाला लार इति ख्याताम् । महिपस्य लालामित्यन्वयः । महिप-
सर्पयोरेयथाऽविरोऽस्तथाऽविरोधं सर्वं समं विधेयं इति धर्मः । विरुद्धैरपि मलिनं न विधेय-
मिति नीतिः । रोरादि च त्यक्त्वा योगाभ्यासो विधेय इति युक्तिः । इयं च गाथा
टीकान्तरे न प्राप्ता ॥ ५७४ ॥

रुअं सिहं चिअ से असेसपुरिसे णिअत्तिअच्छेण ।

बाहोछेण इमीए अजंपमाणेण वि मुहेण ॥ ५७५ ॥

रूपं शिष्टमेव^४ तस्याशेषपुरुषे निवर्तिताक्षेण ।

बाष्पात्रेणास्या^५ अजरूपतापि मुखेन ॥

अनुरागानुनयं सख्या कस्मिंश्चित्सखी समुन्नयति—रुअमिति । एतस्या मुखेन
तस्य रूपं कथितमेवेत्यन्वयः । अशेषे पुरुषे निवर्तिते अक्षिणी येन तादृशेन मुखेन । मुख-
क्रमेणैव धार्मिकोऽधार्मिकश्च ज्ञायत इति धर्मः । इद्वितेनैवाभिज्ञा परेषामभिप्रायमाकलयन्तीति
नीतिः । मुखप्रसाद एवाधो (एव सखी) योगप्रतिपादक इति युक्तिः । देहलस्य ॥ ५७५ ॥

रुदारविंदमदिरमअरदाणदिआलिरिज्जोली ।

इणइणइ कसणमणिमेहलं च बहुमासलच्छीए ॥ ५७६ ॥

१ JJ ६ ९५

२ भुजङ्ग for भुजङ्गम् P

३ सर्पोऽपि for सर्प P

४. कथितमेव for शिष्टमेव P

५ वास्या० for बाष्पा० P

६ ० या तस्या for ० यास्या P

७ अजरूपमानेनापि for अजरूपता

बृहदरविन्दमन्दिरमकरन्दानन्दितालपङ्क्तिः ।

मृगामृगायते कृष्णामृगिमेखलेव मधुमासलक्ष्म्याः ॥

वसन्ते प्रभूतकमलरसपानानन्दितमधुकरपङ्क्तिवर्णनेन मधुपानमभिलपन्ती
काचित्रायकमिदमाह—रंदारविंदेति । बृहदरविन्दं मन्दिरमिव तस्य मकरन्देनानन्द-
तालिनो भ्रमरस्य पङ्क्तिः सा । मृगामृगायते अव्यक्तं शब्दमनुकरोति । अत्रोत्प्रेक्षते—
मधुमासो वसन्तः तस्य लक्ष्म्याः । कृष्णामृगिरिन्द्रनीलस्तद्वर्णिता मेखला क्षुद्रपण्टिके-
वेति । रंदं बृहदिति । विजोली पङ्क्ताविति देशी । आश्रयत्वेन मन्दिरनिरूपणम् ।
प्रभातसन्ध्याप्रकाशनेन धर्मः । सेव्यस्य सेवकेन सदा शोभैव कार्येति नीतिः । मदजन-
कतया मधुपानादीनां योगित्वमिति युक्तिः । इन्द्रराजस्य ॥ ५७६ ॥

कस्स करो बहुपुण्यफलेकतरुणो तुहं विसम्मिहइ ।

यणपरिणाहे मम्मइणिहाणकलसे व्व पारोहो ॥ ५७७ ॥

कस्य करो बहुपुण्यफलैकतरुस्तव विभ्रमिष्यति ।

स्तनपरिणाहे मन्मथनिधानकलश इव प्ररोहः ॥

तव स्तनपरिणाहे यस्य हस्तो लगिष्यति स एव पुण्यवानिति सखी नायिकां
वर्णयति—कस्सेति । बहूनि पुण्यान्येव कलानि यस्य एरस्य तरोरिव कस्य करः प्ररोह
इव पिधानमिव तव स्तनपरिणाहे निसंमास्यति व्याप्य स्यात्पत्नीत्यन्वयः । मन्मथस्य
निधान निधिस्तस्य कलशे इव स्तने । वृत्तिच्छन्नस्यान्वयोऽत्र । यथा घटादि मुखे पिधानं
व्याप्य तिष्ठति तथेत्यर्थः । विना पुण्यं विशिष्टं नोदेतीति धर्मः । पौरुषमपि पुण्येनैव
कनतीति नीतिः । फलमभिमन्याय पुण्याचरणं बन्धहेतिवति युक्तिः नायिका अनूढा
कुमारीयमिति कण्ठाभरणे^१ । अनुरागस्य ॥ ५७७ ॥

चोरा सभअसतण्हं पुणो-पुणो पेसअंति दिट्ठीओ ।

अहिरक्खअणिहिकलसे व्व पोढवइआयणुच्छंगे ॥५७८॥

चोराः सभयसत्पुण्यां पुनःपुनः प्रेषयन्ति दृष्टो^२ ।

अधिरक्षितनिधिकलश इव प्रौढपतिकास्तनोत्सङ्गे ॥

१. न संमास्यति तव for तव विभ्र-
मिष्यति P.

२. P. 345.

३. पुन...for पुन.पुनः P.

४. दृष्ट्याः for दृष्टोः P.

कमनीयवनिता वशीकृता दोषं न गणयन्तीति सूचयन्ती दूती जारमुत्साहयति-
चोरा इति । प्रौढः प्रवीरः । यो यत्रानुरक्तः स तत्पापादपि मनो निवर्तयितुं न शक्नोतीति
धर्मः । कार्यसत्ताः प्रत्यवायं न गणयन्तीति नीतिः । तृष्णाभयादिकं सुमुञ्चुर्भिर्द्वयमिति
युक्तिः । समर्थस्य ॥ ५७८ ॥

उज्ज्वहइ णवतणंकुररोमंचपसाहिआइ अंगाई ।

पाउसलच्छीअ पओहरेहि परिपेछिओ विंझो ॥५७९॥

उज्ज्वहति नवमृगाः। कुररोमाश्च प्रसाधितान्यङ्गानि ।

प्रावृत्तलक्ष्म्या पयोधरैः परिप्रेरितो विन्ध्यः ॥

कस्याश्चिन्नायिकायां स्ववैदुष्यं प्रकाशयन्नागरः कामुकवर्मं विन्ध्ये समाधानः
प्रावृत्तं वर्णयति । विन्ध्यनिकुञ्जं कृतसङ्केतं त्वन्न गतोऽहं गतैवेति पुरुषं कापि सोपालम्भं
वदति वा—उज्ज्वहइ इति । नवमृगाः। कुररा एव रोमाश्चास्तैः प्रसाधितानि शोभितान्य-
ङ्गानि । विन्ध्यस्यापि कामुकसमानवर्णेन प्रावृत्तोऽत्यन्तकामोद्रेककारिता ध्वनिता ।
पयोधरौ स्तनौ^१ । पुण्यवानेव महाजलक्ष्म्या आलिङ्गित इति धर्मः । अचेतनोऽपि
स्त्रीसहितो विकारवान् भवतीति नीतिः । स्त्रीणां परिष्वङ्गोऽचेतनानामेव व्यामो-
हनो न पुनः सचेतसामिति युक्तिः । गौणनायकप्रतियोगिनि रतिरूपेणैव रसप्रकर्षस्य
हासोऽयमिति कण्ठाभाये^२ । इन्दीवरस्य ॥ ५७९ ॥

आम बहला वणाली मुखला जलरंकुणो जलं सिसिरं ।

अण्णणईण वि रेवाइ तह वि अण्णे गुणा के वि ॥५८०॥

आम बहला वणाली मुखला जलरङ्गुणो जलं शिशिरम् ।

अन्यनदीनामपि रेवायास्तथाप्यन्ये^३ गुणाः केऽपि ॥

कस्याश्चिन्नायिकायाः सखी स्वसख्यान्यतो वैलक्षण्यं सूचयन्ती कमपुद्गलस्य
वदति—आमेति । एवमित्यर्थे आम, अनुमतौ निश्चये वा । ‘आं ज्ञाननिश्चयस्मृत्योः’ इति
मेदिनी^४ । जलरङ्गुणः पक्षिविशेषः । अन्यनदीनां मध्येऽपि अन्ये इव गुणाः । फलविशेष-
जनकत्वेनैव नदीनां गुणागुणत्वकथनं धर्मः । सर्वत्रानुभूतो गुणो विशेष जनयतीति
नीतिः । परमार्थोऽनिर्वचनीय इति युक्तिः । पालितस्य ॥ ५८० ॥

१. प्रति० for परि० P.

२. स्तनयित्ते for स्तनौ P.

३. P. 278.

४. अन्यनदीष्वेव for अन्यनदीनामपि P.

५. अन्ये for तथाप्यन्ये P.

६. P. 251. V. 50.

एह इयीअ णिअच्छह परिणअमालूरसच्छहे यणए ।

तुंगे सत्पुुरिसमणोरहे च्च हिअए अमाअंते ॥ ५८१ ॥

एन एनस्य निरीक्षं परिणमालूरसट्ठौ स्तनौ ।

तुंगो सत्पुरुषमनोरथाविव^१ हृदये अमान्तौ^२ ॥

नायिकायाः पद्मिनीत्वसूचनेन कुट्टनी कामुकान् लोभयन्ती साकूनमिदमाह—
एहेति । एन आगच्छन् । 'विले शाखिडल्लयौल्लूयमालूरश्रीफलात्र प' इत्यमरः^३ । सत्य
फलं मालूरम् । यथा सत्पुरुषाणां हृदये मनोरथो न सम्पाति तथेत्यर्थः । सत्पुरुषैर्म-
नोरथो न कार्य इति धर्मः । हृदयविसंशदेन क्रियमाणां कार्यं महतां हृदये न प्रविशतीति
नीतिः । सर्वावयवास्तत्तनावेव व्यामोहकावित्यतस्तत्सन्निधिर्मुमुक्षुणा परिहर्तव्य इति
युक्तिः । पद्मिनीलक्षणां—'स्तनयुगलमज्ञहृत्प्रोक्तप्रोक्तस्त्रि' इत्यादि^४ । अनुत्साङ्कस्य
॥ ५८१ ॥

हस्ताहस्ति अहमहमिआइ वासागममि मेहेदि ।

अञ्जो किं पि रहस्सं छगणं पि णहणं गलइ ॥ ५८२ ॥

हस्ताहस्ति अहमहमिकया वर्णगमे मेघैः ।

अञ्जो किमपि रहस्यं छन्नमपि तमोऽङ्गणं गच्छति ॥

कस्याश्विनायिकायाः प्रोषितपतिकाया, श्रियविरहेषेणोपतप्ताया वर्णस्वप्नगतवज्र-
भायाः सखी सतीसुहृदय ददति—हस्ताहस्तिमिति । हस्तैश्च हस्तैश्च गृहीत्वा हस्ताहस्ति ।
मेघैश्चन्नं परिवृतमपि तमोऽङ्गणं गच्छति । अहमहमिकयाऽहधुरेण । अञ्जो साक्षर्यदुःप्रमूचने
देशी । किमपि रहस्यमनिर्वचनीयम् । विरहिणीषु मेघोदयो न प्रकार्यो भवतीति भावः ।
फापि घाला विरहिणी धातृदारम्भस्य कामोत्तेजनवा किमपि रहस्यं वर्णयन्ती कथं
प्रियेण बिना स्थातव्यमिति सूचयन्ती सखीमिदमाह वा । एवम्भूतवर्णगमे कथं गन्तु-
मिच्छतीति प्रियं प्रवासगमनं द्वाशयति वा-हस्ताहस्तीति । त्वरादृश्या अहमहमिकेत्यादिना
मेघानाम् । वर्णकाले दृष्टविरोधादेव तीर्थयात्रागमनं निषिद्धमिति धर्मः । आच्छादितमपि

१. परत for निरीक्ष्यम् P.

२. मनोरथवत् for मनोरथाविव P.

३. अमानौ for अमान्तौ P.

४. Amara II. 4 32. Amara
reads शैलूषौ for शैलूष०

५ Ratirahasya Lahore edition,
P. 6, V. 11.

RR reads. मनर्ष्य for मनहृष०
and विलम्बि० for विलम्बि०.

६. मयि for किमपि P.

रहस्य गलत्यद् सुगुप्त कार्यं कर्तव्यमिति नीति । अविद्याप्रपञ्चैर्द्वयमपि ज्ञानमभ्यासेन
स्फुटं स्यादिति युक्तिः । शालवाहनस्य ॥ ५८२ ॥

केत्तिअमेत्तं होदिइ सोहगं पिअअमस्स भमिरस्स ।

महिलामअणुद्वाउलकडखविकखेउघेप्पंतं ॥ ५८३ ॥

क्रियन्मात्र भविष्यति सौभाग्यं प्रियतमस्य भ्रमणशीलस्य ।

महिलामदनक्षुधाकुलकटाक्षविक्षेपगृह्यमाणम् ॥

काचित्सौभाग्यसौन्दर्यादिगुणगविता चलधृत कान्तमुद्दिश्य सर्वा सम्बोध्य वदति ।
प्रियस्यागमने क्रिमित्युपचारं न करोमि कथमस्य सौभाग्यं मन्दोभूतमिति वदन्तीं सखीं
नायिका सचाट्टपालम्भमाह—केत्तिअ इति । मदनक्षुधाकुलानामातुराणां सतप्तानां वा
महिलानां ये कटाक्षविक्षेपास्तैर्गृह्यमाणं सौभाग्यं क्रियन्मात्रमधिकृतं भविष्यति । ताभिरे-
वाधुना विभज्यास्य सौभाग्यं गृहीतं किं ममोपचारेणेति भावः । कार्यान्तराकृष्टमनसोऽल्प
समय एव धर्मकृत्यं आदरो भवतीति धर्मः । अस्थिरस्य कुत्रापि कार्यसिद्धिर्न स्यादिति
नीतिः । स्त्रीकटाक्षाकृष्टदया न मुक्त्यधिकारिणी इति युक्तिः । नारायणस्य ॥ ५८३ ॥

णिअधणिअं उवऊहसु कुवकुटसहेन ज्ञत्ति पडिबुद्धो ।

परवसहिवाससंकिर णिअए वि घरम्मि मा भासु ॥ ५८४ ॥

निजगृहिणीमुपगृहस्व^१ कुक्कुटशब्देन ऋटिति प्रतिबुद्धा ।

परवसतिवासशङ्किन्^२ । निजकेऽपि गृहे मा भैषी ॥

परस्त्रीनिरत निजगृहसुप्त रात्रिशेषेऽपररतिकुक्कुटशब्देन सातङ्कप्रयुद्ध कमपि
कापि सोपालम्भमाह—यिअधयिअमिति । ययिआ निजवनिताया देशीत टीका-तरे ।
ययिअ धन्यं यथा स्यादेवमिति पुलपतिटीकायाम् । धन्यं समीचीनं दृढमिति यावत्, न
भयमिति भावः । परस्य वसतौ यो वासस्तत्र शङ्किन्^३ समयः । असत्कर्माणां सदासभया
भवन्तीति धर्मः । अतथ्येपि तथैतथा प्रत्ययं कुर्वाणा उपालभ्या एव भवन्तीति नीतिः ।
अतिप्रसक्तिं कामे वर्जनीयमिति युक्तिः । बुद्धोद्देश्यः ॥ ५८४ ॥

खरपवणरअगलत्थिअगिरिऊडावडणभिण्णदइस्स ।

धुक्काधुक्कइ जीअ व विज्जुआ कालमेहस्स ॥ ५८५ ॥

१ विक्षेपास्तैर्गृह्य for विक्षेपगृह्य P

२ निजजायामपगृहस्व रे for निजगृहि-
णीमुपगृहस्व P

३ शङ्कनशील for शङ्किन् P.

४ ययानया is suggested for
तयातया

खरपवनरयगलहस्तिर्गिरिकूटापतनमिन्नदेहस्य ।

धुक्धुकायते जीव इव विद्युत्कालमेघस्य ॥

कामपि प्रोपतपतिकां मेघदर्शनोपतप्तां नायिकां न वर्षामेघोऽयमिति कापि सती चोष्यति—खरपवनेति । खरपवनरयेण प्रेरितश्चासौ गिरिकूटावपतनाद्भिन्नदेहश्चेति । तस्य मेघस्य । जीवमिव । विद्युत् । धुक्धुकायन इव संधुत्त इव । गलत्यल इति पाठे गलहस्तिर्गिरित्यर्थः । अन्यस्यापि भिन्नदेहस्य जीवो धुक्धुकायते क्रमेण सुस्थं (स्थो) भवति । वर्षामेघकथनेन प्रियागमननैऋत्यं ध्वनितम् । सती विपद्रुतमपि स्वामिनं न त्यजतीति धर्मः । यलोयसाभियुक्तानां विपत्तिरवर्यं भवतीति नीतिः । देहवन्धोऽस्थिर इति युक्तिः । जीवदेहस्य ॥ ५८५ ॥

मेहमहिसस्स णज्जइ उअरे सुरचावकोटिभिण्णस्स ।

कंदंतस्स सविअणं अंतं व पलंबए विज्जू ॥ ५८६ ॥

मेघमहिषस्य ज्ञायते^१ चदरे सुरचापकोटिभिन्नस्य ।

क्रन्दतः सवेदनमन्त्रमिव प्रलम्बते विद्युत् ॥

सुरतासका काचिदीर्घरतार्थं प्रियस्याऽन्यचित्तनां कुर्वती वदति । प्रिययात्रा-विधातार्थममङ्गलं सूचयन्ती कापि निदर्शयति—मेहमहिसस्सेति । सुरचापस्य कोट्या-ऽध्रेण भिन्नस्य । मेघो महिष इव तस्य । सवेदनं यया स्यादेवं क्रन्दतः विद्युन्मिव प्रलम्बत इति । नीयते ज्ञायते । पुञ्जइ इति पाठे शोभते । यञ्जइ इति पाठे ज्ञायने इत्येवार्थः । आपद्यपि सद्यः स्वामिपरायणा भवन्तीति धर्मः । सकलजनोपकारकस्यान्वपतनमपि शोभत इति नीतिः । संसारिणां सर्ववन्धात् स्त्रीबन्धो दुरुच्छेदो भवतीति युक्तिः । भेन्नायाः ॥ ५८६ ॥

णवपल्लवं विसण्णा पहिआ पेच्छंति चूअरुवस्स ।

कामस्स लोहितपुंखराइअं हत्थंभल्लं व ॥ ५८७ ॥

नवपल्लवं विषण्णाः^२ पयिकाः पश्यन्ति^३ चूतवृक्षस्य ।

कामस्य लोहितपुंखराजितं हस्तभल्लमिव ॥

१. प्रेरितं for गलहस्तिर्गिरि P.

२. कूटावपतनं for कूटापतनं P.

३. जीवमिव for जीव इव P.

४. कृष्णं for कालं P.

५. नीयते for ज्ञायते P.

६. विदग्धाः for विषण्णाः P.

७. पतिक्वा for पयिकाः P.

८. प्रेक्षन्ते for पश्यन्ति P.

९. लोहितोष्पकं for लोहितपुंखरा P.

वसन्तसमये प्रियाविरहितं नायकमुद्दिश्य कश्चिदुत्प्रेक्ष्य वदति । वसन्तोपक्रमे प्रवासो दुःसह इति सूचयन् कश्चित् पथिकान् दर्शयति वा—यावपल्लवमिति । विजोला इति, विकला इति वा । लोदितः उर्ध्वरुः समूहीभूतः राजितश्च तत् । हस्तभञ्जमिव हस्तकाण्ड इव । लोदपुंलसराइअमिति पाठे लोदपुंलं तीक्ष्णोरुनमित्यर्थः । अघुना मदनो धनुर्महं चूतकुमुदैरेव स्वकार्यं साधयतीति भावः । स्थिरीभूय कर्म कर्तव्यमिति धर्मः । नीतावप्येवम् ॥ ५८७ ॥

महिलाणं चिअ दोसो जेण पवासम्मि गच्छिआ पुरिसा ।

दो तिणिण जाव ण मरंति ता ण विरहा समप्पंति ॥ ५८८ ॥

महिलानामेव दोषो^१ येन प्रवासे गर्विताः^२ पुरुषाः ।

द्वे तिस्रो यावन्न म्रियन्ते तावन्न विरहाः समाप्यन्ते ॥

यां काश्चिद्विरहासहिष्णुः सामर्थ्यं सखीमुद्दिश्य वदति । विरहिणीदुःखसन्धुक्तयेऽपि पुनर्गन्तुमिच्छतः प्रियस्य निवारणार्थं कापीदं वा प्राह—महिलायां चिअ इति । महिलानां स्त्रीणां प्रवासे स्थातुं वयमेव शक्ता इति गर्वः^३ द्वे तिस्रो गतपतिका इत्यर्थम् । महान्तो दोषदर्शनादकार्यं न प्रवर्तन्त इति धर्मः । सत्पुरुषा यद्गुणामर्थं प्राणानिरपेक्षा भवन्तीति नीतिः । विरक्ताः स्त्रीणां दुःखे न विक्रियन्त इति युक्तिः । शेखरस्य ॥५८८॥

बालअ ! दे वच्च लहुं मरइ वराई अलं विलंघेण ।

सा तुज्झ दंसणेण वि जीवेज्जइ णत्थि संदेहो ॥५८९॥

बालक ! हे अन्न लघु म्रियते वराकी अलं विलम्बेन ।

सा तव दर्शनेनापि जीवेद् यदि^४ नास्ति^५ संदेहः ॥

कस्याश्चिन्नायिकायाः सखी स्वसख्या नवमीं दशां नायकस्य कुत्रे निवेदयति— बालअ इति । बालक ! परवेदनानभिज्ञ ! देशब्दः सानुनयसम्बोधने । लघु शीघ्रं यथा स्यादेवम् । उक्तमैर्विपद्गतोऽवश्यं प्रतिकरणीय इति धर्मः । प्रतिकरणीयं यत्रादपि प्रतिकार्यमिति नीतिः । मृत्योर्नित्यत्वं विज्ञाय संभारे औदास्य विधेयमिति युक्तिः । तस्यैव ॥५८९॥ मुग्धहरिणस्य ॥५८९॥

१. P. adds स after दोषः.

२. प्रवासगर्वशीलाः for प्रवासे गर्विताः P.

३. सलु जीवत्येव for जीवेद् यदि P.

४. मात्र for नास्ति P.

५. The portion 'तस्यैव ॥५८९॥' is out of place here.

अविरेअपसरिअहुअवहजालोलिपलीविण वणामोण ।

किमुअवणं ति कलिऊण मुद्धरिणो ण णिक्कपइ ॥५९०॥

अविरतप्रसृतहुतवद्ज्वालावर्तिप्रदीपिते वनामोगे ।

किमुक्कनमिति कलयित्वा मुग्धहरियो न निष्कामति ॥

वननिजुखे सुरतासका काचिदीर्घरमणार्थं प्रियस्य रसान्तरासक्तचित्तशः पदतीति ।

हरिणस्य दुःखमाकलय्य कञ्चित्कृतापरो वा इदमाह—अभिसारस्यानन्दादेन दुःखिता
कुलटा जारमन्यापदेरेन वा धातवति—अविरलेति । अविरल प्रसृतो विस्तृतो यो
हुतवद्गो वह्निस्तस्य ज्वालानां वा आग्नौ परम्परा तथा प्रदीपिते वनामोगे । कलयित्वाऽ-
वहिर्भावाद्वनतो हरिणानां मुग्धत्वम् अज्ञत्वम् । तमिरपसरिअ इति पाठान्तरम् ।
शारमलीतूलमिति मट्टरापवचैतन्ययोष्टोकाया देशीति व्याख्यातम् । विपद्रुत प्रतिकर्तुम-
समर्थो दशपरोऽनुतापमेव करोतीति धर्मः । अपायवद्गुलमपि निजं स्थानं न त्याज्यम् ।
सोपद्रवापि सुभगा रज्जु जन्मभूमिरिति नीतिः । मुमुच्चव समुद्रं रज्जुता मवन्तीति युक्तिः ।
सारस्य ॥ ५९० ॥

णिहुअणसिप्पं तह सारिआइ उल्लाविअं न्ह गुरुपुरओ ।

अह तं वेलं माए ण आणिमो कए वच्चापो ॥ ५९१ ॥

निधुवनशिरस्य तथा शारिकबोल्लपितमस्माकं गुरुपुङ्क्तः ।

यथा ता वेलां मातरं जानीमः कुत्र व्रजामः ॥

कापि कलायिता स्त्री राज्ञो सुरतसमये सुरतमुत्पत्तीं दर्शयन्ती तस्मिन् गृह-
सारिकबोल्लपित तस्या श्रुत्याममे लज्जमानाऽन्यत्र गत्वा सख्या कथयन्ती वदति—
णिहुअणसिप्पमिति । निधुवनं सुरतम् । शिरस्य व्युत्पत्तिम् । उल्लपित प्रकाशितम् ।
योपिता सतीना लज्जेव भूषणमिति धर्मः । गुरोर्निष्ठे पादर्थं न विधेयमिति नीतिः ।
ससारे लज्जादिरवधेयो निरक्षमिति तद्दानाय यतनीयमिति युक्तिः । तस्यैव ॥ ५९१ ॥

पच्चगुप्फुल्लदलुल्लसंतमअरंदपाणलेहलओ ।

तं णत्थि कुट्टकलिआइ जं ण ममरो महइ काउं ॥५९२॥

१. 'तमिर (= ताम्र) for अविरत
Weber.

२. अविरलप्रसृतं for अविरतप्रसृतं P

३. ०वली० for ०वलि० P.

४. ०दीपितवना० for ०दीपिते कला० P.

५. सारि० for शारि० P.

६. तस्या वेलायाम् for ता वेलायाम् P.

७. जानामि for जानीमः P.

८. व्रजामि for व्रजामः P.

प्रत्यमोत्फुजदलोहसन्मकरन्दपानलोलुपः^१ ।

तन्नास्ति कुन्दकलिकाया यन्न भ्रमरो महति^२ कर्तुम् ॥

नवोढामत्यन्तक्रोमलाङ्गी कामपि स्त्रियं सर्वप्रकारेण यथेच्छरमण्यार्थं कमपि पुरुषमन्यापदेशेन लक्ष्यीकृत्य कस्याश्चित्कृते कापि कथयति । कस्याश्चिन्नयौवनायाः सौभाग्यं सती व्याजाद्वर्णयति वा—पञ्चगोति । प्रत्यममभिनवं तद्वेष्टाद्विषयहलं तत्रोल्लसन् विकसन् यो मकरन्दः पुष्परसस्तस्य पाने लोमिषो महत्यभिलषति । स्त्रीवत्यौ लते । खिङ्गपट्पदौ भ्रमरौ । अभीष्टस्य पुण्यस्य सिद्धये बहुतर उपचारः कार्य इति धर्मः । अनुजीविना सेव्ये बहुकार्ये साध्येऽनेक उपचारः कार्य इति नीतिः । तत्त्वज्ञो लोकस्यादरविषयो भवतीति युक्तिः । तस्यैव ॥ ५६२ ॥

सो को वि गुणाइसओ ण आणिमो मामि ! कुंदलइआए ।

अच्छीहिं चिअ पाउं अहिलस्सइ जेण भ्रमरेहिं ॥५९३॥

स कोऽपि गुणातिशयो न जानीमो मातुलानि^४ ! कुन्दलतिकायाः ।

अक्षिभ्यामेव पातुमभिलष्यते येन भ्रमरैः^५ ॥

कामपि सकलगुणोपेतां चक्षुरागादियुक्तामखिन्नपुरुषामदृष्ट्वाऽन्यापदेशेन कस्याः कृते कापि वदति । नायिकाया गुणातिशयं वर्णयति—सो को धीति । कोऽप्यनिर्वचनीयः । लते व्रततिवन्ति । भ्रमरौ खिङ्गपट्पदौ । गुणातिशयेनात्मा उत्कर्षणीय इति धर्मः । गुणविशेषो धूनां वल्लभतां करोतीति नीतिः । तत्त्वज्ञो लोकस्यादरविषयो भवतीति युक्तिः । कुमारस्य ॥ ५६३ ॥

एकं चिअ रुअगुणं मामणिधूआ समुच्चइइ ।

अणिमिसणअणो सअलो जीए देवीकओ गामो ॥५९४॥

एकैव रूपगुणं मामणीदुहिता^६ समुद्वहति ।

अनिमिपनयनः सकलो यया देवीकृतो मामः ॥

कयाचिद् गृहपतिमुतया कस्यचिन्नायकस्य सखी दूती प्रदिता सा च तेन नायकेन पृष्टा कीदृशं तस्या रूपमिति नायकस्य कृते वदति । नायकस्य महिलान्तरवर्णनपसद्माना

१. ०ल्लदोल्लन्म० for ०त्फुजदलोह-
सन्म० P.

२. ० लम्पटः for ० लोलुपः P.

३. वाञ्छति for महति K.

४. मातुलि for मातुलानि P.

५. भ्रमरेण for भ्रमरैः P.

६. एकैव दुहिता गृहपतेर्महिलात्वं for
एकैव रूपगुणं मामणीदुहिता P.

दूतो गृहपतेर्दुहितुः सौन्दर्यं वा वर्णयति—एकं धिअ इति । एका ओष्ठा । महिलात्वम्
असाधारणस्त्रीधर्मवस्त्वं स च धर्मो रूपादिः । अदेव एव देवः सुष्टः कृतः । अभूततद्भावे
चिवः । लक्षणाया ग्रामो ग्रामस्थो जनः । यत्र धार्मिकः प्रतिवसति तत्रस्थो जनोऽपि
धर्मपरायणो भवतीति धर्मः । गुणातिशयो बहूनां विस्मयमाद्यात्येवेति नीतिः । वनिता
चात्यन्तमाकर्षिका ततस्तत्सन्निधानं योगिना वर्ज्यमिति युक्तिः । कण्ठाभरणे प्रेमप्रकारेषु
निर्द्धारितव्यक्तिविशेषानयमिति । अन्वस्य ॥ ५६४ ॥

मण्णे आसाओ धिअ ण पाविओ पिअअमाहररसस्स ।

तिअसेहि जेण रअणाअराहि अमअं समुद्धरिअं ॥ ५९५ ॥

मन्ये आस्वाद एव न प्राप्तः प्रियतमाधररसस्य ।

त्रिदशैर्येन रत्नाकरादमृतं समुद्धृतम् ॥

कामिगोष्ठ्यां प्रियतमाधररसस्यामृतादप्युत्तमां^१ ख्यापयन् कश्चित्कस्यापि
कृते वदति—सद्यो इति । मन्ये उत्प्रेक्षायाम् । अमृतादप्यधरः^२ इति धर्मः । निक^३...
हितलाभे दूरं न गन्तव्यम् । तदुत्तमं—‘अकं चेन्मधु विन्देत किमर्थं पर्वतं प्रजेत्’ इति
नीतिः । वनिताधररसेनाकृष्टा अमृतमप्यवधीरयन्ति, ततः संसारस्वयाज्य इति युक्तिः ।
तस्यैव ॥ ५६५ ॥

आअण्णाअइडिअणिसिअभल्लमम्माइआइ हरिणीए ।

अइंसणो पिओ होहिइ त्ति बलिउं चिरं दिट्ठो ॥ ५९६ ॥

आकर्ष्याकृष्टेनिशितभल्लममाहृतया हरिण्या ।

अदर्शनः प्रियो भविष्यतीति बलित्वा चिरं दृष्टः ॥

प्रियेण सह काचित्सङ्केतस्थानमागता शरभिर्मां हरिणीं दृष्ट्वा तच्चेष्टया कान्तं
रसान्तरासक्तं कर्तुं वदति । हरिणीचरितवर्णनेन स्त्रीणां दृढसौहार्दं वा कापि वर्णयति-
आअण्येति । न विद्यते दर्शनं यस्यासौ प्रियः । बलित्वा आधुष्ट्य । पशुजातीयाना-
मप्येवं रसावेशः किं पुनः सचेतसामिति भावः । सत्यो वरमात्ममर्यां समीक्षन्ते नतु

१. रस is missing in P.

२. उत्तमताम् is suggested for
उत्तमाम् P.

३. उत्तमः seems to be missing
here.

४. A few syllables are missing
here. निकट is suggested
for निक.

५. वर्णने for आकृष्टो P.

पत्युरिति धर्मः । सत्यामपि विपत्तौ परोपकारः कर्तव्य इति नीतिः । प्राप्ते यात्यन्यनु-
सरला मुविभाजो भवन्तीति युक्तिः । पोटिसस्य ॥ ५६६ ॥

विसमद्विअपक्केकंदंसणे जुज्झ सत्तुघरिणीअ ।

को को ण पत्थिओ पहिआणं डिमे रुअंतम्मि ॥५९७॥

विपमस्थितपक्केकान्नदर्शने तव रात्रुगृहिण्या ।

कः को न प्रार्थितः पथिकानां डिम्मे' रुदति ॥

कस्यापि राक्षः सौन्दर्यवती कापि सेवाकुशला स्त्री राजानमुद्दिश्य वदति—
विसमेति । विपमे दुर्गे स्थास्थितमात्रफलं तत्प्राप्तये प्रार्थितः, पथिकानां मध्ये सर्व एव
प्रार्थित इत्यर्थः । एवं हि तासां भवत्प्रतापादक्षमिवेशो वृत्त इति भावः । अयमादिबं
भवत्यतो धर्म आचरणाय इति धर्मः । हुदुम्बं सति स्थाने निवेश्य युद्धादि विधेयमिति
नीतिः । बाह्यं सुखमनित्यमिति युक्तिः । भीमस्वामिनः ॥ ५६७ ॥

मालारी कल्लिउल्लुलिअबाहुमूलेहि वरुणदिअआई ।

चल्लरइ सज्जुल्लुरिआइ कुमुपाइ दवेत्ती ॥ ५९८ ॥

मालाकारी कलितोल्ललितबाहुमूलभ्यां वरुणहृदयानि ।

चल्लुनाति सद्योऽवलूनानि' कुसुमानि दर्शयन्ती ॥

कश्चिन्मालाकारिकायाः सौन्दर्येणाकृष्टहृदय इदमाह—मालारीति—मालाकारी
वरुणहृदयानि कलितं सुन्दरमुल्ललितमुत्तोलितं यद् बाहुमूलं ताम्ब्याम् । चल्लुनाति लुण्ठ-
यत्यपहरति । सज्जी साजीति ख्याता । सज्जी देशी । देवार्थं कुसुमावचनो धर्मावद् इति
धर्मः । सौन्दर्यं न जातिविशेषमपेक्षत इति नीतिः । अनित्यं चनितादि त्याज्यमिति
युक्तिः । शालवाहनस्य ॥ ५६८ ॥

मालारीए वेल्लहलबाहुमूलावल्लोअणसअण्हो ।

अलिअं पि भमइ कुसुमग्घपुच्छिरो पंसुलजुआणो ॥५९९॥

मालाकार्याः सुन्दरबाहुमूलावल्लोकनसमृप्याः ।

अलीकमपि' भ्रमति हुसुमार्धप्रभशीलः पामुलपुवा ॥

कामपि रूपादिमतीं मालाकारस्त्रियं पश्यन् कोऽपि लम्पटः पुरुषः कदाचिद्

१. बाजके for डिम्मे P.

२. सज्जीस्यापितानि for सद्योऽवलू-
नानि P.

३. वेल्लहण० for सुन्दर० P.

४. अलीकम् for अलीकमपि P.

५. पांसुल० for पांसुल० P

दृष्टः, सापरस्या. कथयति—भालाजारीति । वेङ्गद्वयं सुन्दरे देशी । अलीकं क्रयं विनापि । अर्घो मूल्यम् । पांशुलः परस्त्रीलम्पटः । यूना कर्मधारयः । ‘अर्घः पूनाविधौ मूल्ये’ । वीरकयेण मूल्यं दत्त्वा क्रेतव्यं नतु मूल्यादि प्रष्टव्यमिति धर्मः । सुहाधेष्टा-विशेषेणाशयमाफलयन्तीति नीतिः । सांसारिकरसाकृष्टो मुक्तावनधिकारीति युक्तिः । तस्यैव ॥ ५६६ ॥

पद्मं शर्वं समाप्यते मनोहरालापरचनरमणीयम् ।

सातिशयं सप्तशत्यां कोपे कविद्वयदयितायाम्^१ ॥६००॥

पद्मगाथाशतान्तगायामाह—पट्टं सप्तमिति । मनोहरो य आल्लापरस्तस्य यश्चर्चनं करणं तेन रमणीयम् । शतम् । सातिशयम् उत्कृष्टम् । सप्तशत्यां कोपे । कोपरूपे कान्य इति ॥ ६०० ॥

इति हारिवाम्नश्रीपीताम्बरकुनायां सप्तशत्याष्टीकायां पद्मं शतम् ॥

पञ्चूसागअ ! रंजिअदेह ! पिभालोअ ! लोअणाणंद !

अण्णत्तखविअसव्वरि ! णहभूसण ! दिणवइ ! णमो दे ॥६०१॥

प्रत्यूपागत ! *रत्तदेह ! प्रियालोक* ! लोचनानन्द !

अन्यत्रक्षपितशर्वरीक ! नभोभूषण ! दिनपते ! नमस्ते ॥

सप्तशतोपक्रमे मङ्गलादिमकां गायामाह—पञ्चूसागअ इति । अनुरक्तो लोहितः । अन्यत्र लोहितश्लोकपार्ष्वे सूर्यनमस्कारेण स्फुट एव । अथ च काचित्सुभाषिणी सकलाभिज्ञा खण्डिता नायिका प्रभातागतकामिनीकरजङ्गताङ्कितननुं पतिमालोक्य तमुपालभमाना वदति तत्र कुङ्कुमादिलोहितदेह ! स्त्रीलोचनानन्द ! नखभूषण ! अन्यस्त्रीस्थाने क्षपितशर्वरीक ! दिनपते ! रात्रावन्यस्याः पतिस्त्वं दिने मदीय रात्रावन्यस्त्रीक्रीडया स्थित्वा प्रत्यूपे उपागतनमस्ते नमस्कारणीयोऽस्माकम् , भगवतः सूर्यस्य साधर्म्यमुपागतोऽसि यत इति काम. । यथा सर्वेषां श्लाघ्यो भवति तथा कर्तव्यमिति नीतिः । रात्रौ योग-दत्तेन आनन्दस्य प्रह्लाणः साक्षात्कारो विधेय इति युक्तिः । शालवाइनस्य ॥ ६०१ ॥

अकअण्णुअ ! घणवण्णं घणवण्णंतरिअतरणिअरणिअरं ।

जइ रे रे वाणीरं रेवाणीरं पि णो भरसि ? ॥ ६०२ ॥

१. Medinī P. 84. V. 2.

not found anywhere else.

२. This verse is peculiar to

३. P. adds अनु before रत्त.

Pitāmbara's text and is

४. धैतोक्त्व for प्रियालोक P.

अकृतज्ञ ! घनवर्षा घनवर्षान्तरिततरणिकरनिकरम् ।

यदि रे रे वानीरं रेवानीरमपि नो स्मरसि ॥

कापि कस्मिन् प्रथमानुरक्ता तेन च समं रमिता तस्यामनन्तरं स च शिथिलादरो वृत्तः । सा तं प्रत्यासत्त्या साक्षेपं सोपालम्भं च प्राह—अकअरणाअ इति । रे रे साक्षेप-सम्बोधने । यदि वानीरं वंजुलं वेश इति ख्यातं कृतसङ्केतस्थानं न स्मरसि तदा रेवाया नर्मदाया अपि नोरं जलं न स्मरसीत्यन्वयः । घनो मेघस्तद्वर्षा रेवानीरम् । घनं निविडं यत्पर्षा तेनान्तरितो व्यवहितस्तरणोः सूर्यस्य करस्य किरणस्य निकरः समूहो येन तं वानीरम् । रजनिकरनिकरेति पाठान्तरम्, तत्र रजनीकरध्वन्त्रः । अकृतज्ञतानिन्दता न कार्षेति धर्मः । धर्मस्य स्मरणे कृतायासानां मनोदुःखं भवतीति नीतिः । कामिनीस्मरणं मनसो विकाराय भवतीति युक्तिः । मकरन्दसेनस्य ॥ ६०२ ॥

मदं पि ण आणइ हल्लिअणंदणो इह हि ढड्ढगामम्मि ।

गहवरमुआ विवज्जइ अवेज्जए कस्स काहेमो ? ॥ ६०३ ॥

मन्दमपि न जानाति हलिकमन्दन इह हि दग्धप्रामे ।

गृहपतिसुता विपद्यतेऽवैद्यके कस्य कथयामः ॥

आरसङ्गमनाय नगरगमनाभिज्ञापिएयाः कस्याश्चिद्विदिताभिप्राया सखी सोद्वेग-साह—मंतमपीति । मन्त्रं मन्त्र्यां न जानाति । मन्दमिति पाठे मन्दमरुपं किमपि न जानातीत्यर्थः । कोपीत्यत्र इह हीति पाठे प्राम इत्यस्य विशेषणम् । अवैद्यके नगरेऽपि तद्गृहे नीयतामिति भावः । कापि गृहस्थमुता शङ्कया क्लृप्तिता वृत्ताहलिकसुतानुरक्ता च । तथाविधां दृष्ट्वा काचिद्दालिकपुत्रमुपालभते वा । अवैद्यके स्थाने न वस्तव्यम् । तदुक्तम्—

घनिकः श्रोत्रियो राज्ञा नदी वैद्यस्तु पञ्चमः ।

पञ्च यत्र न विद्यन्ते तत्र वासं न कारयेत् ॥

इति धर्मः^१ ॥ ६०३ ॥

१. अ is missing in P.

२. ०पर्णा० for ०वर्णा० P.

३. मन्त्र० for मन्द० P.

४. P. adds हि after जानाति.

५. हा० for इ० P.

६. कोऽपि for इह हि P.

७. विद्यते for विपद्यते P.

८. ०वियके for ०वैद्यके P.

९. Pitāmbara does not explain this stanza in relation to नीति and युक्ति. Perhaps this explanatory portion has escaped the scribe's ken.

एकक्रमपरिरक्खणपहारसमुदे कुरंगमिदुणम्मि ।

वाहेण मण्णुविअलंतचाहधोअं धणुं मुक्कं ॥ ६०४ ॥

पद्मक्रमपरिरक्खणपहारसमुदे^१ धुरङ्गमिथुने ।

व्याधेन मन्थुविगलदूयाप्पधोतं धनुमुत्तम ॥

पद्मक्रमेति । एकैकं परस्परं यः क्रमस्तेन परिरक्खणं यत्र प्रहारे तत्र सम्मुने धुरङ्गमिथुने सति । व्याधेन मन्थुना करणया विगलदूयाप्पेण धोतं च धनुमुत्तम । मृगाय प्रहारे क्रियमाणे मृगो अन्तरयति, तस्यां च तत्र क्रियमाणे सोऽन्तरयतीति न्याज्जातीयानामप्येवं स्नेहे भवता कान्तेन सचेनसापि कथमौदास्यमेव लभ्यत इति भावः । अन्योन्यानुरागप्रयुक्तं दाम्पत्यमुभयलोकसाधनमिति धर्मः । उपचारविरोपेण हिंसकस्यापि मनः प्रत्येतीति नीतिः । दयालुः सर्वत्रैवाधिकारी भवतीति युक्तिः । पुल्लोहस्य ॥ ६०४ ॥

ता सुहअ ! विलंघ खणं भणामि कीअ वि कएण अलमहवा ।

अविआरिअरुज्जारंभआरिणी यरउ ण भणिस्सं ॥ ६०५ ॥

तत्सुभग ! विलम्बस्व^४ क्षणं भणामि कस्या अपि कृते नालमयवा ।

अविचारितकार्यारम्भकारिणी प्रियतां त मणिष्यामि^५ ॥

कापि कस्मिन् आतानुसगा तस्यां स च मन्दादरस्तेन सा विह्वला तरसती वदासीनं तं वदति । कापि निस्तृष्टार्या दूरी नायिकाया नवमीं कामदरां सूचयन्ती नायकं सोपालम्भं वा प्राह—ता सुहअ इति । अन्यर्थनामहमयादलं निष्फलं वा मायणम् । व्यामोहातिशयादविचारितकार्यारम्भकारिणी । स्त्रीवधोऽतिगर्हितो न कार्य इति धर्मः । अविचारितकार्यप्रवर्तनपराः सदा दुःखमनुभवन्तीति नीतिः । अविचारितसुन्दर एव संसार इति युक्तिः । तस्यैव ॥ ६०५ ॥

भोइणिदिण्णपहेणअचक्खिअदुस्सिअक्खिओ हलिअउत्तो ।

एत्ताहे अण्णपहेणआण छीवोल्लअं देइ ॥ ६०६ ॥

भोगिनीदत्तप्रहेणकास्वादनदुरिशक्षितो^६ हलिकपुत्रः ।

इदानीमन्यप्रहेणकानां स्पर्शोल्लापं ददाति ॥

१. एकैकं for एकं P.

२. प्रतिः for परिं P.

३. ०सम्मुखे for ०समुखे P.

४. स्व is missing in P.

५. मणिष्ये for मणिष्यामि P.

६. हित्वोल्लभं for छीवोल्लभं P.

७. का is missing in P.

८. हां for हं P.

कापि भोगिनी पर्वदिने पुराय वायनकं प्रहितवती । अन्याभिरप्युत्तमेन वस्तुना चास्मै वायनकं प्रहितम् । भोगिनीप्रदितं च स्थादिष्टनाफलन्यान्वायनकानां कृते वैरस्यं विभावितमिति काव्यपरस्याः कथयति । कापि पत्न्यौ प्रामप्रधानवनिताया अनु रागमन्यापदेशेन सूचयन्ती सेष्यं सखीमिदमाह—भोदृषि इति । स्वरशौंलापं निन्दा-वचनमिति भट्टटीका । द्वित्योल्लङ्घं मुखविद्धनं विज्ञानविशेष इति टीकान्तरे । विलभ-मानपिष्टकृतान्मृत्तादौ पदेयाञ्च देशो । व्रजादाववश्यं वायनकं विलभमनीयमिति धर्मः । परेषां निन्दा न कार्येति नीतिः । योगिनां कान्दर्पिकद्रव्योपयोगा निषिद्धा इति युक्तिः । तस्यैव ॥ ६०६ ॥

पञ्चसमऊहावलिपरिमलणसमूससंतवचाणं ।

कमलाण रजनीविरमे जिअलोअसिरी महम्पहइ ॥६०७॥

प्रत्यूपमयूखावलिपरिमलनसमुच्छ्वसत्पत्राणाम् ।

कमलानां रजनीविरामे जितरत्नोक्तीर्महमहायते^१ ॥

निभृतदेशं कमलवनं सङ्केतस्थानमहं गता त्वं न गत इति पुराणं काव्यन्यापदेशेन बोधयन्ती वदति । वासगृहे प्रियेण सह क्रीडाभरेणाविदितप्रभातां बोधयन्ती वा सखी-दमाह—पञ्चसूतेति । प्रत्यूपमयूखावलिपरिमलनेन सम्बन्धेन समुल्लसत् पत्रं येषां तेषां कमलानां रजनीवि^२ आमोदश्रीर्महमहायते । कमलानामामोदश्रीः सौख्यसम्पत् महमहायते प्रसारिणी भवतीत्यन्वयः । प्रत्यूपोऽहर्मुखं तत्र या मयूखावलिस्तस्याः परिमलनेन सम्बन्धेन समुल्लसत् पत्रं येषां तेषां कमलानाम् । जिअलोअसिरीति पाठे जीवलोक्तानां प्राणिनां श्रीर्जन्यफलं सम्पदं वा प्रसारिणी भवतीत्यन्वयः । पञ्चमः सूर्ये देशीति भट्टभोजराज-टीकयोर्भ्याख्यानम् । सन्धाद्युपासनाय कश्चिच्छिष्यं प्रातर्वीक्षयतीति धर्मः । कस्मिन्नपि फाले कस्याप्युद्भवो भवतीति नीतिः । हृत्कमलविकाशे जीवितसाफल्यमिति युक्तिः । दुर्लभराजस्य ॥ ६०७ ॥

वाउव्वेल्लिअसाहुलि ! थएसु फुडदंतमंडलं जहणं ।

चहुआरअं पई मा हु पुत्ति ! जणहासिअं कुणसु ॥६०८॥

१. The word is ambiguous.

२. विलभनीयम् for विलभमनीयम् P.

३. This verse is missing in P.

४. रजनीविरामे is suggested for

रजनीवि P.

वातोद्वेलितवस्त्रे ^१ स्थगय स्फुटदन्तमण्डल जयनम् ।

चटुकारक पतिं मा व्यचु ^२ पुत्रि ^३ जनद्रासित ^४ कुह ^५ ॥

कस्याश्चित्पवनक्षिप्तोद्देशाया उरदेश दन्तमण्डलचिह्नित दृष्ट्वा काचिद्वितैपिणी
प्रतिष्ठिता तामुद्दिश्य वदति—वाउन्वेलिअ इति । स्थगय आवृणु । साहुलि वस्त्राञ्चले
देशी । तत्स्फुट दन्तक्षत जघने दृष्ट्वा तव पत्युरपहास करिष्यन्ति जना इति भावः ।
साध्व्या पत्युर्वहुमान लोके रक्षणीयमिति धर्मः । रहस्य यत्रेन गोपनीयमिति नीतिः ।
योगिनो रतादि लोकस्य प्रहासमिव मन्यन्ते इति युक्तिः । शालवाहनस्य ॥६०८॥

वीसत्थइसिअपरिसक्किआण पदभं जलंजली दिण्णो ।

पच्छा वहूअ गहिओ कुहंभमारो णिमज्जतो ॥ ६०९ ॥

विश्वरूपमितिपरिक्रमाया प्रथम अलाञ्जलिर्दत्त ^१ ।

पश्चाद्वच्चा गृहीत कुटुम्भमारो ^२ निमज्जन् ॥

कस्याश्चिद्वच्चा प्रथम चलचित्तायाश्चरितमेकस्या कथयति—वीसत्थेति । विश्व-
स्तेत्यादीना त्यागपूर्वक कुटुम्भरक्षणदिभाव तथा कृत इत्यर्थः । निमज्जन् क्षेप्य
गच्छन् उद्धृत इत्यर्थः । वच्चा असाध्यत्वं वा दूती प्रतिपादयति । कुटुम्भरक्षणपोषणा-
द्येव पुण्यहेतुरिति धर्मः । प्रधानविरुद्धचेष्टायां बधूवर्गो निप्लुत एव भवतीति नीतिः ।
परिहासबहुले ससारे निमग्नेन न ^३ भवितव्यमिति युक्तिः । तस्यैव ॥६०९॥

गम्मिहिसि तस्स पास सुदरि ! मा तुरअ वहूअड पिअको ।

दुद्धे दुद्ध मिअ चदिआइ को पेच्छइ मुह दे ॥ ६१० ॥

गमिष्यमि तस्य पार्श्व सुदरि ! मा त्वरस्व वर्धता मृगाङ्क ^१ ।

दुग्धे दुग्धमिव चन्द्रिकाया क प्रेक्षते मुख ते ॥

काचित्सर्वगुणोपेता नायकस्यान प्रदोषे जिगमिषु सत्या निषिध्यते । चन्द्र-
प्रदोषाभिसारिका सानुनय वा कापि ग्राह—गम्मिहिसीति । वर्द्धता परिणति यावु
हीनवेजा भवतु इति द्वितीयाभासः ^२ । अभिसारिवयम् । तदुक्तम्—

या निर्लज्जा कृता बाढ मदेन मदनेन वा ।

अभियाति प्रिय सामिसारिकाभिमतता यथा ॥ इति ॥

१ ०वस्त्राञ्चले for ०वस्त्रे P

२ खलु is missing in P

३ ०हास्य for ०हासित K

४ कुदम्ब for कुह P

५ ०ञ्जलि दत्त for ०ञ्जलिर्दत्त P

६ नि is missing in P

७ 'न' is supplied by the Editor.

कर्तव्ये कर्मणि त्वरा न कर्तव्येनि धर्मः । समानगुणरूपो दुर्लभः स्यादिति नीतिः ।
प्रकृतौ दुग्धे दुरगमिवात्मशिलष्टो (०२१०) दुरधिगम इति युक्तिः । महिषासुरस्य ॥६१०॥

जइ जूरइ जूरच णाम मामि ! परलोअवसणिओ लोओ ।

तह वि बला मामणिणंदणस्स वअणे बलइ दिट्ठी ॥ ६११ ॥

यदि सिद्यते^१ सिद्यतां^२ नाम मातुलानि !^३ परलोकव्यसनिको^४ लोकः ।

तथापि बलाद् ग्रामयानन्दनस्य वदने बलते दृष्टिः ॥

काचिद् ग्राममुख्यमुत्तानुरक्ता द्वितैपिण्या धारं धारं निपिद्धा सती वदति—अइ
इति । परेषां व्यसनेन निर्वृत सुरितः । स्नेह एव चाटशस्तेन समुत्पन्नो येन बलादेव
दृष्टिस्तस्मिन् बलते तदर्थं किं करोमीति भावः । कापि ग्रामपात्रपुत्रं प्रति सानुरागा
समानमुपलक्ष्य मातुली वा प्राह । सिद्यति क्रुध्यतीति विज्ञानं भट्टरीकायाम् । धर्मेनिर-
पेक्षा स्त्री धर्मं न काङ्क्षतीति तद्धर्मः । अनुरागपराधीनानां लोकापेक्षा न भवतीति
नीतिः । परलोकव्यसनितया मुक्तिर्न भवतीति युक्तिः । पोटिसस्य ॥६११॥

गेहं व वित्तरहितं णिज्झरकुहरं व सलिलसुण्णइअं ।

गोहणरहितं गोहं व तीअ वअणं तुह विओण ॥ ६१२ ॥

गेहमिव वित्तरहितं निर्झरकुहरमिव सलिलसून्वीकृतम् ।

गोधनरहितं गोष्ठमिव तस्या वदनं तव वियोगे ॥

कस्याश्चिदनुरागातिशयं कस्यचित्पुरुषस्य कृते कारि सखी वदति—गेहमिति ।
निर्झरयोग्यं निर्झरकुहरम् । सत्या पतिविच्छेदे प्रसाधनादिकं न कर्तव्यमिति धर्मः ।
शोभासम्पादकं वस्तु मनो हर्षयतीति नीतिः । गृहादिशोभा सर्वत्रैवानित्येति युक्तिः ।
पालितस्य ॥ ६१२ ॥

तुह दंसणेण जणिओ इमीअ लज्जाउलाइ अणुराओ ।

दुग्गअमणोरहो विअ हिअअ चिअ जाइ परिणामं ॥६१३॥

तव दर्शनेन जनितोऽस्या लज्जालुकाया^५ अनुरागः ।

दुर्गतमनोरथ इव हृदय एव याति परिणामम् ॥

कस्याभिलज्जापरवशायाः स्वयम्भावाविस्तरयाममर्याया अनुरागं सूचयन्ती दूतो-

१. सिद्यति for सिद्यते P.

२. सिद्यतु for सिद्यतां P.

३. मातुलि for मातुलानि P.

४. परलोकस्य for परलोकं P.

५. व्यसननिर्वृते for व्यसनिको P.

६. लोरुणं for लुकाया अनुं P.

दमाह—तुहं दंसगेति । यथा दुर्गतानां दस्त्रिणां मनोरथो हृदय एव फलसम्पत्त्यभावात्
परिणामं विलयं याति तथाऽस्या अनुराग इत्यर्थः । अर्थो हि सकलपुरुषार्थ इति धर्मः ।
उपायं विनाऽभीष्टसिद्धिर्न भवतीति नीतिः । मुग्धदुःखयोर्हृदयमेव प्रमाणमिति युक्तिः ।
पूर्वगायाया अत्रायसानम् । चन्द्रोदस्य ॥ ६१३ ॥

जं तणुआअइ सा तुह कण्ण किं जेण पुच्छसि हसंतो ।

अह गिम्हे मह पअई एच्चं भणिरुण ओरुण्णा ॥ ६१४ ॥

या तनुकायते सा तव कृतेन किं येन पुच्छसि हसन् ।

अथे श्रीप्पे मम प्रकृतिरेव भणित्वावहदिता ॥

प्रधासादागतेन प्रियेण पृष्टदौर्बल्यकारणाया निसर्गलोहं मुग्धात्वं च वर्णयन्ती
सती सत्यन्तरे कथयति—जं तणुआअइ इति । तनुकायते तन्वी कृशा भवति । कृतेन
हेतुना । ओ दुःखसूचने । रतिसम्प्रयोगे मिथ्यावादोऽधर्महेतुर्न भवतीति धर्मः । क्रीडा-
धर्तृरुपहासे सन्तापः स्यादिति नीतिः । देहदौर्बल्येन परमार्थज्ञानिर्न भवतीति युक्तिः ।
भीमस्वामिनः ॥ ६१४ ॥

वण्णक्कमरहिअस्स वि एस गुणो णवरि चित्तकम्मस्स ।

णिमित्तं पि जं ण मुंचइ पिओ जणो गादमुवऊढो ॥६१५॥

वर्णकमरहितस्याप्येव गुणः^१ केवलं चित्रकमणः ।

निमित्तमपि यन्न मुञ्चति^२ प्रियो^३ जन्तो गादमुपगूढः^४ ॥

काचिद्विदग्धा गृहिणी विरहासहिष्णुरनुरागातिशयोभूतस्य पुरुषस्य प्रकृति-
मात्मालिङ्गितां पटलिपितां दृष्ट्वाऽऽत्मविनोदनं कुर्वती काचपि लक्ष्मीकृत्य वदति ।
द्विजादिवर्णहीनगमनाञ्जुगुप्सन्ती मातुलीं नवलुरत्ता चित्रभ्याजेन प्रियस्यात्मा-
धीनतां सूचयन्ती प्रियेण सहाविरतमालिङ्गनमिच्छन्ती वा चित्रभ्याजेन दर्शयति—
वण्णक्कमेति । वर्यो हरिनालादिजन्यस्तत्कमरहितस्यापि चित्रकर्मण आलेख्यक्रियायाः
केवलं नैव गुणः, किन्तु तस्यैव स गुणो यदुपगूढः^५ स एव प्रियो न मुच्यत इति ।
उपगूढनसुराभिलाषिण्य, स्त्रियो हीनवर्णमपि पुरपममिलयन्तीत्यनो नित्यमेव स्त्रियो

१. Missing in P.

२. वरेतादशी for वरेवं P

३. 'व' is missing in P.

४. P. adds 'न' after गुणः.

५. निमेष० for निमित्त०

६. मुच्यते for मुञ्चति P.

७. प्रिया for प्रियो P.

८. गाढोप० for गादमुप०

रक्षणीया इति धर्मः । अनेकगुणामावेऽपि त्रितितो गुणो रञ्जको भवनीति नीतिः । एरु-
चित्तेन यदभ्यस्यते तत्सर्वमेव माधु भवनीति युक्तिः । तस्यैव ॥६१५॥

अविहत्तसंधिवंधं पदमरमुन्मेअपाणलोदिल्लो ।

उज्वेलितुं ण आणइ खंडइ कलिआमुहं भमरो ॥६१६॥

अविभक्तसन्धिवन्धं प्रथमरसोद्वेदपानलोभिष्ठः ।

उद्वेलितुं न जानाति खण्डयति कलिकामुपं भ्रमरः ॥

काश्चित्कोमलाङ्गीमेव नवोढां रमयन् कश्चिन्नायकः कयाचिदन्यापदेशेन कम-
प्युद्दिश्योच्यते । बाला सुरताभिज्ञं दुर्विदग्धमुपहसन्ती कमपि व्याजादिदमाह—अवि-
ततेति । अमुञ्चन् अत्यजन् सन्धिः सन्धनं संयोगमेदस्य बन्धो यस्य तत्कलिका-
मुखम् । अविभक्तेति पाठान्तरम् । प्रथमं यो रसो मधु तस्य य उद्वेदः प्रागभावः तत्रैव
पानलोभिष्ठो भ्रमरः । उद्वेलितुं प्रकाशयितुम् । कलिका कुडमलक्ष्मिणी ? (कुडमलो-
ऽक्षियाम्) । 'भ्रमरो खिङ्गपट्पदौ' । पक्षे बन्धो भरतोक्तः, रसः शृङ्गारश्च । अजातार्तवा
नोपगम्येति धर्मः । अज्ञा उपायमजानन्त एव यथातथापि कजममिजपन्तीति नीतिः ।
अज्ञस्य व्यानादि विरुलमिति युक्तिः । सुधराजस्य ॥ ६१६ ॥

दरवेविरोहजुअलासु मउलिअच्छीसु लुलिअचिदुरासु ।

पुरिसाइरीसु कामो पिआसु सज्जाउहो वसइ ॥६१७॥

दरवेपनशीलोरुगुलासु मुकुलितात्तीपु लुलितचिदुरासु ।

पुरपायितशीलासु काम. प्रियासु सज्जायुधो वसति ॥

विपरीतरतासता क्षिय दृष्ट्वा काचित्सखीमुद्दिश्य वदति । विपरीतरताचरन्त्या
हृदयरञ्जना^१ नायकः सतोषं वा इदमाह—दर इति । दरेपदवेपनशीलमूरुगुलं यासां
लासु । सज्जो धृतः । 'दरोऽस्त्री साध्वसे गते कन्दरे च दरी स्मृता । दराव्ययं मनागर्थे'—
मेदिनी^२ । विपरीतरतादनपत्यापक्षेस्तमिषं इति धर्मः । अपेक्षितमेव मनोहारि भवतीति
नीतिः । योगिना कामस्त्वयाज्य इति युक्तिः । प्रथमानुरागानन्तरे पुरपायितमिति कण्ठो-
भरणे । मेघचन्द्रस्य ॥ ६१७ ॥

जं जं ते ण सुहाअइ तं तं ण करेमि जं ममाअचं ।

अहं चिअ जं ण सुहामि सुहअ ! तं किं ममाअचं ॥६१८॥

१. अमुञ्चन्तसन्धिः for अविभक्तसन्धिः P.
But the com. in its Pratika
reads 'अविभक्त' for 'अविभक्त' as
well; although in the explana-
tion this reading is altogether
ignored.

२. मुकुलितं for लुलितं P.

३. सज्जासु अयो for सज्जायुधो P.

४. P. 170. Verses 46—47.

५. P. 817.

यद्यत्ते न सुखायते' तत्तत्र करोमि यन्ममायत्तम्' ।

अहमेव दश सुखाये सुभग ! तर्हि न ममायत्तम् ॥

काचित्स्त्री चलचित्तं न.यकमुद्गिरय वदति—जं जमिति । अपि तु तररायत्त-
मिति भावः । सहजानुरागा नायिकाऽनुगतं नायकं सचाट्टपालम्भमाह । अन्तोन्वानु-
राग एव श्रिर्वर्गसाधको भवतीति धर्मः । येन कर्मणा स्वामी हृष्टो भवति तदेव कर्तव्य-
मिति नीतिः । अभ्यासादिना योगं कुर्यादिति युक्तिः । तस्यैव ॥ ६१८ ॥

वावारविसंवाभं सअलावमवाण कुणइ इअलज्जा ।

सवणाण उणो गुरुसंणिहे वि ण णिरंझइ णिओभं ॥६१९॥

व्यापारविसंवाभं सकलावयवानां करोति हतलज्जा ।

अवयवयोः पुनर्गुहसन्निधावपि^१ न निरुणद्धि नियोगम् ॥

गुरुसन्निधावपि फान्तवचनं शृण्वन्ती कापि लज्जावशादिद्वं कर्तव्यताविमूढा मत्सी
संयोध्य वदति । गुरुजनसन्निध्यात्सम्भाषणात्त्वमानन्दित, किन्तु तद्वचनप्रवण्येन
प्रमा प्रीतिरुत्पन्नमिति फान्तस्य चित्तवृत्तिमेकान्ते यापि सन्दिशति—याचरति । इहा
एवका लज्जा यया सा । सकलानामवयवानां करचरणादीनां व्यापारस्य चलनादेर्विचंचाद-
मन्ययात्वं करोति । अवयवयोः कर्णयोर्नियोगं व्यापारं न निरुणद्धि नान्यथयति ।
फान्तवचनं शृणोत्येवेत्यर्थः । पुराणादिअवयवेनापि पुण्योत्पत्तिर्भवतीति धर्मः । कुशला
एकचित्तीभूय व्याजेन हसन्तीति नीतिः । गुरोः सन्निधाने बहु न विमर्शणीयं किन्तु
तद्वचनमवधानेन श्रोतव्यमिति युक्तिः । वास्पतिराजस्य ॥ ६१६ ॥

किं भणह मं सटीओ मा मर दीसिहइ सो जिअंतीए ।

कज्जालाओ एसो सिणेहमग्गो उण ण होइ ॥ ६२० ॥

किं भणथ^२ मां सरयो मां त्रियस्व^३ 'द्रव्यते न जीवन्त्या'^४ ।

कार्यालाप एव; स्नेहमार्गः पुनर्न भवति ॥

काचिद्विरहिणी प्रियवियोगेन विरुतां दृष्टामाश्रयाया सखीभिः प्रयोधिता
'आगतस्ते पतिर्मा त्रियस्व' इत्यादिवचने, मा सर्वावचने वदति । किं मरणाय व्यवन्त्यसि

१. सुखायति for सुखायते P.

२. The portion beginning
with यन्ममायत्तं and ending
with सुभग is missing in P.

३. एषानेऽपि for एषावपि P.

४. भणन for भणथ P.

५. मा त्रियस्व is missing in P.

६. रव्यने for द्रव्यने P.

७. जीवन्त्याम् for जीवन्त्या P.

जीवने सति प्रियसम्भोगः पुनरपि भविष्यतीति वदन्तीं सखीं कापि विरहिणी स्वजीवन-
निरपेक्षं वा इदमाह—किं भयहेति । स्नेहमार्ग एवेति वा । सप्रियो भवतीभिः कार्ययो-
पाधिना स्नेहेनेति यावत्, एष आलापः क्रियते, न पुनः सतीनामयं स्नेहमार्गो भवतीति
भावः । जीवतामेव धर्मो भवतीति धर्मः । ईप्सितेऽर्थे दृढं मनो न निवर्तते । तदुक्तम्—
'क ईप्सितार्थस्थिरनिश्चयं मनः' इति नीतिः । स्नेहादि त्यक्त्वा कार्यं मुक्तिरूपं चिन्त-
नीयमिति युक्तिः । तस्यैव ॥ ६२० ॥

एकलपओ दिङ्गीअ मइअ तह पुलइओ सअण्हाए ।

पिअजाअस्स जह धणुं पढिअं वाहस्स हत्थाओ ॥६२१॥

एकाकी^१ मृगो दृष्ट्या^२ मृग्या तथा प्रलोकितः^३ सन्मृष्याया ।

प्रियभायस्य यथा धनुः पतितं व्याधस्य हस्तात्^४ ॥

कापि स्वामिने हरिणीचेष्टितं निवेदयन्ती तस्मिन्नुरागदाढ्यायान्यापदेशेन
तमेव वदति—एकोल्लेति । एक इति स्नेहासाधारणविषयः । प्रियभाया यस्य सः ।
एकोल्लेति । इल्लल्लो स्वामि...मृगीचेष्टितं दृष्ट्वा तद्धन्तुरपि व्याधस्य दयापरस्य स्वजाया-
स्मरण्यापरवशस्य चेकराभ्यां धनुः पतितं तदा भवान् मय्यप्यसाधारणमेव प्रेम
विधातुमर्हतीति भावः । सतीपालनम्...एवेति धर्मः । सस्नेहं सर्वैः समं व्यवहर्त्तव्यमिति
नीतिः । सांसारिकमेवं व्यवहारं दृष्ट्वा योगिनोदास्तव्यमिति युक्तिः । तस्यैव ॥६२१॥

कमलेसु भमसि परिमलसि सत्तलं मालइं पि णो मुअसि ।

तरलत्तणं तुह अहो महुअर ! जइ पाटला हरइ ॥६२२॥

कमलेषु भ्रमसि परिमलसि सप्तलां मालतीमपि नो मुञ्चसि ।

तरलत्वं तवाहो!^५ मधुकर ! यदि^६ पाटला हरति ॥

काचित् कमप्यनुरागविषयं त...पतिमुद्गिरयान्यापदेशेन वदति । कस्यचिन्नायकस्य

१. Kumāra V. 5.

२. एको for एकाकी P.

३. दृष्टो for दृष्ट्या P.

४. प्रलोकितः is missing in P.

५. ०जायाकस्य for ०जायस्य P.

६. व्याधहस्ताभ्याम् for व्याधस्य
हस्तात् P.

७. A few syllables are missing
in P.

८. गालिणीसु for कमलेसु Weber.

९. मालतीम० is missing in P.

१०. तव पुनर् for तवाहो P.

११. यथा for यदि P.

बहुस्त्रीवल्लभतामन्यापदेशेन सूचयन्ती वा कापीदमाह—कमलेषु इति । परिमलसि
परिमर्दयसि । दक्षिणोऽयं नायकः । तदुक्तम्—

यो गौरवं भयं स्नेहं प्रेमसद्भावपूर्वकम् ।

न मुञ्चत्यन्यवित्तोऽपि द्वयोऽसौ दक्षिणो यथा ॥

‘सुमना मालती जातिः’ इत्यमरः । सप्तला नवमालिका । तत्रैव नेवारिरिति ख्याता ।

यथा मधुकरस्य पाटलायामेवासं...वस्तथा तत्रापि मध्यासङ्गे न स्यादिति भावः । इदं

कृतमिदं न कृतमित्यादि न प्रकार्यमिति धर्मः । एकनिष्ठा सेवा फलवती भवतीति नीतिः ।

नानाव्यक्तिध्यानेन स्थैर्यं न भवतीति युक्तिः । शालकाहनस्य ॥ ६२२ ॥

दोअंगुलअकवालअपिणद्धसविसेसणीलकंचुइआ ।

दावेइ थणत्थलवणिअं व तरुणी जुअजणार्णं ॥ ६२३ ॥

द्वयङ्गुलरुक्मपाटकपिनद्धसविशेषनीलकञ्चुकिर्का ।

दर्शयति स्तनस्थलवर्णिकामिव तरुणी युवजनेभ्यः ॥

नीलकञ्चुकिधारिणी काञ्चिद् सूनामात्मानं दर्शयन्तीमेका दृष्ट्वाऽपरस्याः
कथयति—दोअंगुलमेति । द्वयङ्गुलिका द्वयङ्गुलरमाणा करालिता तुङ्गीकृता पिनद्धा
परिहिता नीला श्यामा कञ्चुलिका यथा सा तरुणी युवभ्यः घनां निविडां स्तने वर्णिकामिव
दर्शयतीत्यन्वयः । नानावेष्टनेन कञ्चुलिकायाः स्थैर्येनावरकत्वमुक्तम् ।
नीलिष्ठा घनां निविडां स्तने वर्णिकामिव दर्शयतीत्युत्प्रेक्षा । प्रदक्षिणदिशि स्त्रीणां
कञ्चुलिका दृश्यते । साध्यत्वं त्वस्या उपदर्शयन्ती नायकमुत्तरलयति । स्तनाद्यवय-
वास्तथा कुलस्त्रीभिरावरणीया यथा परैर्न दृश्यन्त इति धर्मः । विज्ञा एकदेशदर्शमेनैव
भद्रत्वमभद्रत्वञ्च जानन्तीति नीतिः । बाह्यां किञ्चिन्नक्षणे दृष्ट्वाऽऽन्तरो भावो लक्षणीय
इति युक्तिः । अनुरागस्य ॥ ६२३ ॥

अमअं चिअ हिअअं इत्या तण्हाहरा सअण्हाणं ।

चंदमुहि ! कस्य णिवसइ अमित्तदहणो तुह पआवो ? ॥६२४॥

अमृतमेव हृदयं हस्तौ तृष्णाहरो सतृष्णानाम् ।

चन्द्रमुषि ! कुत्र निवसति अमित्रदहनस्तव प्रतापः ? ॥

१. II. 4. 72.

२. A few syllables are missing here.

३. कञ्चालितं for कञ्चालकं P.

४. लिका for किका P.

५. युभ्यः for युवजनेभ्यः P.

६. मुल for मुषि P.

७. वदहोदहनः for वदहनस्तव P.

सुन्दरं सप्रतापं राजानं सेवकशला काचिदुत्तमा नायिका स्तुवन्ती वदति—
काञ्चिद्विदग्धनायिकामभिमुखीकर्तुं दूती नायकगुणं सचाटु वर्णयति वा । तां प्रति तत्र
रागितेति सूचयन्ती कस्याश्चिन्नव्यसुरतायाः सखी चाटुकिभिर्नायकमुपालभते वा—
अमममिति । परनिवृत्तिवत्त्वादमृतमेव हृदयम् । अर्थिजनाभीष्टप्रदानात् नृष्णादहो हस्तौ ।
आह्लादकत्वाच्चन्द्रसमं मुखम् । अमित्रं राष्ट्रं दहति अमित्रदहनस्तत्र प्रतापः । सख-
त्यागशौर्याणि महगुणास्त्रयो धार्मिकमेवाश्रयन्ते इति धर्मः । कमनीयाकृतेः कोपोऽपि
दुर्लभयत इति नीतिः । एवंविधो हि पुरुषो मुक्तपधिकारीति युक्तिः । शालवाहनस्य-
॥ ६२४ ॥

मा गच्छह विसंभं पुत्तअ ! चटुआरओ इमो लोओ ।

सूखेहो कण्णस्स पेच्छह किं णिज्जइ पमाणं ॥ ६२५ ॥

मा गच्छत विसम्भं पुत्रक^१ ! चाटुकारकोऽयं^२ लोकः ।

सूचीवेधः कर्णस्य पश्यत किं नीयने^३ प्रमाणम् ॥

काचिद्विद्वैपिणी स्त्री समागमात्कमपि पुत्रादिकं निवारयन्ती वदति । इङ्गित-
गोपनार्थं वा दूती नायकमाह—मा गच्छहेति । विसम्भं विश्वासं मा गच्छत । ॥ लोकः
स्त्रीलोकः चाटुकारकः प्रियवक्ता, परं नतु हृदयपूर्वकं त्वत्समीहितकर्ता । अप्रार्थान्तर-
मुपन्यस्यति । स चाटुकारकः प्रकरणान् कर्णस्य सूच्या वेधो वेधकर्ता, स च प्रमाणं
प्रमातृत्वेन सत्यवादिरेवेति किं नीयते ज्ञायते । परिणामे तद्वचनं सूचीवेध इव दुस्सहमिति
तत्र विश्वासो न कार्य इति भावः । वेध इति कर्तरि पचाद्यच् । ‘प्रमाणं हेतुमर्यादा-
शास्त्रपु सत्यवादिनि’ इति मेदिनीकारः । सदाचारवता मिथ्या चाटु न वक्तव्यमिति
धर्मः । चाटुर्लो विश्वासो न कर्तव्यः । तदुक्तम्—

कितवा यं प्रशंसन्ति यं प्रशंसन्ति योषितः ।

चारणा यं प्रशंसन्ति त्रिप्रशस्तो विनश्यति ॥

इति नीतिः । अभ्यासेन सूक्ष्ममपि परमाश्वादि प्रत्यक्षं भवति किं पुनर्ब्रह्मेति युक्तिः ।
पालितस्य ॥ ६२५ ॥

रखेइ पुत्तअं मत्थएण ओच्छोअअं पडिच्छंती ।

अंमूहि पहिअघरिणी ओछिज्जंतं ण रखेइ ॥ ६२६ ॥

१. ‘क’ is missing in P.

२. P. adds खुलु after अयम्

३. नीयत for नीयते P.

४. P. 65. V. 63.

रक्षति पुत्रकं मस्तकेन अञ्जोदकं प्रतीच्छन्ती ।

अभ्रभिः पयिरगृहिणी आर्द्राभवन्तं न लक्षयति ॥

गृहवार्ताहरिणा पियेण प्रहिते सहचरे नायिद्याया अत्यन्तविमनस्कतां सती दर्शयति—रक्षेद् इति । अर्थात् पुत्रस्यैव मस्तकेन । नञाभ्रस्य नञमेवस्य उदकं प्रतीच्छन्ती पुत्रकं बालपुत्रं रक्षतीत्यन्वयः । आर्द्राभवन्तं पुत्रकं न लक्षयति न पश्यति । नयनयो-
रावरणात् पुत्रकमित्यल्य इति कन् । ओकोडमिति पाठे ओकोदकम् ओकोदं तस्य चेदकं प्रतीच्छन्ती । गृहमेतादृशं येन ततो जलं बालपुत्रस्य शिरसि पततीत्यवस्थेयं तस्या इति भावः । छोममिति पाठे अपगतं यच्छर्नं पटलं चाहिरिति प्रसिद्धं तस्मादर्धाद्र-
लज्जलमित्यर्थः । अवश्यंभावि भवत्येव, नामुक्तं क्षीयते कमेति धर्मः । अन्यमनस्कतया प्रारब्धमन्यभोगेन विनश्यतीति नीतिः । अन्यत्र कृतचित्ता बाह्यासंवेदना भवन्तीति युक्तिः । शालवाहनस्य ॥ ६२६ ॥

सरप सरम्मि पहिआ जलाइ कन्दोट्टसुरहिगंधाइ ।

धवलच्छाइ सअण्हा पिभंति दइआण व मुहाइ ॥६२७॥

शरदि सरसि पयिका जलानि कन्दोट्टसुरभिगन्धीनि^१ ।

धवलाञ्छानि सनृण्याः पियन्ति दयितानामिव मुत्तानि^२ ॥

शरदि सरोजलं पियतः पयिकान् दृष्ट्वा कस्याश्चित्प्रोपितपतिकायाः संकुर्वती काचिदुत्प्रेक्षमाणा वदति । वर्षास्वनागतः शरदपि नागमिष्यतीत्युपतप्तां विरहिणीं सखीं वा साश्वासयति—सरप इति । कन्दोट्टं नीलोत्पले देशी । धवजानि तानि अञ्छानि चेति । यथा दयितानां मुखानि नवनीलोत्पलानीव सुरभीनि धवजानि सुन्दराणि अञ्छानि निर्मलानि पियन्ति तथेत्यर्थः । ‘धवला गवि । वृषे श्रेष्ठे पुमान् वाच्यलिङ्गः शुक्लेऽयं सुन्दर, इति मेदिनी ।’ धवलाच्छाणि धवललोचनानीति वा । अतस्तथापि पतिरेव-
विधेष्टे पद्मागतप्रायो मा संतप्तो भवेत्यर्थः । शरदि तीर्थयात्रार्थं कश्चिदाहेति धर्मः । शरदि सरोजलं पेयम्, शरदि नादेयं नादेयं पानीयं पानीयमिति नीतिः । अस्तन्त एव सद्वुद्धिं विहाय सांसारिका आत्मानं मुञ्चन्तीति तत्र विधेयमिति युक्तिः । तस्यैव ॥६२७॥

अभंतरसरसाओ उवरिं पव्याअवद्धपंकाओ ।

चंकमंतम्मि जणे समूससंति व्व रज्जाओ ॥ ६२८ ॥

१. नवाभ्रोदकम् for अञ्जोदकम् P.

२. ०सल्लिखानि for ०गन्धीनि P.

३. P. adds इव after मुत्तानि.

४. P. 207. V. 99-100.

अभ्यन्तरसरा उपरि प्रवातवद्धपङ्काः ।

चङ्क्रममाणे जने^१ समुच्छ्वसन्तीव रथ्याः ॥

शरदि रथ्याया यात्रायोग्यतां कश्चित्सखायं प्राद—अभ्यन्तरेति । चङ्क्रममाणे शिथिलं गच्छति जले रथ्याः समुच्छ्वसन्तीव उच्छ्वासमुद्ग्रेवं व्यक्तां यान्तीव । पञ्चाशे-
तीपच्छुष्के देशो । कर्मभयेन नागच्छन्तो जनस्य शङ्कानिरासाय रथ्यानां किञ्चिच्छुष्कतां
वा प्राद कश्चित् । 'रथ्या प्रतोली विशिष्टा' इत्यमरः^२ । राजमार्गेऽयं शब्दः । शरदि यात्रा
विधेया संन्यासिप्रभृतिभिरिति धर्मः । अनुरागविशेषोऽप्यवसायहेतुरिति नीतिः । आ...
बाह्यैर्लिङ्गैर्ज्ञायत इति युक्तिः । पालितस्य ॥ ६२८ ॥

मुहपुंडरीभञ्जाआइ संतिण् उअह राअहंसे व्व ।

छणपिट्टकुट्टणुच्छलिअधूलिधवल्ले धणे वहइ ॥ ६२९ ॥

मुखपुण्डरीकञ्छायायां^३ संस्थितौ^४ परयत्^५ राजहंसाविव ।

चणपिट्टकुट्टनोच्छलितधूलिधवल्लौ स्तनौ वहति ।

काञ्चिदुत्सवदिवसे पिष्टातकाकीर्णौ स्तनौ वहन्तीं दृष्ट्वा एका सखी अपरस्याः
कथयति । पिष्टातकअथाङ्गी मुस्तमुखातिशयमुत्पादयिष्यति । तदयं तां तत्पार्श्वमान-
यिष्यामीति सूचयन्ती दूती नायिकायाः स्तनयोस्तप्रेक्षां वा करोति—मुहपुंडरीभ इति ।
मुखं पुण्डरीकं सिताम्भोजमिव तस्य छायायां संस्थितौ राजहंसाविव स्तनौ वहति,
कापोत्पार्थम् । चण्ये^६ पिष्टस्य पिष्टान इति रुपात्तस्य कुट्टः कुट्टनं तेन उच्छलिता या
धूलिस्तया धवल्लौ स्तनौ । 'चण उद्धव वरसवः' अमरः^७ । उत्सवदिने पिष्टातका-
दिना देवताराधनं कर्तव्यमिति धर्मः । यो भवति स तं येन केनापि स्तौतीति नीतिः ।
अविद्यामस्तोऽस्तस्वेव सद्रुद्रिं करोतीति युक्तिः । रोदायाः ॥ ६२६ ॥

तह तेण वि सा दिट्ठा तीअ वि तह तस्स पेसिआ दिट्ठी ।

अह दोण्ह वि समअं चिअ णिव्युत्तरआइ जाआइ ॥ ६३० ॥

१. किञ्चिच्छुष्कं for प्रवातं P.

२. जने for जने P.

३. II. 2. B.

४. A few syllables are miss-
ing here.

५. यां is missing in P.

६. संस्थितौ is missing in P.

७. दयते for परयत् P.

८. ओलो for ओनो P.

९. I. 6. 39.

१०. P. does not give figures of
enumeration at the end of

तथा तेनापि सा दृष्टा तथापि तथा तस्य प्रेषिता दृष्टिः ।

यथा द्वावपि सममेव निर्वृत्तरतौ जातौ ॥

दूती सव्यापारं शैथिल्यं सूचयन्ती अन्योन्या...यनि—तद् तेणेति । निर्वृत्तं निर्व्यूढं रतं सुरतं ययोस्तादृशौ जातौ । कर्मणि अघ्यञसाय एव निष्पत्तिहेतुरिति धर्मः । दृष्टिविशेषेणैव कार्यमुन्नयन्तीति नीतिः । प्राप्तत्वेन दृष्टिमेवेनैव शायत इति युक्तिः । माधवस्य ॥ ६३० ॥

वाउलिआपरिसोसण ! णिउंजपत्तलणसुलहसंकेअ !

सोहगकणअकसवट्ट ! गिम्ह ! मा कह वि सिज्जिहिसि ॥ ६३२ ॥

वापिकापरिशोषण ! निकुञ्जपत्तकरणासुलभसङ्केत !

सौभाग्यकनककपपट्टे ! मीष्म ! मा कथमपि क्षीणो भविष्यसि ॥

काचिदसती सुलभसङ्केतं मीष्ममुद्दिश्य वदति । जारं वा सङ्केतस्थानं आहवति—वाउलिआ इति । अल्पशाराकृतिकायां वाउलिआ देशी । अल्पा शाखा यस्यास्तस्या लतिकाया लतायाः शोषण ! शोषजनक ! हे मीष्म ! कुहुंगो निकुञ्जे देशी । तस्य प्र...जात-पत्रक ! हे मीष्म ! सौभाग्यमेव कनकं तस्य कपणं निष्कर्षस्तस्य पट्टक ! हे मीष्म ! लतायाः शोषको ननु ध्यानाप्रधानतरुणामिति भावः । मीष्मे शीर्षानि पत्राणि कन्द-रादौ पतन्ति । सौभाग्यस्य दुष्प्रापकत्वात्कनकेन साधर्म्यम् । एकाकिन्यः क्षियो मीष्मे न प्रहेया इति धर्मः । दुःखदोऽप्यनुलकारी अपेक्षितो भवतीति नीतिः । ध्यानाद्यर्थ स्थानविशेषो ध्वनित इति युक्तिः । विद्मधस्य ॥ ६३२ ॥

जह चित्तेइ परिअणो आसंकइ जह अ तस्स पडिवक्खो ।

बालेण वि गामणिणंदणेण तह रक्खिआ पड्ढो ॥ ६३३ ॥

यथा चिन्तयति परिजन आशङ्कते यथा च तस्य प्रतिपद्यः ।

बालेनापि प्रामथीनन्दनेन तथा रक्षिता पड्ढी ॥

this verse. It puts the enumerative mark of the next verse as t32. It thus obviously omits one verse between 629 and t32.

१. A few syllables are missing here.

२. वाउलि० for वापिका० P.

३. P. adds ल after पत्त.

४. करण is missing in P.

५. P. adds क after पट्ट.

६. मा कथ is missing in P.

७. न for च P.

काचित्पल्ल्यन्तरपुरुषेण जातनुरागा, सा च तत्स्थानं गच्छति । ततस्तेन सा गदिताऽहमेव तव स्थानं रात्रावागमिष्यामीति सा तं नियेययन्ती वदति—तद् इति । परिजनो भृत्यस्तथा चिन्तयति यथा तस्यार्थात्स्वामिनः प्रतिपद्यः शत्रुर्न आशङ्कते न तर्कयति । निभृतेनैव क्रमेण सर्वं चिन्तयतीति भावः । परिजनचिन्नामेव दृष्टान्तमुखेनाह । बालेनापि प्रामाण्योन्नन्दनेन प्रामादिकृतपुत्रेण तथा पत्नी पालिरिति ख्याता रक्षिता । अथ च रात्रौ प्रामाण्योन्नन्दनः पल्ल्यां भ्रमति तेनैवं मया चिन्तितं तन्निकटमेवाहमागच्छामि न पुनस्त्वमागमिष्यसीति भावः । रक्षणं धर्मजनकमिति धर्मः । शत्रुर्यथा न जानाति तथा चिन्त्यमिति नीतिः । रागादि त्यक्त्वा तथा ध्यानादिर्विधेयो येन प्रतिपद्यस्य रागादेरुद्देशो न भवतीति युक्तिः । शालवाहनस्य ॥ ६३३ ॥

अण्णेषु पहिअ ! पुच्छसु वाहअपुत्तेसु पुसिअचम्मई ।

अम्हं वाहजुआणो हरिणेषु धणुं ण णामेइ ॥ ६३४ ॥

अन्येषु पथिक ! पृच्छ^१ व्याधकपुत्रेषु^२ पृषतचर्माणि ।

अस्माकं व्याधयुवानः हरियोषु धनुर्न^३ नमयन्ति ॥

केनापि वीरपुरुषेण परत्यन्तरात्रस्थितस्त्रीसमाकृष्टचेतसा निष्क्रमणवेशजिज्ञासार्थं शरकत्वेन पथिकवेशाघाती कश्चित्पुरुषः प्रहितः, स च हरिणचर्मजिज्ञासाभ्याजेन तस्यां परत्ययां भ्रमन् कामपि दृष्टवान्, सा च तत्स्त्रीया तस्याः परत्यया दुर्गमत्वं ख्यापयन्ती वदति । पत्युर्विक्रमगुणं स्त्रीषु व्यासक्तिं वा कापि सूचयन्ती पथिकमाह—अण्णेषु इति । अन्येषु व्याधानां कुटुम्बेषु । पृषतानां हरिणानाम् । हे पथिक ! पृच्छस्व अनुसंधत्स्व । अस्माकं च ये व्याधयुवानः ते च हरियोषु धनुर्न नमयन्ति । वीरपुरुषेष्वेव धनुर्नमयन्ति । कामासक्ताः क्षीणबला हरिणवधेऽपि समर्था न भवन्ति । मृगाणां वधाभावात्कुतश्चर्मसम्भवः । बहवश्चात्र व्याधास्तेनानेकवीरपुरुषपरचितेयं पत्नी, ततो नात्रागन्तव्यमिति भावः ।

पृषन्मृगे पुमान्विन्दौ^४ न द्वयोः पृषनोऽपि ना ।

अनयोश्च त्रिषु श्वेतविन्दुयुक्तेऽप्युभाविमौ^५ ॥

इति मेदिनी^६ । अनुरक्तानां योपितः स्वपतिपक्षपातं कुर्वन्तीति धर्मः । केनरि यथार्थ-

१. P. adds स्व after पृच्छ

२. व्याधकुटुम्बेषु for व्याधकपुत्रेषु P.

३. 'न' is missing in P.

४. नामयन्ति for नमयन्ति P.

५. पुमान्विन्दौ for पुमान्विन्दौ P.

६. उभावपि for उभाविमौ P.

७. P. 85. V. 135.

मेत्रोपन्यमनीयं ननु प्रपद्यनीयमिति नीतिः । द्रव्येषु व्यापानमपि कथाय पतुरोऽप्या-
पारे शान्तिरस्तेति युक्तिः । तस्यैव ॥ ६२४ ॥

गजवधूवैश्वज्वररो पुत्रो मे एककण्डविणिनाई ।

तद् सोण्डाई पुलइओ जह कंडवईडं नह ॥६२५॥

गजवधूपैश्वज्वरः पुत्रो मे एककाण्डविनिपात्री ।

तथा स्तुत्या प्रलोकिता यथा काण्डसमूहं क्वति ॥

कस्यचिद् व्यापस्य गाना पुत्रवधूमुपालममाना कामपि प्रतिवेशिनीमुदिर्य
क्वति—गज इति । गजवधूर्स्तिनी तस्या पैश्वज्वरौ गजहन्ता । एकैव काण्डेन
विनिपातयितुं शीलं यस्य एव भग पुत्रः । काण्डस्य वरकण्डं समूहं क्वति । काण्डानां
विनिपातेऽद्यमस्यादेवम् । स्तुतायामेवास्यासङ्गान् । तथा विष्णुलिङ्ग इति पाठे विनडितो-
न्ययात्वं स्वभावाद्गमित इत्यर्थः । 'वरकण्डाप्यन्तर्गतेषां समूहो मुद्ररोगयोः' इति मेदिनी ।
यत्नं च एतादृशं धर्मप्रभवमेवेति धर्ममाप्तरणीयमिति धर्मः । तथा च शराभ्यासो विधेयो
येनैकैव काण्डविनिपातेनारयः पतन्तीति नीतिः । एकदैव यत्नायले दृष्ट्वा संसारे उदात्त-
व्यमिति युक्तिः । बोद्धव्याः ॥ ६२५ ॥

विंसाहणालापं पल्ली मा कुणउ गापणी ससइ ।

पच्छुज्जीविओ जइ कह वि सुणइ ता जीविअं मुअइ ॥६२६॥

विन्ध्यारोहणालापं पल्ली मा करोतु मामणीः शसिति ।

प्रत्युज्जीविनो यदि कथमपि शृणोति तज्जीविनं गुह्यति ॥

गनस्त्विनि पल्लीवीरे जानापादवेनान्त्या दशमापसे इय सति विनस्योमितायां
पत्न्या पल्लीजनेषु विन्ध्यारोहणेन्मुखेषु सत्यनन्तरं तस्य च पुनः सति पादवे पत्न्यां
सति च समाधासे पल्लीपतेरेव वन्धुः पल्लीवासिष्विदमाह—विंसाहणेन । विन्ध्यारो-
हणे य आलापो विन्ध्य आरोहणीय एवमाकारकः तन्, कथयया पल्लीस्यो जनो
मा करोतु यतो मामयि प्रामाण्यसुः शसिति जीवति । अन्येव स्थिता मरणाशनीया
विन्ध्यमारोहन्तीति जीवितव्यतो हेतुमिसन्निधेति । अन्त्या च दशमापसो

१. इह० for तथा P.

२. तथाप्यो for प्रलोकिता P.

३. वरकण्डं for समूहं P.

४. वरकण्डो for वरकण्डा Medinl.

५. समूहमुख० for समूहो मुख० P.

६. P. 57 V. 33.

७. मामणी for मामणीः P.

८. परमुज्जीवितो for प्रत्युज्जीवितो P.

९. ततो जीविनं for तज्जीविनम् P.

यत् पुनर्जीवति तच्च पुण्यफलमेवेति धर्मः । विन्ध्यारोहणं जीवितसंशयकमतस्तत्र कार्यमिति नीतिः । एवं सन्दिग्धजीवने संसारे उदास्तव्यमिति युक्तिः । इतस्तु कविनाम टीकासु न लव्यमिति ॥ ६३६ ॥

अप्पादेइ मरंतो पुत्तं पल्लीवई पअत्तेण ।

मह णामेण जह तुमं ण लज्जसे तह करेज्जासु ॥ ६३७ ॥

‘शिक्षयति श्रियमाणाः पुत्रं पल्लीपतिः प्रयत्नेन ।

मम नाम्ना यथा रवं न लज्जसे तथा करिष्यसि’ ॥

अनाचार एवासतीत्यम् । त्वं चेत्साध्वी तदा मम नाम्ना सलज्जा भविष्यसीत्य-
तस्तथापि सदृथापारे सति साम्ये कुतो लज्जा स्यादिति भावः । पुत्राभ्यापनं कार्यं यत्ने-
नापीति धर्मः । पुत्रेण च तथा कर्म कर्तव्यं येन विदुष्युत्कर्षो भवतीति नीतिः ।
लज्जादिहेतुकं कर्म संसारे दृष्टा तत्र च योगिना उदास्तव्यमिति युक्तिः ॥ ६३७ ॥

अणुमरणपत्थिआए पच्चागअजीविए पिअभमम्मि ।

वेहव्वमंडणं कुलवहूअ सोहग्गअं जाअं ॥ ६३८ ॥

अनुमरणप्रस्थितायाः प्रत्यागतजीविते प्रियतमे ।

वैधव्यमण्डनं कुलवध्वाः सौभाग्यकं जातम् ॥

काचित्प्रतिष्ठिता स्त्री प्रोपितपतिकां स्वसुतामविचञ्चलां तत्स्वामिनं समागत-
कल्पं भ्रुवाऽलङ्कारकरणे चाञ्चल्ये च निषेधयन्ती तमन्यामदेशेन वदति—अनुमरणेति ।
वैधव्ये यन्मण्डनं तत्कुलवध्वाः सौभाग्यकं जातम् । प्रियतमे प्रत्यागतजीविते सति
अनुमरणाय प्रस्थितायाः कुलवध्वाः प्रोपिते पत्यौ त्वमपि निरुत्साहचिह्ना धैर्यवती भव,
तेन त्वाम् अविश्लेषचिह्नधारिणीं दृष्ट्वा त्वामधिकसुभगां करिष्यतीति भावः । पत्यौ परासौ
स्त्रीयामनुमरणमिति धर्मः । यस्मिन्समये यद्विधेयं तत्तदा कर्तव्यमिति नीतिः ।
क्षणादेव जीवनं मरणं संसारे विमृशोदास्तव्यमिति युक्तिः । कण्ठाभरणे^१ करुणा-
नन्तरोऽनुभावोयम् । अथ यथेयं मत्प्राणभूतेत्यमस्या अहमपि जीवितमेवेति पत्यु-
र्विलम्बोऽनुरागः, पत्न्याः पुनः प्रेत्यापि यत्सङ्गमोऽभिज्ञपितः सोऽयं जीवत्येव जीवेद्यद-
समासादित इति विधग्भादिति सुखमेवान्वभूयतेति ॥ ६३८ ॥

महुमच्छिआइ दडं दददूण मुहं पिअस्स मूणोहं ।

ईसालुई पुलिंदी रुवखच्छाअं गआ अण्णं ॥ ६३९ ॥

१. This verse is missing in P. ३. P. 324.

२. ०३३० for ०५० P.

मधुमच्छिक्या दष्टं दृष्ट्वा मुखं प्रियस्य^१ शून्योष्ठम् ।

ईर्ष्यालुः पुलिन्दो^२ वृत्तच्छायां गतान्याम् ॥

वाचित्पुलिन्दस्त्री मधुमच्छिक्या दष्टोष्ठं पतिमन्यकामिनीदष्टोष्ठमाराकृत इति तदीयमखी तच्चेष्टां स्वसख्याः कथयति—मधुमच्छिकाइ इति । शून्यो निर्वापार ओष्ठो यत्र तन्मुखम् । वृत्तलोढमिति पाठे वृत्तलदोष्ठं यथा स्यादेवम् । ईर्ष्यायिता कुपिता, पुलिन्दो व्याघस्तस्य वधूः । तपस्विनां वृत्तच्छायाभयणं धर्मः । अवमानना न सोढव्येति नीतिः । मधुमच्छिका^३ ब्राह्मणे वनादौ मुमुक्षुणा योगाभ्यासो विधेय इति युक्तिः ॥ ६३६ ॥

धण्या वसन्ति णीसंकमोहणे बहलपत्त्रलवने ।

बाभंदोलणओणविअवेणुगहणे गिरिगामे ॥ ६४० ॥

धन्या वसन्ति निरंशकमोहने बहलपत्त्रलवने ।

बातान्दोलनाधेनामितवेणुगहने गिरिगामे ॥

कलाविदाभिमतपुरुषेण यथेच्छसुरतमभिलपन्ती गिरिवासप्रशंसां कुर्वतो कापि सखीमाह—धण्या इति । गिरिगामे वनमध्ये तादृशं यत्र स्वच्छन्दं मोहने निवेष्टि । रेणुभिच्छयात्वाभिधानं परेपामलदयत्वाभिधानं^४ तत्राम इति पाठेऽर्थश्चित्यः । सिन्धमादित्वान्मत्वर्थीये सति पत्रल इति । गिरिगामे गिरिसमूहे वा । यदा यत्र गिरौ वासवासना तदानीं^५ तस्य स्वच्छन्दत्वाभिधानाय तदभिधानवैखानसा एव धार्मिका वने वसन्तीति धर्मः । तथा च नीतिमता व्यवर्तव्यं यथा वनेऽर्थादारामे वस्तव्यमिति नीतिः । योगाभ्यासपरेण योगिना गिरावेव वस्तव्यमिति युक्तिः ॥ ६४० ॥

पप्फुल्लघणकलंबा णिद्धोअसिलाअला मुअभमोरा ।

पसरंतोज्झरमुहला ओसाहने गिरिगामा ॥ ६४१ ॥

प्रोत्फुल्लघनकदम्बा निर्वोतशिलातला मुदितमयूराः ।

प्रसरन्निर्गमरमुखरा उत्साहयन्ति गिरिगामाः^६ ॥

१. पत्युः for प्रियस्य P.

२. ईर्ष्यायितपुलिन्दो for ईर्ष्यालुः पुलिन्दो P.

३. A few syllables are missing here.

४. निरंशक is missing in P.

५. न चलेद् for नावमाभिल P.

६. रेणु० for वेणु० P.

७. प्रफुल्ल० for प्रोत्फुल्ल० P.

८. कदम्ब for कदम्बा P.

९. मुदिर० for मुदित० P.

१०. प्रसव० for प्रसर० P.

११. उपशोभन्ते for उत्साहयन्ति P.

१२. व्यासाः for ओमाः P.

अभिप्रायायां पूर्वगाथाया एवाभासः । पप्कुजेति । प्रपुल्लैर्धनैः कदम्बैः कदम्ब-
मुकुलैर्निर्धौतं पवित्रितं सम्पन्नं शिलातलं येषु ते गिरिप्रामाः । प्रसरता निर्मलेण मुखराः
सशब्दा गिरिप्रामा उपाधिकं शोभन्ते । 'उपोविके च' इति पाणिनिः । अर्थद्वयमन्यत्
पूर्वगाथार्थद्वयेन तुल्यम् । नीनौ—गिरयो प्रामाश्च यथा परेषां निर्मित्य गृहीताः स्वस्मिन्
शोभन्ते तथा विधेयमिति विशेषः ॥ ६४१ ॥

तद् परिमलिता गोपेण तेन हत्यं वि जा ण ओल्लेइ ।

स चिभ खडणा एहिं पेच्छह कुडदोहिणी जाआ ॥६४२॥

तथा परिमलिता^१ गोपेन तेन हस्तमपि चा नार्द्रयति ।

सैव खलना इदानीं प्रेक्ष्य^२ पुटदोहिनी जाता ॥

काचिन्नबोढा प्रेयसि प्रथममत्यन्तरिरक्ता आसीदनन्तरं समाधातेनाल्पकाले-
नैव अत्यन्तानुयागवती यमूवेति तां ह्लात्वा तत्सत्तीषु सख्या अन्यापदेशेन तच्चेष्टितं
फधयति—तद् इति । या धेनुः पूर्वं हस्तमपि नार्द्रयति सैवेदानीं तेन गोपेन तथा परि-
मलिता सती घटदोहिनी जातेत्यन्वयः । विमलिता सुवदोह्या कृता । हस्तमपि नार्द्रयति
किमुत घटसंख्यदुग्धदानम् । खलना नाडिरिति प्रसिद्धा । देयां कुटो घटः, तन्मानम्
अर्थात्तयो दुहते यस्यां तादृशी । 'कुट कोटे पुमान्' । स्त्री तु पटे...सयोर्गृहे^३ । गौः
स्वर्गस्तत्पात्रि (इति) गोत्रो धार्मिकस्त्वेन तथा परिमलनं धर्मोऽभ्यासोऽर्थाद् धर्मे कृतो
यथा सुजेन स्वर्गज्ञाभो भवतीति धर्मः । खलास्तु तथा कुर्वते यथा हस्त...उपकारे न
सदन्त इति नीतिः । सांसारिकमस्यैर्यमेतादृशं यदेकस्यामेव गवि नानावस्था तेन तत्र
संसारे बद्धास्तव्यमिति युक्तिः ॥ ६४२ ॥

धवलो जीअइ तुह कए धवलस्त कए जीअंति गिह्ठीओ ।

जीअ तंवे ! अम्ह वि जीविण्ण गोहं तुमाअचं ॥ ६४३ ॥

धवलो जीवति तत्र कृते धवलस्तथ कृते जीवन्ति गृष्टयः^४ ।

जीव^५ ताम्रे ! अस्माकमपि जीवितेन^६ गोघं त्वदायत्तम् ॥

१. परिमलिता for परिमलिता P.

२. प्रेक्षस्व for प्रेक्ष्यम् P.

३. A few syllables are missing here.

४. Medinī reads 'पटे स्त्रीयुंसयो-

गृहे'

५. गोष्टय. for गृष्टयः P.

६. जीविते for जीव ताम्रे ! P.

७. अपि is missing in P.

८. न गोघं त्वदा is missing in P.

काप्युत्तमाङ्गना केनापि पुरुषेण सकृत्प्राप्तसमागमापिष्ठतरं शातानुरागा ततो
 गुरुमनप्रबोधादप्राप्तावकाया तद्विरहेयान्तिमां दशामापन्ना इति ज्ञात्वा तदीयहृदयह-
 मेनानुरक्तेन समाधास्य काचिन्निपुणा दूतो प्रदिता सा च जनाकीर्या एव देशे तामाधास-
 यन्त्यन्यापदेशेन वदति—धवलो इति । धवलः पण्डितः । 'धवलः ऋषि वृषे श्रेष्ठे पुमान्' इति ।
 तव कृते त्वद्देशोः । गोष्ठयोऽर्थाङ्गवामेन समाः । तंवा धेनुरिति प्राचीनटीकायाम् । धवलः
 श्रेष्ठो धर्मिको जीवतीति धर्मः । परेषामुपकाराय जीवनमपि न गम्यनीयमिति नीतिः ।
 अन्योऽन्यक्रियासु उपाधिसम्भेददर्शनाद्भोमं विमृश्य तद्दानाय योगिना यजनीयमिति
 युक्तिः ॥ ६४३ ॥

अथाह छिन्नं चुचइ यवेइ हिअअम्मि जणिअरोमंघो ।

जाभाकवोलसरिसं पेच्छह पहिओ महुअपुण्णं ॥ ६४४ ॥

आश्रमिति सृशति^१ चुम्नति^२ स्थानयति द्वये जनितयेमात्रः ।

जायारूपोलसदृशं परयत्^३ पथिको मधूकपुष्पम्^४ ॥

प्रियापार्श्वीशगतः कश्चिन्नितर्पणनेन तज्जायां तोपयन्निदमाह । मधूकपुष्पसङ्केत-
 स्थानमहं गता त्वन्न गतस्तत्रेति जनाकीर्या एव स्थाने नायकं लक्षणीकृत्यान्यापदेशेन
 काचिद्वदति—अथाह इति । प्रियावयवजुल्यं च वस्तु मनोविनोदाय भवतीति भावः ।
 पुण्यायामेव प्रत्यययत्नं स्पर्शेन धर्माः । यो यजानुरक्तः ॥ तद्वयवसदृशोऽपि वस्तुनि सृष्टिं
 करोतीति नीतिः । अवस्थामेवदेकं वस्तु ज्ञानावस्थमापन्नमिति विचिन्त्य संनारे
 वृद्धास्तज्जयमिति युक्तिः ॥ ६४४ ॥

उअ ओल्लिअइ मोहं भुअंगकिचीअ कडअलग्गाइ ।

ओज्झरधारासद्दालुएण सीसं वणगण ॥ ६४५ ॥

पर्यात्रीक्रियते मोघं भुञ्जतुकुत्तौ कटकलग्नायाम् ।

निर्झरधारासद्दालुकेन^५ शीर्षं यनगमेन ॥

काचित्तुरतासक्ता दीर्घरमणार्थं वल्लभस्यान्यचित्तरां कुर्वती वा वदति—उअ
 इति । मोघं निरर्थकं कटके पर्वतैकदेशे लग्नायां कुत्तौ चर्मणि कञ्चके शीर्षम् ओल्लिअइ

१. Medini P. 207. V. 99-100.

२. सृशति is missing in P.

३. P. adds सं before स्थापयति.

४. मेच्छते for परयत् P.

५. P. adds अपि केचरेण after
 ०पुष्पम्

६. परय दीयते for पर्यात्रीक्रियते P.

७. ०अद्दालुना for ०अद्दालुकेन P.

दीयते । निर्मरे वा घारा तत्र श्रद्धालुना श्रद्धास्ता निर्मरोऽयमिति कृत्वा कञ्चुके
शिरोदानं नित्यं कम् । एवं शीर्षे कञ्चुकस्पर्शो निषिद्ध इति धर्मः । संन्यासौ गुणो नीतिमता
श्रमो चारणीय इति नीतिः । यथा मुञ्चद्भमेन कृत्तिस्त्यज्यते तथा मिथ्याज्ञानज्ञानाय
योगिना यतनीयमिति युक्तिः ॥ ६४५ ॥

कमलं मुञ्चन्तमहुअर ! पिक्ककइत्याण गंधलोहेण ।

आलेख्यलङ्कुअं पामरो व्व छिविऊण जाणिहिसि ॥ ६४६ ॥

कमलं मुञ्चन्मधुकर ! पक्कपित्त्यानां गन्धलोभेन ।

आलेख्यलङ्कुअं पामर इव सृष्ट्वा ज्ञास्यसि ॥

कमपि युवानं दयितामुत्तमामपहाय पामरीरताकाङ्क्षियां ज्ञात्वा कापि प्रतिष्ठिता
सत्करोद्दोषदेशेन सं निषेधयति—कमलं मुञ्चन्तमहुअरेति । पक्कानां कपित्त्यानां कण्ठ इति
प्रसिद्धानां वृक्षविरोपफलानां गन्धस्य लोभेन मधुकर कमलं मुञ्चन् ज्ञास्यसि । पामरो
यथा आलेख्यलङ्कुअं मुञ्चन् न जानाति तथेत्यर्थः । यथा चित्रस्य लङ्कुअमकिञ्चित्करं
ज्ञात्वा पामरो निवर्त्तते तथा त्वमपि निर्गुणां स्त्रियं त्यक्ष्यसीति भावः । साधुपरिहारोऽमञ्जन-
सङ्ग्रहोऽधर्मजनक इति धर्मः । वस्तुतत्त्वं प्रतिसन्वाय प्रवर्त्तनीयमिति नीतिः ।
संसारमूलं स्त्रियस्तेन वा विहाय योगाभ्यासो विधेय इति युक्तिः ॥ ६४६ ॥

गिज्जंते मंगलगाइआहि वरगोत्तदिण्णअण्णाए ।

सोअं व णिग्गओ उअह होंतवहुआइ रोमंचो ॥ ६४७ ॥

गीयमाने मङ्गलगायिकाभिर्वरगोत्रदत्तकर्णावाः ।

श्रोतुमिव निर्गतः पश्यत भविष्यद्बधूकायां रोमाञ्चः ॥

रतासका काचिन्नायिका दीर्घरमणार्थं वज्रभस्यान्यवित्तज्ञं कुर्वती वदति—गिज्जं
इति । भविष्यन्ती या बधूस्तस्या रोमो मङ्गलगायनीभिर्गीयमानानि श्रोतुमिव निर्गतः ।
प्रतिवेशिनी कामपि कुमारीमभिसारिकां ज्ञात्वा तामुपहसन्ती स्वसख्या इदं वा कथयति ।
मङ्गलार्थं मङ्गलगीतं श्रोतव्यमिति धर्मः । उत्साहे अनुत्साहे च हर्षः प्रफारयो जिगी-
षुणेति नीतिः । योगिना रोमाञ्चादि दृष्टा निर्गन्तव्यं तत्र न स्यात्तव्यमिति युक्तिः
॥ ६४७ ॥

१. लङ्कुअं for लङ्कुअम् P.

२. गीयमानानि for गीयमाने P.

३. गायनी० for गायिका० P.

४. अङ्घ्रा for अङ्घ्रकाया P.

मण्णे आअण्णंता आसण्णविनाहपंगलुगीअं ।

तेहि जुआणेहि समं हमंति मं वेअसकुटंगा ॥ ६४८ ॥

मन्ये आकर्णयन्त^१ आमन्नविशदमद्गलोद्रीनम् ।

सैर्युग्मभिः^२ समं हमन्ति मां येनमनिहुज्जाः ॥

कापि कौमार एव येन सममासता त एव वरद्वरेण तस्या गुरुणा स्वस्व्या-
पितोऽनन्तरं स्वविशदममये मद्गलानि श्रुत्वा स्वयं तद्येष्टिं स्वमन्याः कथयन्ति—
मय्ये इति । मन्ये वत्प्रेते । आमन्नविशदमद्गलोद्रीनमाकर्णयन्तो येनमनिहुज्जाम्नेन
यूना समं मासुपहमन्ति । अस्मत्त एव यूनो रम्यं वृत्तमनन्तरं तयोः परित्यज्य इतिहास-
बीजम् । विशाहे मद्गलोद्रीतं श्रोतव्यमित्याचार इति धर्मः । अयुक्तकारी सर्वैरेवोपहस्यत
इति तत्र विधेयमिति नीतिः । अचेतना अज्ञा अपि सुनीयपुरुषार्थमुपहमन्तीति त एव
वर्जनीय इति मुक्तिः ॥ ६४८ ॥

ऊमगभचउरिपमंगलहोतविओअसविसेसन्गोहि ।

तीअ वरस्स अ सेअमुएहि हण्णं व हत्थेहि ॥ ६४९ ॥

उपगतचतुर्थीमद्गलभविन्यद्वियोगसविशेषज्ञाप्याम् ।

तस्या वरस्य च स्वेदाश्रुभी रुदितमिव हस्ताभ्याम् ॥

कथोऽपि प्रपूरयोरुपार्थीकर्मणि त्रियमाषे हस्तसंयोगसात्विहविद्यारैः स्वेदोऽप्रे-
जाने काचिदन्या कमप्युदिरय समुत्प्रेक्षमाणा वदति—उभयगभ इति । उदगने चतुर्थीरूपे
मद्गले एव भविष्यता विद्योगेन निरहेयं मविशेषं हस्ताभ्यां तस्या वरस्य च हस्ताभ्यां
स्वेदाश्रुभी रुदितमिवेत्युत्प्रेक्षा । विशाहानन्तरमवरं चतुर्थीं कर्तव्येति धर्मः । वन्तु-
विशेषेऽश्रुत्याग एवेति नीतिः, वरसाहसमनन्तरमेव विशाहोवनिशानान्तरं सर्वैरेवोप-
हस्यमिति मुक्तिः ॥ ६४९ ॥

णम दिहिं णेइ मुहं णम छिविउं देइ णा लवइ किं पि ।

तह वि हु किं पि रहस्सं णववहुमंगो पिओ होइ ॥ ६५० ॥

न च दृष्टि नयति मुखं न च स्पर्शं ददाति नलनति किमपि^३ ।

तथापि शत्रु किमपि रहस्यं नववभूमद्वः^४ विरो भवति ॥

कश्चिन्नागरो नववभूना सहस्रिहं रूपं सारापनुदिरय वदति—एवम दिष्टिमिति ।
नच नैव । किमप्यनिर्वचनीयं रहस्यं गोप्यम् । नववभूनामरनेर माद्विष्टो धर्म इति

१. आकर्णयन्ति for आकर्णयन्ते P.

२. तेन यूना for सैर्युग्मभिः P.

३. कमपि for किमपि P.

४. ० सार्यः for सार्यः P.

धर्मः । सार्धः सर्व एव प्रियो भवति तथा नीतिमता विधेयमिति नीतिः । कामिनां स्त्रिय आदरणीया नतु योगिनामिति युक्तिः ॥ ६५० ॥

अलिअपसुत्तवलंतम्मि णववरे णववहुअ वेवंतो ।

संवेह्लिओरुसंजमिअवत्यगण्डि गओ हत्यो ॥ ६५१ ॥

अलीकप्रसुप्तबलमाने नववरे नववहुआ वेपमानः ।

संवेह्लितो रसंयमितबलप्रस्थि गतो हस्तः ॥

काचिन्नबोद्धाऽलीकप्रसुप्तं प्रियं परावृत्य धनमाकर्तुकाममवगम्य सकम्पचलदूह-
बलप्रस्थि हस्तेन धृतवतीत्येकाऽपरस्याः कथयति—अलिअ इति । बलानि परावर्त्तमाने ।
संवेह्लितौ अर्थाद्वरेण प्रकाशितौ धामोरु तयोः संयमितं संस्थापितं यद्वत् तस्य प्रस्थि
हस्तो गत इति । स्त्रीणां लज्जैव भूषणमिति तासां धर्म इति धर्मः । स्त्रीभिश्च लज्जैव
विधेयेति नीतिः । सर्वमेतदलीकमवगम्य ब्रह्मस्वयं संसार इति युक्तिः ॥ ६५१ ॥

पुच्छिजंती ण भणइ गहिआ पप्फुरइ सुंविआ रुअइ ।

तुण्हिक्का णववहुआ कआवराहेण उवऊडा ॥ ६५२ ॥

पृच्छयमाना न भणति गृहीता प्रस्फुरति शुम्बिता रोदिति ।

तूष्णीका नववधूः कृतापराधेनोपगृहा ॥

कृतापराधेन प्रनादिनाऽनुनीयमानायाश्चेष्टामपरस्याः कापि कथयति—पुच्छि-
जंती इति । कृतापराधेन कान्तेन उगृहा नववधू रोदिति । प्रस्फुरति प्रकपेण सञ्चरति ।
स्फुर सञ्चलने धातुः । तूष्णीका मौनमापन्ना । नववधूनामयमेव धर्म इति धर्मः ।
कृतापराधे न विश्वस्तव्यमिति नीतिः । एवं संसारे नानावस्थां विचिन्त्य योगिना
व्यवहर्त्तव्यमिति युक्तिः ॥ ६५२ ॥

तत्तो विअ होति कहा विअसंति तहिं तहिं समप्पंति ।

किं मण्णे माउच्छा एक्कजुआणो इमो गामो ॥ ६५३ ॥

तत एव भवन्ति कथा विवृत्तन्ति तत्र तत्र समाप्यन्ते ।

किं मन्ये मातृवस एकयुवकोऽयं मामः ॥

१. अप्रसुप्ते बलवति for अप्रसुप्तबलमाने P.

२. नव is missing in P.

३. परिस्फुरति for प्रस्फुरति P.

४. तत्रैव for तत एव P.

५. निर्गच्छति for भवन्ति P.

६. विवृत्तन्ति for विवृत्तन्ति P.

७. तत्रैव for तत्र P.

८. अवस for अवस P.

९. एकोऽसौ for एकयुवकोऽयम् P.

काचित्स्थानान्तरादागता बुभ्रासं निन्दन्ती मातृस्वसारं चलधृता वदति—ततो विभ्र इति । तत्रैव ग्रामे निर्गच्छन्ति बहिर्भवन्ति । किं मन्ये किमवगच्छामि । धर्मकथा धार्मिक एव समाप्यत इति धर्मः । एवं मन्त्रवित्तज्यं यथाऽन्यो नाग्रगच्छतीति नीतिः । तत्रैव ब्रह्मणि सर्वं समाप्यत इति युक्तिः ॥६५३॥

जाइ वअणाइ अम्हे वि जंपिमो ताइ जंपइ जणो वि ।

ताइं चिअ तेण पजंपिआइ हि अअं सुहावेंति ॥६५४॥

यानि वचनानि वयमपि जल्पामरतानि जल्पति जनोऽपि ।

तान्येव तेन प्रजल्पितानि हृदयं सुखयन्ति ॥

कापि कमपि युवानमुद्दिश्य स्वीयमनुरागं सख्याः कथयति—जाइ इति । जनः कान्त एव, तेन कान्तेन तान्येव प्रजल्पितानि हृदयं ममार्थात् सुखयन्तीति । यान्येव पुराणादीनि व्यासादयो जल्पन्ति तान्येव लोको जल्पति तेनैव व्यवहरतीति धर्मः । ईधरेण च तथा वक्तव्यं यथा सेवकोऽपि तदनुवर्तत इति नीतिः । एकमेवाद्वितीयं ब्रह्म-स्यादि हृदयं सुखयतीति युक्तिः ॥ ६५४ ॥

सब्बाभरेण मगइ पिअं जगं जइ सुहेण वो कज्जं ।

जं जस्स हिअअइअं तं ण सुहं जं तहिं णत्थि ॥६५५॥

सर्वादरेण मृगयध्वं प्रियं जनं यदि सुखेन वः कार्यम् ।

यद्यस्य हृदयदयितं तत्र सुखं यत्तत्र नास्ति ॥

काश्चिन्नायिका कमपि नायकमुद्दिश्य स्वकीयानुरागं सख्याः कथयति—सब्बा-भरेणेति । मार्गयत प्रार्थयत । यद् येषां हृदयदयितं तत् तत्र नास्ति अपि त्वत्स्वेष्य-स्तुल्यं तत्तत्र प्रियेऽस्त्येवातस्त्वं सर्वथा मार्गयनेति । यदि सुखेन कार्यं तदा प्रियं प्रकरणाद्धर्ममन्त्रेपयतेति धर्मः । प्रियो जनः सर्वर्हनीय इति नीतिः । येषां सुखेन सांसारिकेण कार्यं ते प्रियं जनम् अनुसन्दधतु, नतु योगिनामिति युक्तिः ॥६५५॥

दीसंतो दिट्ठिमुहो चित्तिज्जंत मणवल्लहो अचा ।

उल्लावंतो सुइसुहो पिओ जणो णिच्चरमणिज्जो ॥६५६॥

१. यानि is repeated in P.

जल्पामस्तानि P.

२. वयं प्रजल्पामहे तान्येष for वयमपि ३. मार्गयत for मृगयध्वम् P.

दृश्यमानो दृष्टिसुखश्चिन्त्यमानो मनोवल्लभः श्वश्रु ।

चल्लप्यमानः श्रुतिमुत्तः प्रियो जनो नित्यरमणीयः ॥

काचिदुत्तमा दयिते स्वानुरागातिशयं भगिनीं वदति—दीसंतेति । दृश्यमानश्चासौ दृष्टिसुभगश्चेति कर्मधारयः । अन्यत्राप्येवम् । चल्लाप्यमानः श्रुतिसम्भाष्यमाणाः । चिन्त्यमानो धर्मः प्रियो भवतीति धर्मः । जनो यथा नित्यं प्रियो भवति तथा विधेयमिति नीतिः । आनन्दरूपत्वाद् ब्रह्मणश्चिन्तनं श्रुतौ वेदे सुखं सुखहेतुत्वेनोपन्यस्तमिति युक्तिः । 'वेदे श्वसि च श्रुतिः' इति कोपः ॥६५६॥

ठाणभट्टा परिगलिअपीणआ उण्णईअ परिचत्ता ।

अम्हे उण ठेरिपओहर ँव उअरे चिअ णिसण्णा ॥६५७॥

स्थानभ्रष्टाः परिगलितपीनका उन्नत्या परित्यक्ताः ।

वर्यं पुनः स्थविरा, पयोधरा इवोदर एव निपण्याः ॥

कस्यापि द्वे भायें तत्रैका प्रौढा सुभगा सगर्वा चापरा बाला । तत्रेत्यं क्रमेणापमानिताऽतिकृशाऽऽत्मानं लक्ष्यीकृत्य वदति—ठायेति । स्थानादर्यादुचितस्थानाद् भ्रष्टाः । परिगलितः पीनकः पीनत्वं पुष्टत्वं यासां ता वयम् । उन्नत्या मानेन परित्यक्ता एतादृशा वर्यं पुनरुदरेऽभ्यन्तरेऽर्याद् गृहादेरेव निपण्या निर्व्यापारा उपविष्टा, यथा स्थविरा जरन्तः पयोधरा उदरे जडरे एव निपण्या भवन्ति तथेत्यर्थः । उन्नतिरत्रोच्छ्राय ऊर्ध्वस्थितिः । स्वार्थे कनि पीनवेति । धार्मिकाः स्थानादाभ्रमात् परिभ्रष्टाः कृशाः सन्तो धर्ममाचरन्तीति धर्मः । स्थानभ्रंशो यथा न भवति तथा विधेयम् । तदुक्तम्—'स्थानभ्रष्टा न शोभन्ते दन्ताः केशा नखा नरा' इति नीतिः । स्थविरा वृद्धाः स्थानाभिजाभ्रमाद् भ्रष्टा उदरे पर्वतादेर्ध्यानार्थं निपण्या भवन्तीति युक्तिः ॥ ६५७ ॥

विपरीतसुरतलम्पट ! पृच्छसि मम^१ किमिति गर्भसम्भूतिम् ।

अपवृत्ते^२ कुम्भमुखे जलजवक्रयिकाऽपि किं तिष्ठति ॥

काचित्पेनापि पृष्टा त्वमसि सिन्धेति सा तद्वचने वदति—विपरीत इति । अवलम्बिते अघनीकृते । चवचे इति पाठे तत्र अपवृत्ते अधोमुखीकृते इत्येवार्थः । सम्भूति-
रुत्पत्तिः । (१) सत्त्वैवाहमतः क्रियमाणो विपरीतरते गर्भभ्रंश एव स्यादिति भावः विपरीतं
रतं नाचरणाय तत्र स्त्रीवोत्पत्तिः स्यादिति धर्मः । उक्तैश्च तथा विधेयं यथा धनतिर्न जायत
इति नीतिः । मुमुक्षुः कथं गर्भवार्तां पृच्छति, गर्भदानाय परं यतते इति युक्तिः ॥६५८॥

अद्यासन्नविवाहे समं जसोआइ तरुणगोवीहिं ।

वड्ढते मधुमहणे संबंधा णिण्डुविज्जंति ॥ ६५९ ॥

अत्यासन्नविवाहे^५ समं यशोदया तरुणगोपीभिः ।

वर्धमाने मधुमथने सम्बन्धा निहूयन्ते ॥

वर्धमाने भगवति कृष्णे तरुणीभिर्गोपीभिः कृष्णलोभेन यशोदया समं सम्बन्ध-
गोपनं क्रियते इत्येकाऽपरस्याः कथयति—अद्यासन्नो इति । यशोदाया गोपीनाञ्च कुले-
ऽत्यासन्नेऽव्यवहितेऽपि सम्बन्धा निहूयन्ते । येः सम्बन्धैः श्रीकृष्णः स्वामी भवितुं नार्हति
तत्प्रकाशने श्रीकृष्णः पतिरेव न स्यादिति भावः । अत्यासन्नकुलयोः सम्बन्धगोपनं
निषिद्धमतस्तत्र विधेयमिति धर्मः । सन्ध्यादौ पाद्गुण्ये विनिहवोऽज्ञापः कर्तव्यः ।
तदुक्तं मुद्रायां 'धन्या केयम्' इत्यादि नीतिः । मधुमथने श्रीकृष्णे सम्बन्धाः सम्यञ्चो-
ऽतिशयिता धन्याः सांसारिका निहूयन्तेऽपज्ञप्यन्त एव यतस्ते न तिष्ठन्तीति युक्तिः
॥ ६५९ ॥

जं जं आलिहइ मणो आसावट्टीहि हिअअफलअम्मि ।

तं तं बालो व्व विही णिहुअं इसिरुण पम्हूसइ ॥ ६६० ॥

यद्यदालिखति मन^७ आशावर्तिकामिर्हृदयफलके ।

तत्तद् बाल इव विधिर्निभृतं हसित्वा प्रोच्छति ॥

काचित्कमप्यनुरागपात्रं प्राप्तुं यन्मनोरथं कृत्वती तदैवयोगेन वमप्रमुपलभ्य

१. लुब्धक for लम्पट P.

२. मम is missing in P.

३. अवलम्बिते for अपवृत्ते P.

४. अत्यासन्नेपि कुले for अत्यासन्न-
विवाहे P.

५. सम्बन्धानिह लूयन्ते for सम्बन्धा
निहूयन्ते P.

६. Mudrārāksasa I. 1.

७. जन for मन P.

८. अपहृत्किमि० for अवर्तिकामि० P.

दृश्यमानो दृष्टिसुखंश्चिन्त्यमानो मनोवल्लभः स्वप्नु ।

उल्लाप्यमानः श्रुतिमुखः प्रियो जनो नित्यरमणीयः ॥

काचिदुत्तमा दयिते स्वानुरागातिशयं भगिनीं वदति—दीसंतेति । दृश्यमानश्चासौ दृष्टिसुभगश्चेति कर्मधारयः । अन्यत्राप्येवम् । उल्लाप्यमानः श्रुतिसम्भाष्यमाणाः । चिन्त्यमानो धर्मः प्रियो भवतीति धर्मः । जनो यथा नित्यं प्रियो भवति तथा विधेयमिति नीतिः । आनन्दरूपत्वाद् ब्रह्मणश्चिन्तनं श्रुतौ वेदे सुखं सुखहेतुत्वेनोपन्यस्तमिति युक्तिः । 'वेदे भवसि च श्रुतिः' इति कोपः* ॥६५६॥

ठाण्णभट्टा परिगलितपीणआ उण्णईअ परिचत्ता ।

अम्हे उण ठेरिपओहर व्व उअरे च्चिअ णिसण्णा ॥६५७॥

स्थानभ्रष्टाः परिगलितपीनका उल्लत्या परित्यक्ताः ।

धर्मं पुनः स्थविराः पयोधरा इवोदर एव निपण्याः ॥

कस्यापि द्वे भायें तत्रैका प्रौढा सुभगा सगर्वा चापरा बाला । तत्रेत्यं क्रमेणापमानिताऽतिकृशाऽऽश्मानं लक्ष्यीकृत्य वदति—ठायेति । स्थानादर्थानुचितस्थानाद् भ्रष्टाः । परिगलितः पीनकः पीनत्वं पुष्टत्वं यासां ता वयम् । उल्लत्या मानेन परित्यक्ता एतादृशा वयं पुनरुदरेऽभ्यन्तरेऽर्थाद् गृहादेरेव निपण्या निर्व्यापारा उपविष्टाः, यथा स्थविरा जरन्तः पयोधरा उदरे जउरे एव निपण्या भवन्ति तथेत्यर्थः । उल्लतिरत्रोच्छ्राय ऊर्ध्वस्थितिः । स्वार्थे कनि पीनयेति । धार्मिकाः स्थानादाभ्रमात् परिभ्रष्टाः कृशाः सन्तो धर्मेमाचरन्तीति धर्मः । स्थानभ्रष्टो यथा न भवति तथा विधेयम् । तदुक्तम्—'स्थानभ्रष्टा न शोभन्ते दन्ताः केशा नखा नराः' इति नीतिः । स्थविरा वृद्धाः स्थानाभिजाभ्रमाद् भ्रष्टा उदरे स्पर्शदेव्यान्तिर्गर्भं विरहण भवन्तीति युक्तिः ॥ ६५७ ॥

विवरीअसुरअलेहड ! पुच्छसि मह कीस गम्भसंभुं ।

ओअत्ते कुम्भमुहे जललवकणिआ वि किं ठाइ ! ॥ ६५८ ॥

१. दृश्यमान० for दृश्यमानो P.

२. ०सुभग० for ०सुख० P.

३. ०चिन्त्यमान० for ०चिन्त्यमानो P.

४. भगिनि for श्वभू P.

५. तत्राप्यश्रुति० for उल्लाप्यमानः श्रुति० P.

६. Amara III. li. 73.

७. स्थविर० for स्थविराः P.

८ एव is missing in P.

विपरीतसुरतलम्पट ! पृच्छसि मम^१ किमिति गर्भसम्भूतिम् ।

अपटृचे^२ शुम्भसुरे जललवकगिफाऽपि किं निष्ठति ॥

काचित्पेनापि पृष्टा स्वमसि मित्रेति सा तद्वचने वदति—विपरीत इति । अवलम्बिते अवनीकृते । पत्रे इति पाठे सत्र अपटृचे अधोसुरीकृते इत्येवार्थः । सम्भूति-
इत्यपत्तिः । (१) सत्त्वैराहृतः क्रियमाणे विपरीतरते गर्भधंश एव स्यादिति भावः विपरीतं
रतं नाशरणीयं तत्र स्त्रीयोत्पत्तिः स्यादिति धर्मः । उक्तैश्च सत्या विधेयं यथाऽवनतिर्न जायते
इति नीतिः । सुमुक्तुः कथं गर्भवार्ता पृच्छति, गर्भदानाय परं यत्रते इति युक्तिः ॥६५८॥

अद्यासन्नविवाहे समं जसोआइ तरुणगोपीहिं ।

वददते मधुमहणे संबंधा णिण्डुविज्जंति ॥ ६५९ ॥

अत्यासन्नविवाहे^३ समं यशोदया तरुणगोपीभिः ।

वर्धमाने मधुमहने सम्बन्धा निह्नयन्ते ॥

वर्धमाने भगवति कृष्णे तरुणोभिर्गोपीभिः कृष्णलोभेन यशोदया समं सम्बन्ध-
गोपनं क्रियते इत्येकाऽपरस्याः कथयति—अद्यासन्ने इति । यशोदया गोपीनाञ्च कृते-
ऽस्यासन्नेऽप्यवहितेऽपि सम्बन्धा निह्नयन्ते । ये सम्बन्धैः श्रीकृष्णः स्वामी भवितुं नाहंति
तत्प्रकाशने श्रीकृष्णः पतिरेव न स्यादिति भावः । अत्यासन्नकुलयोः सम्बन्धगोपनं
निषिद्धमतस्तत्र विधेयमिति धर्मः । सम्बन्धादौ पादगुण्ये विनिह्नोऽज्ञापः कर्तव्यः ।
तदुक्तं मुद्रारा^४ 'धन्या वेयम्' इत्यादि नीतिः । मधुमहने श्रीकृष्णे सम्बन्धाः सम्बन्धो-
ऽनिशयिता धन्याः सांसारिका निह्नयन्तेऽपश्यन्त एव वदस्ते न निहन्तीति युक्तिः
॥ ६५९ ॥

जं जं आलिहइ मणो आसावट्टीहि दिअअफलअम्मि ।

तं तं बालो व्व विही णिण्डुं हसिऊण पम्मुसइ ॥ ६६० ॥

यद्यदालिखति मन^५ आशावर्त्तिकामिहृदयफलके ।

तत्तद् बाल इव विधिनिवृत्तं हसित्वा प्रोन्धति ॥

काचिरकमप्यनुरागपात्रं प्राप्तुं यन्मनोरागं कृतवती नरेवयोनेन वमप्रमुपलम्प

१. ०लुन्पक for ०लम्पट P.

२. मम is missing in P.

३. अवलम्बिते for अपटृचे P.

४. अत्यासन्ने कृते for अत्यासन्न-
विवाहे P.

५. सम्बन्धानिह्नयन्ते for सम्बन्धा
निह्नयन्ते P.

६. Mudrārākṣasa l. 1.

७. जन for मन P.

८. अवट्टिकिण for अवट्टिकिण P.

दैवमेवोपालभमाना वदति—जं जमिति । आशा प्रत्याशा तस्याः पङ्क्तिभिः परम्परामि-
हृदयं फलकमिव । फलकं चित्रकम् । फलकं यत्प्रमेयमालिखति तत्तन्निभृतं हसित्वा विधिः
प्रोञ्जयति । यथा बालः शिशुर्यद् यत् फलकादौ लिखति तत्तन्निभृतं हसित्वा प्रोञ्जयति
तथेत्यर्थः । तदुक्तम्—

हृत्पटके यद्यदहं लिखामि तत्तद्विधिः प्रोञ्जति मावधानः ।

अत्यन्तलोपान्मस्यो त्विदानीं लेखापि नोदेति मनोरथस्य ॥

इत्येवं सति यथा सन्तुष्टो भवति तथा धर्मोऽर्जनीय इति धर्मः । क्रियायां प्रतिकूले विधौ
मनोरथोऽपि न विधेय इति नीतिः । संसारे मनोरथोऽपि योगिना न विधेय इति युक्तिः ॥६६०॥

अणुहुत्तो करफंसो सअलअलापुण्ण ! पुण्णदिअहम्मि ।

वीआसंगकिसंगअ ! एण्ह तुह वंदिमो चलणे ॥ ६६१ ॥

अनुभूतः^१ करस्पर्शः सकलकलापूर्ण ! पुण्यदिवसे ।

द्वितीयासङ्गकृशाङ्ग ! इदानीं तव वन्दामहे^२ चरणौ ॥

अन्यनायिकासक्तमन्यनायकमुद्दिश्य कापि नायिका तमेव नायकं करेण स्पृशन्तं
चन्द्रापदेशेन वदति—अणुहुत्तो इति । अनुभूतः करस्य हस्तस्य स्पर्शो यस्य स त्वम् !
वीतस्त्यक्त आसङ्गोऽर्थान्मयि यस्य तादृश हे कृशाङ्ग ! तव चरणौ पूर्णदिवसे वन्दा-
मीत्यन्वयः । सकला सम्पूर्णा या कला तया पूर्णम् । पुण्यसमये नमस्कारादे रतिफल-
जनकत्वम् इति तदुक्तम् । इदानीं नमस्करणीयोसोति सोन्मुग्धं सम्बोधनम् । चन्द्रपक्षे-
पूर्णमादिवसे । सकलकलापूर्ण ! अनुभूतवीतस्समाप्तः आ समन्ततः सङ्गो यत्र ॥
कृष्णपक्षस्तत्र कृशाङ्ग ! हे चन्द्र ! तव चरणौ वन्दाम इत्यन्वयः । देवस्य चन्द्रादेर्न-
मस्कार इति धर्मः । बलीयसो नतिरेव कृत्यकरीति नीतिः । वीतासङ्गत्वेन...रिकवन्व !
तव चरणौ वन्दाम इति कोऽपि योगिनं नमस्करोतीति युक्तिः ॥ ६६१ ॥

दूरंतरिप् वि पिप् कह वि णिअत्ताइ मज्झ णअणाइ ।

हिअअं उण तेण समं अज्झ वि अणिवारिअं भमप् ॥६६२॥

दूरान्तरितेऽपि^३ प्रिये कथमपि निर्वर्तिते^४ मम^५ नयने ।

हृदयं पुनस्तंन सममद्याप्यनिवारितं भ्रमति ॥

१. ०त्कर० for ०तः पर० P.

२. वीज... for द्वितीयासङ्गकृशाङ्ग P.

३. वन्दामस्तव for तव वन्दामहे P.

४. A few syllables are missing

here.

५. पि प्रि is missing in P.

६. निवृत्ते for निर्वर्तिते P.

७. अस्माकं for मम P.

काचित्प्रवासयात्रायां गच्छन्तं पतिमुदिरय सतीमपदिरय म्यामवस्थां निरेरयन्ती
यदनि—दूरतरिण इति । दूरमन्तरिते व्यग्रहिते । दृढः परस्परानुरागो धमादेव भवतीति
धर्मः । नीतिमत्ता ॥ तथा व्यवहर्तव्यं यथा सति यादिभिः मर्म इदं सङ्गतं भवतीति
नीतिः । प्रिये आनन्दरूपे व्यवहितेऽपि इदं योगिनां तत्रैकानिश्चितं विस्मयीति मुग्धिः
॥ ६६२ ॥

तस्स कथाकण्टकस्य सदाअण्णसमोसरिअकोवे ।

समुहालोअणकंपिरि ! उवउदा किं पवज्जिरिसि ? ॥ ६६३ ॥

तस्य कथाकण्टकिते शब्दाकृत्यन्तसमपसृत्नकोपे ।

सम्मुहालोकेनकम्पनशीले उपगृह्य किं प्रपत्स्यसे ? ॥

कामपि कामिनीं आलिनीमुदिरय तस्या एव सती मुक्तां प्रियंवदा यदिति—
तस्सेति । अपि तु न भविष्यतीत्यर्थः । कथाकण्टकित इत्यादि श्रवं सम्बोधनान्तं तादृशि
हे । उपगृह्य आलिङ्गिता किं विलापिष्यसि विज्ञीना भविष्यसि । रिक्तीनाऽनारिक्ताऽ-
सम्पदा किं भविष्यसि । अपि तु न भविष्यतीत्यर्थः । वीत्युपसर्गो विरोधैरुपपन्नार्थं
इति दानेषु वर्त्तते इत्युपसर्गवृत्तिः । नञर्थो विगुणो व्यङ्ग्यः गुणशून्य इत्यर्थः, तेन
प्रकृतेऽप्यारणेपरशून्येत्यर्थः । कण्टको रोमहर्षे दुमाङ्गे इति विष्टः । शब्दस्य स्वस्थान-
स्याक... समपसृतोऽपगतः कोपो यस्यास्तादृशि हे सम्मुहालोकेन कम्पनशीले !
यस्या ईदृशो मान्मथिको विकारो दृष्टः सा कथमसम्पदा भवती म्यास्यतीति भावः ।
स्यामिति भावाकिङ्कर्यं स्त्रीणां धर्म एवेति धर्मः । प्रथमं विरक्तोभनन्तरमालिङ्गितः
सुप्रीत एव भवतीति नीतिः । एकस्या रोपत्रयो दृष्ट्वा संसारेऽनित्ये उदास्त्रभ्यमिति
मुक्तिः ॥ ६६३ ॥

भरणमिअणीलसाहगखलिअचलणद्धविहुअवचखवडा ।

तरुसिहरेसु विहंगा कह-कह वि लईति संठार्ण ॥ ६६४ ॥

भरणमितनीलसाहापस्वलिअचरणार्द्धविपुनपच्छुटाः ।

तरुसिहरेषु विहङ्गा कथ कथमपि लभ्यते ते सम्पानम् ॥

१. प is missing in P.

२. ०वेपन० for ०कम्पन० P.

३. विलापिष्यसि for प्रपत्स्यसे P.

४. Cf. कण्टकः सुद्रुश्रौ च कर्मन्या-

कदोगयोः । रोमाङ्गे च दुमाङ्गे च

कण्टको मद्यरेपि च P. 13.V. 135.

X. A few syllables are missing here.

कस्मिन्नपि निकुञ्जे सुरतासक्ता काचिदीर्घरमणार्थं प्रियस्यान्यचित्तां कुर्वती सुरतविशेषमुपदिशन्ती वदति—भरणाभिश्च इति । तस्यां शिखरेषु अमेषु कथं कथमपि विद्वद्वा संस्थानमवस्थितिं लभन्ते । अत्र हेतुमाह—भरेणाऽर्थात् पक्षिणामेव गौरवेण नमितं नोडं कुलायः खोधा इति ख्यातं यत्र तादृशि शाखाप्रे स्वलितं प्रतिहतमन-वस्थितं चरणार्द्धं येषां तादृशा विधुता विमत्ताः पक्षयोः पुटाः सम्बन्धाश्च येषामिति कर्मधारयगर्भो बहुव्रीहिः । अन्यचित्ताकरणाप्रसङ्गे कामशास्त्रं कल्लोलिनीकाननकन्दरा इत्यादि । विद्वद्वाः खेचरा यत्संस्थानमवस्थानमवस्थितिं लभन्ते तद्धर्मादेवेति धर्मः । यथा समीचीनं स्थानं लभ्यते तथा कर्तव्यमिति नीतिः । तरुप्रधानेषु शिखरेषु योगिन एव स्थानं लभन्त इति युक्तिः ॥ ६६४ ॥

अहरमधुपाणथोरिल्लिआइ जं च रमिओ सि सविसेसं ।

असइ अलज्जिरि बहुसिक्खिरि त्ति मा णाह ! मण्हिसि ॥६६५॥

अधरमधुपानलालसया यच्च^१ रमितोऽसि सविशेषम् ।

असती अलज्जारीला बहुशिक्षितेति^२ मा नाथ ! मंस्थाः^३ ॥

असती निन्दयता केनापि पुरुषेण सह सङ्गता काचिद्धारस्त्री असतीमुत्कर्षयन्ती तमेव पुरुषमुद्दिश्य वदति—अहवेति । अयं कारुण्येऽवधारणे । तेनात्यर्थं मधुपाने लाल-सया सविशेषमेवासाधारणमेव यथा स्यादेवं बहुमितोऽसि तेनासती निर्लज्जा, बहुधाष्ट्या-दि वच्छिन्नाशीला इति नाथ ! मा भण्णियसीत्यन्वयः । ‘मङ्गलानन्तरारम्भप्रभकार्येऽव-धोऽथ’ इत्यमरः । वा स्याद्विकल्पोपमानयोरेवार्थे वा समुच्चय इति विश्व^४ । मकरन्दपान-लालसातिशयविशेषरमितः । असती लज्जारहिता सृष्टि रति मा नाथ ! ज्ञास्यतीति पाठान्तरम् । अथार्थस्तु घटक एव । धार्मिकेण मधुपानादि न विधेयमिति धर्मः । जिगीषुणा मधुपानादि न विधेयमिति, तदुक्तं रं...मृगयाभिरतिरित्यादि (इति नीतिः) । एवमिधा चर्चा योगिना न विधेयेति युक्तिः ॥६६५॥

खाणेण अ पाणेण अ तह गहिओ मंडलो अडअणाइ ।

जह जारं अडिणंदइ भुक्कइ घरसामिए एंते ॥ ६६६ ॥

१. ० यो० for ०धा० P.

२. अथवा for अधर० P

३. यद् for यच्च P.

४. ०शिक्षिणीशीलेति for ०शिक्षितेति P

५. भण्णियसि for मंस्थाः P.

६. III 3. 247.

७. P. 189. V. 40. Vis'va reads ०ल्पोपमयो० for ०ल्पोपमानयो० and पि for second वा.

८. A few syllables are missing here; probably 'रतिरहस्ये' ?

खादनेन च^१ पानेन च तथा गृहीतो मण्डलोऽस्त्या ।

यथा जारमभिनन्दति^२ भुक्ति गृहस्वामिन्येति^३ ॥

कयाचिदस्त्या खा तथा शिञ्चितो भक्षमोज्यादिदानेन यथा जारमभिनन्दयति गृहस्वामिन्यागते शब्दं करोतीत्येकाऽपरस्या कथयति । कुक्कुरभयेन शिथिलोद्यमं कामुकमुत्साहयन्ती कुट्टनीदमाह वा—खाण्येति । खादनेन नानाभक्षणदानेन । मण्डलः कुक्कुरे देशी । अभिनन्दयति तदाऽऽगमनसमय एव भक्षयदानाद् । भुक्ति शब्दायते स्वा-
मिन्यागच्छति तदा भक्ष्याभावादिति भावः । हीनेष्वपि मासो देय इति धर्मः । अभीष्ट-
कार्यसम्पादनहेतोर्हीनजन्मनोऽप्यथोना भवन्ति । उचितकार्यमपि मासमात्रस्य लाभ-
यन्नतस्ते उपेक्षन्त इति नीतिः । योगिना तथा ग्रहोऽभ्यासो योगे विधेयो येनानन्दस्य
ज्ञानं भवतीति भुक्ति । 'मण्डल निमहे विन्धे त्रिपु पुंसि तु कुक्कुरे' इति मेदिनी ॥६६६॥

कंहंतेण अकंहं पल्लीमज्झमि विअडकोअहं ।

पट्मरणाहि वि अहिअं वाहेण रुआविआ अत्ता ॥६६७॥

कण्डूयता अकारण्डे^४ पल्लीमध्ये विकटकोदण्डम् ।

पतिमरणादप्यधिकं व्याधेन रोदिता श्वभ्रः^५ ॥

कश्चिद् व्याधयुत्रोऽसमर्थः, सोऽपि कथं जीविष्यतीति चिन्तया तन्मात्रा रुदित-
मिति ज्ञात्वा काऽपि कस्याश्चित् कथयति—कंहंतेयेति । कर्पता वत्कर्पता । पल्ली स्तेच्छ-
निवास, पालिरिति ख्याता । पतिमरणादप्यधिकं यथा स्यादेव व्याधेन माता रोदिता ।
अस्मत्पुत्रस्यायं धनुराकर्षणो व्यापारो वैराग्याय स्यात् तेन तज्जीविते क्षयालुर्माता
रुदितेति भावः । श्वभूरिति पाठे दुहितुः सोभाग्यस्यानाकलनात्सा रुदितेति भावः ।
कोदण्डधन्वशरासनकार्मुकमित्यमरः । अनाकृतस्य धनुष आकर्षण शूराणां धर्मः इति

१ च is missing in P

२. अभिनन्दति जारम् for जारम-
भिनन्दति P.

३. ०न्यागत for ०न्येति P.

४ P. 209 V. 121. The full
quotation is the following.—
मण्डल परिधौ कोठेदेशे द्वादशराजसु ।
क्षीवेऽथ निवहे विन्धे त्रिपु पुंसि तु

कुक्कुरे ।

५. कर्पताऽनाकृतम् for कण्डूयता
अकारण्डे P.

६ प्य is missing in P.

७ माता for श्वभ्र P.

८ See Weber कंहंतेण

९. Cf II 8 83 'धनुश्चापौ धन्वशरा-
सनकोदण्डकार्मुकम्'

धर्मः। सतां पल्लीमध्ये रोदनमेव भवतीति तैस्तत्र न वस्तुव्यमिति नीतिः। यत्र संसारं
गुणोऽपि दोषायेति तत्रोदास्तव्यमिति युक्तिः ॥ ६६७ ॥

अम्हे उज्जुअसीला पिओ वि पिअसहि ! विआरपरिओसो ।

ण इ अण्णा का वि गई चाहोहा कह पुसिज्जंतु ? ॥ ६६८ ॥

ययमृजुऊशीलाः प्रियोऽपि प्रियसखि ! विचारपरितोषः ।

न सत्यन्या कापि^१ गतिर्बाष्पायः कथं प्रोच्छ्रयताम् ?

धुवनिनितोपमुक्तरसं विदग्धकान्तं रमयितुमसमर्था काप्यनुनयन्ती सखीमाह—
अम्हे इति । विचारेण परितोषो यस्य न प्रियः । आगतोऽपि प्रियो मयि विरक्त इति
भावः । ततो बाष्पायाः प्रसरन्त एव वर्तन्त इति । सत्यञ्च विरक्तेऽपि प्रियेऽनुरक्ता एवेति
धर्मः । अनन्यगतिकायां पत्युर्बिद्वेषात्सन्तापो जायते इति नीतिः । योगिनां विरक्तानामेव
बाष्पायप्रोच्छ्रयन्यागो भवतीति युक्तिः ॥ ६६८ ॥

धवलोसि जइ वि सुंदर ! तह वि तुए मंज्ज रंजिअं हिअअं ।

राअभरिए वि हिअए सुहम ! णिहिचो ण रचो सि ॥ ६६९ ॥

धवलोऽसि^२ यद्यपि सुन्दरे ! तथापि त्वया मम रञ्जितं हृदयम् ।

रागभृतेऽपि हृदये सुभग ! निहितो न रक्तोऽसि ॥

काचित्कान्तेऽत्यन्तानुरागिणी तत्कान्तस्तस्यां विरक्तोऽन्यत्रासक्तञ्च कान्त-
मेवोपात्मते—धवलोसीति । श्लेषोक्तिरियम् । वृषभेष्ट सुन्दरे च धवल इति मेदिनी^३ ।
सुशोभनो भगो धर्मो यस्य तेन हृदयमनुरज्यते एव ।

ऐश्वर्यस्य समप्रस्य वीर्यस्य यशसः प्रियः ।

वैराग्यस्य च मोक्षस्य पर्यायो भग इति स्मृतः ॥

इति धर्मः । यथा मनोरञ्जनं जायते तथा विधेयमिति धर्मः । भ्रान्तिभाजः कस्यापि
विवेको न भवतीति नीतिः । भ्रमराणां खिङ्गानां कुलं गन्धेन कस्तूरिकादिभवेनानर्थं सद्
भ्रमति नतु योगिबुलमिति युक्तिः ॥ ६७० ॥^४

१. प्रिय is missing in P.

२. विचार० for विचार० P.

३. अपि for कापि P.

४. असि is missing in P.

५. सुभग for सुन्दर P.

६ Cf. P 207. V 99-100.

७ P. assigns the figure 670, instead of 669, to this verse It thus obviously omits the verse 669.

एत्य निमज्जइ अत्ता एत्य अहं एत्य परिअणो सअलो ।

पंथिअ ! रत्तीअंवअ ! मा मह सअणे निमज्जिदिसि ॥६७१॥

अप्र निमज्जति^१ श्वश्रूत्राहमत्र परिजनः सकलः ।

पथिक ! रात्र्यन्धक ! मा मम शयने निमद्ध्यसि ॥

काप्यस्त्यप्रसक्तप्रतिपेयं कुर्वाणा स्वाशयं पथिकयूने प्रकाशयति—एत्य इति । निपीदसीति स्थानत्रयेऽन्वयि । मम शयने रात्र्यायां मा निपीदयिष्यसि । काका निपण्या एव भविष्यसि । अन्यरात्र्यायामन्येषां शयनं निषिद्धम्, 'आसनं वसनं रात्र्या' इत्यादि-भुतैरिति धर्मः । यस्तु विजिगीषुः स च शयनमुप एव न स्थास्यतीति नीतिः । रात्रौ अनुक्तसमये योगिनामपि (शयनं) निषिद्धम् इति युक्तिः ॥ ६७१ ॥

परिओसमुंदराइं सुरएसु करंति जाइ सोअत्ताइं ।

ताइ चिअ उण विरहे खाउग्गिण्णाइ कीरंति ॥ ६७२ ॥

परितोषमुन्दराणि सुरतेषु^२ लभन्ते^३ यानि सौख्यानि ।

तान्येव^४ पुनर्विरहे खादितोद्रीर्णानि^५ कुर्वन्ति^६ ॥

संरक्षेपे बहुतरदुःखं भुज्यते । विरहे महद्दुःखमित्यनुमनसुतरदुःखं काचित्सख्याः पुरतः स्वाभिप्रायं प्रकाशय समाधत्ते—परिओसेति । परितोषेण मुन्दराणि समीचीनानि प्रथमं खादितानि अनन्तरमुद्रीर्णानि वान्तानि क्रियन्ते । तान्येव सुराणि पूर्वमनुभूतानि तान्देवाग्ने दुःखानि जायन्त इति भावः । अस्मत्पुत्रा दिवा नष्टा इति सर्वत्र सन्तोष एव विधेय इति धर्मः । सन्तोषात्सुखं लभ्यत इति नीतिः । एतादृशीं सांसारिकीमवस्थां हृष्टा योगिभिर्हृदास्तव्यमिति युक्तिः ॥ ६७२ ॥

मगं चिअ अलहंतो हारो पीणुणआण थणआण ।

उच्चिगो भमइ जरे जमुणाणइफेणपुंजो व्व ॥ ६७३ ॥

मार्गमिर्वालयमानो हारः पीनोऽप्रतयोः स्तनयोः ।

उच्चिगो धमत्युरसि यमुनानदीफेणपुञ्ज इव ॥

१. निपीदति for निमज्जति P.

२. निपीदयिष्यसि for निमद्ध्यसि P.

३. पु is missing in P.

४. लभ्यन्ते for लभन्ते P.

५. ए is missing in P.

६. उद्रीर्णां for उद्रीर्णां P.

७. क्रियन्ते for कुर्वन्ति P.

८. एमेव वा for एमिवा P.

९. P. adds वा before हारः.

१०. ज्ञानानाम् for धनयोः P.

११. स्तनानाम् for स्तनयोः P.

धर्मः। सतां पल्लीमध्ये रोदनमेव भवतीति तैस्तत्र न वस्तव्यमिति नीतिः। यत्र संसारं गुणोऽपि दोषायेति तत्रोदास्तव्यमिति युक्तिः ॥ ६६७ ॥

अम्हे उज्जुअसीला पिओ वि पिअसहि ! विआरपरिओसो ।

ण हु अण्णा का वि गई चाहोहा कह पुसिज्जंतु ? ॥६६८॥

यमृजुकशीलाः प्रियोऽपि प्रियसखि ! विचारपरितोषः ।

न खल्वन्या कापि^१ गतिर्वाष्पौघः कथं प्रोञ्जयताम् ?

बहुवन्तिोपमुत्तरसं विदग्धकान्तं रमयितुमसमर्था काप्यनुनयन्तीं सखीमाह—
अम्हे इति । विचारेण परितोषो यस्य स प्रियः । आगतोऽपि प्रियो मयि विरक्त इति
भावः । ततो वाष्पौघाः प्रसरन्त एव वर्तन्त इति । सत्यश्च विरक्तेऽपि प्रियेऽनुरक्ता एवेति
धर्मः । अनन्यगतिकायां पत्युर्विद्वेषात्सन्तापो जायत इति नीतिः । योगिना विरक्तानामेव
वाष्पौघप्रोञ्जनतयागो भवतीति युक्तिः ॥ ६६८ ॥

धवलोसि जइ वि सुंदर ! तह वि तुए मैज्ज रंजिअं हिअअं ।

राअभरिए वि हिअए सुहअ ! णिहितो ण रत्तो सि ॥६७०॥

धवलोऽसि^२ यद्यपि सुन्दर ! तथापि त्वया मम रञ्जितं हृदयम् ।

रागमृतेऽपि हृदये सुभग ! निहितो न रक्तोऽसि ॥

काचित्कान्तेऽत्यन्तानुरागिणी तत्कान्तस्तस्यां विरक्तोऽन्यत्रासक्तश्च कान्त-
मेवोपालभते—धवलोसीति । श्लेषोक्तिरियम् । वृषध्रेष्ठ सुन्दरे च धवल इति मेदिनी^३ ।
सुशोभनो भगो धर्मो यस्य तेन हृदयमनुरज्यत एव ।

ऐश्वर्यस्य समग्रस्य वीर्यस्य यशसः प्रियः ।

वैराग्यस्य च मोक्षस्य पर्याप्तो भग इति स्मृतः ॥

इति धर्मः । यथा मनोरञ्जनं जायते तथा विधेयमिति धर्मः । भ्रान्तिभाजः कस्यापि
विवेको न भवतीति नीतिः । भ्रमराणां स्निग्धानां कुलं गन्धेन कस्तूरिकादिभवेनान्य सद्
भ्रमति नतु योगिकुलमिति युक्तिः ॥ ६७० ॥^४

१. प्रिय is missing in P.

२. विफारो for विचारो P.

३. अपि for कापि P.

४. असि is missing in P.

५. सुभग for सुन्दर P.

६ Cf. P 207. V 99-100.

७ P. assigns the figure 670, instead of 669, to this verse It thus obviously omits the verse 669.

एत्थ णिमज्झि अत्ता एत्थ अहं एत्थ परिअणो सवळो ।

पंथिअं । रत्तीअंअअ । मा मह सअणे णिमज्झिहिंसि ॥६७१॥

अत्र निमज्जति^१ श्वश्रूराहमत्र परिक्रम सक्रतः ।

पथिक^२ । रात्र्यन्धक^३ । मा मम शयने निमद्ध्यसि ॥

काप्यस्त्यग्रसकप्रतिपेथ कुर्वाणा स्वाशय पथिक्यूने प्रकाशयति—एत्थ इति ।
निपीदतीति स्थानत्रयेऽन्वयि । मम शयने शय्यायां मा निपीदथियसि । काका निपण्य
एव भविष्यसि । अन्यशय्यायामन्येषा शयन निषिद्धम्, 'आसन वसन शय्या' इत्यादि-
भुतेरिति धर्मः । यस्तु विजिगीषु स च शयनसुप्त एव न स्थास्यतीति नीति । रात्रौ
अमुक्तसमये योगिनामपि (शयन) निषिद्धम् इति युक्ति ॥ ६७१ ॥

परिओसमुंदराइ सुरएसु कइंति जाइ सोक्खाइ ।

ताइ चिअ उण विरहे खाउगिण्णाइ कीरति ॥ ६७२ ॥

परितोपमुन्दराणि सुरतेषु^४ लभन्ते^५ यानि सौज्यानि ।

तान्येव^६ पुनर्विरहे खादितोद्गीर्णानि^७ कुर्वन्ति^८ ॥

सश्लेषे बहुतरुदु लभ्यन्ते । विरहे महद्दुःखमित्यनुभूतमुत्तदु लभ्यमाना
पुरम स्वामिमाय प्रकाश्य समाभ्यन्ते—परिओसेति । परितोपेषु मुन्दराणि समीचीनानि
प्रथम खादितानि अन्तर्मुद्गीर्णानि वान्तानि क्रियन्ते । तान्येव सुखानि पूर्वमनुभूतानि
तान्येषाम्ने दुःखानि जायन्ते इति भावः । असन्तुष्टा द्विजा नष्टा इति सर्वत्र सन्तोष एव
विषेय इति धर्मः । सन्तोषात्सुखं लभ्यत इति नीति । पलादृशी सासारिकीमवस्था दृष्ट्वा
योगिमिकदास्तव्यमिति युक्ति ॥ ६७२ ॥

मग्ग चिअ अलहतो हारो पीणुण्णआण थणभाण ।

उन्विवागो ममइ उरे अमुणाणइफेणपुजो ज्व ॥ ६७३ ॥

मार्गमिर्बालभमानो हार पीनोन्नतयो^९ स्तनयो^{१०} ।

उद्दिष्टो अमत्पुरसि यमुनानदीकेनपुञ्ज इव ॥

१ निपीदति for निमज्जति P

२ निपीदथियसि for निमद्ध्यसि P

३ पु is missing in P

४ लभ्यन्ते for लभन्ते P

५ एव is missing in P

६ उद्गीर्णा for उद्गीर्णा P

७ क्रियन्ते for कुर्वन्ति P.

८ ०मेव वा for ०मिवा० P

९ P adds वा before इत

१० ०न्नतानाम् for ०न्नतयो P.

११ स्तनानाम् for स्तनयो P

यमुनानदीतटमहं गता त्वं न गत इति कापि सूचयति—मग्नं चित्र इति । पीनो-
न्नतस्तनानां कृते मार्गमेवालभमानो हार उद्विग्न ऊर्ध्वं विमग्नश्लितः सन् उरसि भ्रमति ।
अर्थाद् यमुनानदीकेनपुञ्ज इव हारः । कालिन्दीजलस्यामत्वेन भासमानस्य उपरि श्वेत्य-
मधिकमुपलभ्यते इति तत्रामिसन्धिः । ओ विञ्जी भयचलनयोः, क्लेश उद्विग्न इति । धर्ममार्ग-
मलभमानो धार्मिक उद्विग्नो भवतीति धर्मः । यस्तु नीतिमान् स च सर्वेषामेव हृदये
भ्रमतीति नीतिः । उद्विग्नानां प्रव्रज्यैव साधोयस्त्री, यतो यदहरेबोद्विजेत्तदहरेव प्रव्रजेतेति
युक्तिः ॥ ६७३ ॥

एकेण वि षट्बीअंकुरेण सअलवणराइमज्झम्मि ।

तह तेण कओ अप्पा जह सेसदुमा तले तस्स ॥ ६७४ ॥

एकेनापि षट्बीजाङ्कुरेण सकलवनराजिमध्ये ।

तथा तेन कृत आत्मा यथाऽशेषदुमास्तले तस्य ॥

एकोऽपि प्रौढः सुजातः सर्वमेव स्वाधीनं करोतीत्यन्यापदेशेन कापि षट्पृष्ठ-
स्थानं सूचयति—एकेणेति । तथा षट्पृष्ठः प्रवृद्धो यथाऽन्ये तत्तलेऽथ एव स्थिता
इत्यर्थः । तथाऽऽत्मा संस्पर्शव्यो यथाऽन्येऽथ कक्ष्यतां यान्तीति धर्मः । नीतिबीजाङ्कु-
रस्तथा चोद्भेदनीयो यथा तैरान्ये विपक्षा अधःस्थिता भवन्तीति नीतिः । तपोवनमध्ये
तथाऽऽत्मा रागादिविरक्तो विधेयो यथा अशेषाः सासारिका अधःकक्ष्यतां यान्तीति
युक्तिः ॥ ६७४ ॥

जे जे गुणिणो जे जे अ चाइणो जे विअइदविण्णाणा ।

दारिद ! रे विअक्खण ! ताण तुमं सानुराओ सि ॥ ६७५ ॥

ये ये गुणिनो ये ये च त्यागिनो ये विदग्धविज्ञानाः ।

दारिद्र्य ! रे विचक्षण ! तान् त्वं सानुरागोऽसि ॥

काचिद्भारही केनापि धनिकेन कृपयौन सह सद्गता तत्सकाशात् किमन्यप्राप्नु-
वन्ती मा च सार्विकं नायकं दातारं स्तुवन्ती वदति—जे जे इति । रे दारिद्र्य ! तान्
गाथापूर्वाद्धोक्तान् प्रतीत्यर्थम् । अनुरक्तोसि तेषु त्वं तिष्ठसि, नतु कृपयेषु तिष्ठसीत्यर्थः ।
तेषां दारिद्र्यानुपलब्धेः । समीचीने स्थानेऽवस्थितिरिति विचक्षणात् । अथवाकार-
प्रश्लेषेणाविचक्षणोत्पद्यमान्यर्थ आयाति । ये च त्यागादियोगिनस्ते साधव इति धर्मः ।
ये च गुणिनस्त्यागिनस्तेषु जनानुरागो भवत्येवेति नीतिः । योगिनस्तु दरिद्रा एव
भवन्तीति युक्तिः ॥ ६७५ ॥

जइ कोत्तिओ सि सुंदर ! सअळतिहीचंददंसणमुहाणं ।

ता मसिणं योइज्जंतकंचुअं पेक्खसु मुहं से ॥६७६॥

यदि कौतुकिकोऽसि सुन्दर ! सकलतिथिचन्द्रदर्शनसुखानाम् ।

तन्मसृण्य मोच्यमानकञ्चुकं प्रेक्षस्व सुखं तस्याः ॥

काप्युत्तमा स्त्री कपप्युत्तमं पुरुषं प्रति साभिलाषा स्वसत्तो दूती प्रहितवती, तेन दूती पृष्टा कीदृशं तस्या रूपमिति, सा दूती तामुद्दिश्य वदति—जइ इति । कत्ताः षोडशार्थात्तामिः सह वर्तते या तिथिः सा यौर्यमासी तस्यां यच्चन्द्रदर्शनं वज्रन्यानां सुखानां यदि कौतुकिकोसि तदा स्तनमस्याः प्रेक्षस्व । मसृण्यम् अमुच्यमानं कञ्चुकं यत्र तं स्तनमिति । चन्द्रदर्शनेन धर्म एवेति धर्मः । नीतिमत्ता शत्रावपि चन्द्रमाह्लादकं दर्शनं विधेयमिति नीतिः । यदि त्वं मुमुक्षुर्नासि तदा स्तनदर्शनमनुभूयताम् (इति) गुरोः शिष्ये उपात्मम् इति युक्तिः ॥ ६७६ ॥

सयविसमणिब्बिसेसा समंतथो मंदमंदसंचारा ।

अइरा होहिति पहा मणोरहाणं पि दुल्लंघा ॥६७७॥

समविपमनिर्विशेषाः समन्ततो मन्दमन्दसञ्चाराः ।

अचिराद्भविष्यन्ति* पन्थानो मनोरथानामपि दुर्लंघ्याः ॥

किमिति वर्षासु प्रियो जायातीति कामपि मूर्धा बोधयति—समविसमेति । अर्थात्तत्र प्रियस्य पन्थानः समे विषये च निर्विशेषाः सदृशाः । कर्दमादिवशात् समन्ततो मन्दं मन्दं सञ्चारो यत्र । पन्थानः मनोरथानामपि दुर्लंघ्या अनतिक्रमणीया यत्रादृशा अचिरादेव भवन्ति भविष्यन्ति । अतो मा विपीदस्वेत्यार्षम् । धार्मिकाणामेवमेव भवन्तीति धर्मः । नीतिमन्नोऽपि मन्दमन्दसञ्चारा अविमर्शेण स्वरूपा न किञ्चिदाचरन्तीति नीतिः । योगिनोऽपि समविपमनिर्विशेषा भवन्तीति युक्तिः ॥६७७॥

अइदीहराइ बहुए सीसे दीसंति वंसवत्ताइ ।

मणिए मणामि अत्ता ! तुम्हाण वि पण्हरा पुट्ठी ॥६७८॥

अनिदीर्घाणि कक्षाः शीघ्रं दृश्यन्ते वंशपत्त्राणि ।

मणिते मणामि श्वश्रु ! गुण्याकमपि पाण्डुरं शृणु ॥

१. सकौतुकोऽस्यैव for कौतुकिकोऽसि
सुन्दर P.

२. ०योन्युच्य० for ०शं मोच्य० P.

३. प्रेक्षय for प्रेक्षस्व P.

४. अस्याः for तस्याः P.

५. मन्दायन्द० for मन्दमन्द० P.

६. ०इवन्त्येव for ०इविष्यन्ति P.

७. मातः for श्वश्रु P.

गृहस्थस्य कस्यापि वधूः स्नुषा चासत्यौ, वंशनिकुञ्जे निर्व्यूढसुरतायाः शिरसि
दोर्घाणि वंशपत्राणि दृष्ट्वा गृहस्थवध्वा भणितम्, तथा च तस्याः कृते भणितमित्यर्थं गायाम्
प्राह—अइ इति । गायाम्प्रथमार्थोक्तान्यर्थात् त्वया भणिते हे मातर्भणामि यौष्माकमपि
पाण्डुरं पृष्ठं जातमित्यावयोः समाधिः, नोपहासयोग्योहमित्यर्थः । प्रथमं न भणामि गौर-
वादनन्तरमुत्तरे न दोष इत्यभिसन्धिः । रमणेन धूलिधूसरं पृष्ठं जातमित्यर्थः । यौष्माकं
त्वदीयम् । वधूभिर्लज्जा विधेयेति धर्मः । उपहासवचनं न सोढव्यमिति नीतिः । ईदृशो
स्त्रीणां सांसारिके व्यवहारे योगिना उदास्तव्यमिति युक्तिः ॥ ६५८ ॥

अत्यक्लृप्तसर्पं खणपसिज्जणं अलिभवअणणिव्वंधो ।

उन्मच्छरसंतापो पुत्तअ ! पदवी सिणेहस्स ॥६७९॥

आकस्मिकरोपकरणं क्षणाप्रसादनमलीकवचननिर्वन्धः ।

उन्मत्सरसन्तापः पुत्रक ! पदवी स्नेहस्य ॥

कस्यचिन्नायकस्य कयाचिन्नायिकया अनुरागविषयस्याकस्मिकरोपेणालीकवचन-
निर्वन्धेन प्रतिकूलवचनेन च प्रकोपो जनितस्तेन औदास्यमुपलक्ष्य काचित्प्रतिष्ठिता
स्त्री तं नायकं प्रबोधयन्ती वदति—अत्यक्लेति । पुत्रक ! रोषणादिः स्नेहस्य पदवी पन्थाः ।
उन्मूच्छरसन्तापः । उन्मूच्छरं प्रतिकूलवाचा प्रकोपनमिव (इति) प्राचीनटीका । स्त्रीणां
स्नेहगत्या चायमेव धर्म इति धर्मः । जिगीषुयाः स्त्रीकवचनादिना प स्नेहोऽर्जनीय इति
नीतिः । रोषादीन् स्नेहस्य पदवी दृष्ट्वा योगिना संसारे उदास्तव्यमिति युक्तिः । कण्ठा-
भरणे स्त्रीपुंसयोः सङ्गतयोर्मानोऽयम् । अत्र प्रेमगतेः स्वभावकौटिल्याद्धेतुमन्तरेणोप-
जायमानो निर्हेतुरुच्यते इति ॥ ६७९ ॥

पिअइ कण्णजलिहिं जणरवमिलिअं वि तुज्झ संलावं ।

दुद्धं जलसंमिलिअं सा बाला राजहंसि व्व ॥ ६८० ॥

पिबति कर्णाञ्जलिभिर्जनरवमिलितमपि तव संलापम् ।

दुग्धं जलसंमिलितं सा बाला राजहंसीव ॥

स्वदेकचित्ता स्वय्यनुरक्ता इति कापि सख्या अनुरञ्जनं नत्कान्ते कथयति—
पिबति इति । सा बाला तव कान्तस्य संलापं समीचीनमालापं श्रवणं धोत्रमञ्जलिरिव
तैः पिबति शृणोति । जनानां स्वस्तेन मिलितमाज्ञापम्, यथा राजहंसी जलेन सम्मि-

१. अकस्माद्रोपणम् for आकस्मिकरोप-
करणम् P.

२. उन्मूच्छरं for उन्मत्सरं P.

३. श्रवणा० for कर्णा० P.

४. सन्ता० for संला० P.

कितं दुग्धं पिबति तथेत्यर्थः । धार्मिकैः समीचीन आलापो वेदादेः श्रोतव्य इति धर्मः । नीतिमता सर्वविध आलापः श्रोतव्य इति नीतिः । यथा राजहंसी विविच्य दुग्धं पिबति तथा योगिना विविच्य सदुपदेशः श्रोतव्य इति युक्तिः ॥ ६८० ॥

अइ जज्जुए ण लज्जसि पुच्छिजंती पिअस्स चरिआइं ।

सच्चंगमुरहिणो मरुवअस्स किं कुसुमरिद्धीहि ॥ ६८१ ॥

अपि^१ ऋजुके ! न लज्जते पृच्छन्ती^२ प्रियस्य चरितानि ।

सर्वाङ्गसुरभैर्मरुवकस्य किं कुसुमरिद्धिभिः^३ ॥

कापि प्रियस्य पृष्टा सती कान्ते समादरं कुर्वाणा पत्न्यावनुरागातिशयं कथयति—
अइ इति । सर्वैरङ्गैः सुरभिणो मरुवकस्य कुसुमानां समृद्ध्या उपचयेन किम् अपि तु न
किमपीत्यर्थः । अन्येषां कुसुमद्वारकं सौगममुपलभ्यते । मरुवकस्तु स्वत एव सुरभिः ।
तथा च तस्य कान्तस्य चरितं स्वत एव प्रकाशं नान्यद्वारेत्यर्थः । तथा च धर्मं कर्मा-
चरणीयं यथा प्रसिद्धिरुपजायते इति धर्मः । अत्यार्जवं कुटिले न विधेयमिति नीतिः ।
योगिनां कुसुमादेर्विवेकस्य समृद्धिरप्रयोजिकेति युक्तिः ॥ ६८१ ॥

मुढे अपत्तिभंती पवालअंकुरअणिदलोहिअए ।

णिदोअघाजराए कीस सहस्ये पुणो धुअसि ? ॥ ६८२ ॥

मुढेऽप्रत्ययन्ती^४ प्रवालाङ्कुरस्तिग्धलोहितौ^५ ।

निर्धौतधातुरागौ किमिति स्वहस्तौ पुनर्थावयसि ? ॥

नायिकां काञ्चिदुत्तमां सुकुमाराङ्गीं सुकुमारौ हस्तौ लोहितेन रागेणाक्तौ धार-
यन्तीं दृष्ट्वा काञ्चिदुत्तमो नायकोऽतिसामिलापो वदति—मुढे इति । अप्रतियती प्रत्यय-
मगच्छन्ती अत एव मुग्धं अतो हे ! प्रवालाङ्कुरस्य यो वर्णः स इव निर्धौतः यो वर्ण-
स्तेन शोभितौ हस्तौ । चालितो धातोर्मेविकादे रागो वयोस्तौ । थावयसि चालयसि ।
लौहित्यमेव भ्रमवीजम् । विहितेतरं हस्तादेः चालनं न विधेयमिति धर्मः । नयनानां
विशिष्य भ्रमो वारणीय इति नीतिः । संसारे तस्मिन्नेव तदुद्दिष्टरूपजायते अतः स च
हावव्य इति युक्तिः ॥ ६८२ ॥

उअ सिंघवपव्वअसच्छहाइ धुअतुलपुंजसरिसाइं ।

सोहंति सुअणु ! मुक्कोअआइ सरए सिअग्माइं ॥ ६८३ ॥

१. अपि० for अपि P.

२. P. adds मम after पृच्छन्ती.

३. ०सुरभिणो for ०सुरभे० P.

४. कुसुममृद्ध्या for कुसुमरिद्धिभिः P.

५. अप्रतियती for अप्रत्ययन्ती P.

६. ०वर्णशोभितौ for ०स्तिग्धलोहितौ P

परय सैन्धवपर्वतस्वच्छकानि^१ ध्रुवतूलपुञ्जसदृशानि ।

शोभन्ते^२ सुतनु^३ ! गुक्तोदकानि शरदि^४ सिताभ्राणि ॥

कस्मिन्नपि सङ्केतस्थाने सुरतासका काचिदीर्घरमणार्थं प्रियस्यान्यचित्तां कुर्वती वदति—उच्च इति । वसुधाशब्दः शुष्के वर्तते देश्याम् । अभ्रं मेघः । अयं च समयधर्मो यदेको मेघो नीलो जायते सितश्चेति धर्मः । शरदि त्रिगीपुण्या प्रयासादि विधेयमिति नीतिः । एकमेव वस्तु नानाविधं संसारे दृष्ट्वा उदास्तव्यमिति युक्तिः ॥ ६८३ ॥

आउच्छन्ति^५ सिरेहि विवलिपहि उअ खडिपहि णिज्जंता ।

णिप्पच्छिमवलिअपलोइपहि महिसा कुडंगाइ ॥ ६८४ ॥

आउच्छन्ति^५ शिरोभिर्विलितैः परय खड्गिकैर्नीयमानाः ।

निःपश्चिमवलितप्रलोकितैर्महिषाः कुडंगानि ॥

पूर्वक एवाभासः । आउच्छन्तीति । महिषाः कुडंगानि निकृञ्जन् आउच्छन्तीव संबदन्तीव । परयेत्यन्वयः । शिरोभिर्लक्षिता महिषाः । विलितैर्नैत्रैः शिरोभिः । खटकैः, खटका धनुर्भेदास्तदाकाराभिर्गतिभिर्नीयमानाः प्राप्यमाणा महिषाः । तिर्यगवलोकने खटकाकाराभिरवगतिर्भवेदिति । खटका छटका इति प्रसिद्धिः । मित्रास्यमेतत् । सुहृदा परम्परासंवाद एव धर्म इति धर्मः । रतिरेव सर्वत्र विधेयेति नीतिः । गुरुभिर्योगोपदेशाय शिष्या निवृत्तस्थानं नीयन्त इति युक्तिः ॥ ६८४ ॥

पुससु मुहं ता पुत्ति ! अ वाहोअरणं विसेसरमणिज्जं ।

मा एअं चिअ मुहमंडणं चि सो काहिइ पुणो वि ॥ ६८५ ॥

प्रोञ्जस्व^६ मुखं तत्पुत्रि ! च^७ बाष्पोपकरणं विशेषरमणीयम् ।

मा एवमेव मुखमण्डनमिति सा करिष्यसि पुनरपि ॥

काञ्चिन्नायिकां सुन्दरी रुदती कोऽपि नायकः साभिलापो वदति—पुनसु इति ।

१. ०सदृशानि for ०स्वच्छकानि P.

२. शुष्यन्तीव for शोभन्ते सुतनु P.

३. P. adds ति before शरदि.

४. ०न्तीव for ०न्ति P.

५. वि is missing in P.

६. खटकैः for खड्गिकैः P.

७. ०वि० for ०प्र० P.

८. प्रोञ्जस्व for प्रोञ्जस्व P.

९. तावत्सुन्दरि for तत्पुत्रि च P.

१०. बाष्पोपकरणं for बाष्पोपकरणम् P.

११. ०णीय for ०णीयम् P.

१२. पुन is missing in P.

१३. शोकयिष्यसि for सा करिष्यसि P.

वाष्पौघस्य बलनेन सम्बन्धेन विशेषामुद्रणीयं मुख्यम् । एवमेव बाष्पौपादेव मण्डनमिति
कृत्वा पुनरपि मा शोकविष्यसि शोकं जनविष्यसि । अर्थादस्मदादीनां द्वादशैते भला
नृणामित्यनुसाराद्भुस्सम्बन्धो न घर्त्तव्य इति धर्मः । शोकस्तु विवेकिता न विधेय इति
नीतिः । पुनरपि अन्तान्तरेऽपि यथा शोको नोत्पद्यते तथा विधेयमिति मुक्तिः ॥ ६८५ ॥

मज्जे पञ्चअणुअणकं अवहोवासेसु साणचिक्खिलं ।

गामस्स सीससीमंतअं व रच्छामुहं जाअं ॥ ६८६ ॥

मध्ये प्रतनुकपङ्कमुभयोः पार्श्वयोः स्थानकर्दमम् ।

ग्रामस्य शीर्षसीमन्तकमिव रथ्यामुखं जातम् ॥

सप्तधर्मोपपत्तिसम्भोगे आकुलितकेशपाशादाः केशविन्यासार्थं शरदि रथ्यामुखं
वर्णयन्ती सखीदमाह—मज्ज इति । साम मनाग्यै देशी । रथ्यामुखानां शोभावर्णनेन
शंसात्पुचको गार्थायः । सीमन्तकरणेन मुख्यस्य वा शोभा सा स्त्रीयामेव धर्म इति धर्मः ।
भिगीपुणामीदीशी शरत्प्रशस्तेति नीतिः । यथा रथ्यामुखं तथैव सीमन्त इति विरक्तानां
मतिरिति मुक्तिः ॥ ६८६ ॥

अवरण्हागअजापाउअस्स चिउणेइ मोहणुक्कंठं ।

पहुआइ घरपलोहरमज्जनपिणुणो वलअसहो ॥ ६८७ ॥

अपराहागतजामागुद्धिगुणवति मोहनोत्कण्ठम् ।

धन्वा गृहपलोहरमज्जनपिणुणो वलवशब्दः ॥

कस्यात्रिद्वधा नाभिगृहावस्थितायाः स्वामी अपराहमये तदीयस्यानं गतस्त-
मागतं दृष्ट्वा तद्वधा गृहपञ्चादेशे स्नातुमागन्धं तेन च तस्या बलवशब्दो वृत्तस्तेन च
शब्देन तस्याः स्वामिनो द्विगुणा मुरतोत्कण्ठा जातेत्येकाऽपरस्याः कथयति—अव-
रणहेति । जामाता स्वामी, मोहनं मुरतं गृहस्य पलोहरं पञ्चाहागस्तत्र मज्जतं स्नानं
मार्जनमङ्गसंस्कारो वा तेन मुखरोऽधिको बलवशब्दः रतोत्कण्ठं द्विगुणायत्यधिकां
करोतीत्यन्वयः । प्रत्यासन्ने सम्भोगे मन्मथोऽधिक एव भवतीति । तथा च 'तीव्रः
स्नरस्तन्तापो न तथा दूरे यथासन्ने' इति । पलोहरशब्दो गृहपञ्चाहादेशे देयम् । विरेष्य
प्रवासादागते स्वामिनि स्त्रीयामेव धर्म इति धर्मः । बाह्योपचारैर्वातुरागविरागौ
लक्षयन्ति निपुणा इति नीतिः । कामिसंस्पर्शश्च कामहेतुरतः सयोगिना वर्जनीय इति
मुक्तिः ॥ ६८७ ॥

१. ०पकम for ०पङ्कम् P.

२. ईपत् for स्थान० P.

३. ०मयपा० for ०मयोः पा० P.

मा वच्चे वीसंभं इमाण बहुचाटुअम्मणिउणाणं ।

णिव्वत्तिअकज्जपरम्मुहाण मुणआण व खल्लाणं ॥६८८॥

मा व्रजत विसम्भमेपा^१ बहुचाटुकर्मनिपुणानाम्^२ ।

निर्वर्तितकार्यपराङ्मुखाणां^३ शुनकानामिव खलानाम्^४ ॥

कमपि सलप्रकृतिमनुरक्ता काचित्तमुद्दिश्योपतप्ता वदति—मा वच्चेति । प्रती-
त्यार्यम् । विसम्भं विश्वास मा व्रजतेत्यन्वयः । चटु चाटु प्रिय वाचयममरः^५ । तत्र
निपुणान् कुशलान् । निर्वर्तिते निर्व्यूढे कार्ये पराङ्मुखान् । यथा श्वानो निर्व्यूढे कार्ये
पराङ्मुखा भवन्ति तथेत्यर्थः । चाटौ पिचिण्डे कुचिनिमित्त निपुणान् कुशलान् ।
चटुश्चाटौ पिचिण्डे चेति मेदिनी^६ । चटुचाटुशब्दौ पर्यायादेव । खलाना विषये विश्वासो
धार्मिकेया जिगीषुया वा न कर्तव्य इति युक्तिः ॥ ६८८ ॥

णिप्पणसस्सरिद्धी सच्छंदं गाइ पामरो सरए ।

दल्लिअणवसालितडुलधवलमिअंकासु राइसु ॥६८९॥

निप्पन्नसस्यश्रद्धिः स्वच्छन्द गायति पामर शरदि ।

दलितनवशालितण्डुलधवलवृगाङ्कासु रात्रिषु ॥

कामपि विरहिणीं वर्षासमयेऽनागतपतिका समाश्रासयन्ती काचित् सखी
वदति—णिप्पण्येति । यत पामरोऽपि कृतकार्यं शरदि स्वच्छन्दो वृत्तस्तनस्तवापि
पतिः कृतकार्यं आगतवाय इति सुस्था भवेत्यर्थः । अपररात्रे सामादिवेदगान कर्तव्य-
मिति धर्मः । शरदमासाद्य नीतिमताऽऽनन्द एव विधीयते, किं बाल्यसामेनापि नीचाना
गर्बो भवतीति नीतिः । कदापि वैराग्य कदापि हर्षं दृष्ट्वा ससारे उदास्तव्यमिति
युक्तिः ॥ ६८९ ॥

अहिलिज्जइ पंऊअलेहलालिवलण कलमगोवीए ।

केआरसोअरुमणतसद्धिअकोमलो चलणो ॥ ६९० ॥

१. हुमान् for एपाम् P

२. ०कस्य निपुणान् for ०कर्मनिपुणा-
नाम् P

३. ०सान् for ०साणाम् P.

४. शुन इव खलानिमान् for शुनकाना
मिव खलानाम् P.

५ Cf अस्त्री चाटु चटु रजाया प्रेङ्गा
मिश्राविकत्वनम् I 6. 17

६ P 45 V. 14 Medini reads
अय for च

७ समृद्धि, for श्रद्धिः P

अभिलप्यते पङ्कजलोलुपातिवलयेन कलमगोप्याः ।

केदारोतोवरोधतिर्यक्स्थितः कोमलधरयाः ॥

कस्याश्रितकलमगोप्याधरयोः सुकुमारौ लोहितौ दृष्ट्वा कमलभ्रमेण भ्रमरैर-
मिलप्यते इति काऽप्यपरस्याः कथयति—अहिलिम्ब इति । पङ्कजलुब्धेनालीनां वलयेन
समूहेन कलमगोप्याधरयोऽमिलप्यत इति सम्बन्धः । केदारे किञ्चटा इति ख्याते
क्षेत्रमेदे यः स्रोतः प्रवाहस्तस्यावरोधे प्रतिबन्धे विर्यगमूढा स्थितधरणाः । अत एव
कमलभ्रमोऽप्युपपन्नो भवतीति । गुरुणां चरणाः सेवार्थमाकाङ्क्षणीय इति धर्मः ।
लुब्धेन राज्यादेः परचरणासेवयापि तदुपार्जनोद्यमिति नीतिः । कमलधरणयोरेवं भ्रमे-
ऽवगते भ्रममूलकः संसारः परिहर्तव्य इति युक्तिः । 'केदारस्तीर्थमेदे स्याद् श्रीह्लादि-
प्रमवेऽपि च' इति मेदिनी ॥ ६६० ॥

दिअहे-दिअहे सुसइ संकेअअभंगवइदियासंका ।

आवंडुरोणअमुही कलमेण समं कलमगोपी ॥६९१॥

दिवसे दिवसे शुप्यति" सङ्केतकमङ्गवर्षिताशङ्का ।

आपाण्डुरावनतमुखी कलमेन समं कलमगोपी ॥

कस्याश्रितकलमगोप्याः शालिवेत्र सङ्केतस्थानमासीत्, कलमस्य च पावेन सा
दुर्वलायमाना कयाऽपि दृष्टा साऽपरस्याः कथयति—दिअहे इति । कलमगोपी दिवसे
दिवसे शुप्यति इत्यन्वयः । सङ्केतकं सङ्केतस्थानं तस्य मञ्जेन वर्द्धिताऽपि कायमानाऽऽशङ्का
यस्याः सा कलमगोपी । आपाण्डुरावनतमुखं यस्याः सा । कलमेन समं, यथा कलमो
दिवसे दिवसे शुप्यति आपाण्डुरावनतमुखश्च भवति तथेत्यर्थः । समोपमेयम् । उपवासादि-
मनी ना दिवसे दिवसे शुप्यत एवेति धमेः । नीतिमशाऽवनतिः कर्तव्येति नीतिः । योगेन
देहदानं विधाय युक्तिर्विधेवेति युक्तिः ॥ ६६१ ॥

णवकम्मिण्ण उअ पाधरेण दडूण पाउहारीओ ।

मोत्तवजोत्तअपग्गइम्मि अवहासिणी मुक्का ॥ ६९२ ॥

१. लुब्धा० for लोलुपा० P.

२. कलमेन गोप्याः for कलमगोप्याः P.

३. वरोधे for वरोध० P.

४. Cf. Medinī: 'केदारोऽत्रौ शिवे क्षेत्रे

भूमिमेदालवलयोः' P. 180. V.
143.

५. शुप्यते for शुप्यति P.

नवकर्मिणा पश्य पामरेण दृष्ट्वा भक्तहारिकाम् ।

मोक्तव्ययोक्तप्रमहे अवहासिनी मुक्ता ॥

काचित्सुरतासक्ता दीर्घरमणार्थं पत्युरन्यचित्ततां करोति—यावेति । पाउहारी भक्तहारीति देश्यां प्रसिद्धा । नवेन कर्मिणा पामरेण भक्तहारिकां दृष्ट्वा योक्त्ररूपे प्रमहे अवहासिनी मुक्ता । भक्तहारिकां दृष्ट्वा जातव्यासङ्गेनावहासिन्येव मुक्ता न पुनर् योक्त्र-प्रमहो मोचितः । अवहासिनी नस्यायां नाथ इति प्रसिद्धायां देशी । योक्त्रं योत इति क्क्यातम् । कर्मिणा धार्मिकेण भक्तस्य सेवकस्य हारिकां भक्तिं दृष्ट्वाऽवहासिनी मुक्तेति धार्मिकायां धर्मः । कर्मिणा नीतिमतावहासः केषामपि न कर्तव्य इति नीतिः । ईदृशी-मन्यचित्ततां संसारे विमृश्य योगिना च तत्रोदास्तव्यमिति युक्तिः ॥ ६६२॥

ददृण हरिअदीहं गोसे णईजूरण हल्लिओ ।

असईरहस्यमार्गं तुसारधवले तिलच्छेचे ॥ ६९३ ॥

दृष्ट्वा हरितदीर्घं प्रातर्नातिखिद्यते हल्लिक* ।

असतीरहस्यमार्गं तुषारधवले तिलक्षेत्रे ॥

कस्याश्चित्तिलक्षेत्रं सङ्केतस्थानमासीत्, सा च जारेण समं तत्र क्षेत्रे रमिता, क्षेत्रस्वामिना च वृषभदोषः कृतः । स च वृषभान्निन्दति स्मेति कथयति—ददृणेति । हल्लिको गृहस्थः प्रातः पण्डान् क्रुध्यति । चरयान्यासेन तुषारापगमात् । हरितं च तदीर्घं चेति हरितदीर्घम् । असत्या रहस्यस्य एकान्तस्य मार्गं दृष्ट्वा । देश्यां गोसे प्रातः । क्रुधेर्जूरिति प्राकृतसूत्रम् । कयाचिन्नीहारनिशाभिसारिकयाऽऽत्मना लब्धसुरत-मुखं सूचयन् विदग्ध इवमाह वा । असत्या मार्गं दृष्ट्वा धार्मिकः क्रुप्यत्येवेति धर्मः । सदा कृतापराधेष्वन्यकृतेषु दोषे शङ्का स्यादिति नीतिः । क्षेत्रे शरीरे धवने परिणते सति मुमुक्षुरसतीमार्गे प्रुध्यतीति युक्तिः ॥ ६६३ ॥

संगल्लिओ व्व णिज्जइ खंडं खंडं कओ व्व पीओ व्व ।

वासागमम्मि मग्गो धरहुत्तमुहेण पहिण ॥ ६९४ ॥

सङ्गलित इव नीयते^४ खण्ड खण्ड कृत इव पीत इव ।

वर्षागमे मार्गे गृहमविष्यत्सुखेन^५ पथिनेन ॥

१. सघाण० for यइ० Weber.

२. प्रात.पण्डान् क्रुध्यति for प्रातर्नाति-
खिद्यते P.

३. हल्लिकः for हल्लिकः P.

४. तव for तुषार० P.

५. क्षायते for नीयते P.

६. गृहमिमुक्षमनसा for गृहमविष्य-
त्सुखेन P.

कामपि प्रोपितपत्तिकां धर्पास्वपि नामाच्छति पतिरिति विवादं गच्छन्तीं तत्सखी
समाधासयन्त्याह—संगेहिओ न्व इति । गृहमिमुखं गामि मनो यस्य तेन पथिकेन मार्गो
गाथापूर्वाद्धौकार्यविपथी द्यस्तः । यरदि अवश्यमेवागमिष्यतीति भावः । संगिलितो
भट्टः पथिकेन । संन्यासिना धर्पासु न कापि गन्तव्यमित्यन्यथा कीटवत् पर्यटे^१तिरि-
त्युपगतो मार्गो गलित एव (इति) धर्मः । धर्पासु नीतिमता सञ्चारो न विधेय इति नीतिः ।
५: कश्चन सांसारिकः वन्याः स च योगिना प्रस्त इव द्यत्यत इति युक्तिः ॥ ६६४ ॥

अह मुअह दिण्णपडिज्जवखवेअणा पसिदिलेहि अंगेहि ।

शिव्यसिअसुरअरसाणुबंधमुहणिन्मरं बहुभा ॥ ६९५ ॥

अथ स्वपिति दत्तप्रतिपक्षवेदना प्रशिक्षितैः ।

निवर्तितसुरनरसानुबन्धसुरनिर्भरं बधूः ॥

कामपि सुरतलेदसुमां विहाय एकाऽपरस्याः कथयन्ती तिदुनमपि सुरतं प्रकाश-
मानाऽनुगानिकं ज्ञानं वलीय इत्याह—अवस्ववइ इति । वधूः स्वपिति असामस्त्येन
रोते । दत्ता प्रतिपक्षे सपत्न्यां वेदना पीडा यथा सा बधूः । प्रशिक्षितैरङ्गैर्ज्ञेयता ।
निवर्तितं निर्भाषितं यत्सुरतं तत्र यो रसस्तस्य गृह्णा(स्यानुबन्धः सन्धनपत्तेन यत्सुरतं
तेन निर्भरं यथा स्यादेवम् । अथ इत्युपसर्गो निश्चयासाङ्गपानादरेषु वर्तन इत्युपसर्गादृतिः ।
प्रतिनां प्रताचरणेन प्रशिक्षितमङ्गं भवतीति धर्मः । सन्ध्यादिभिर्ज्ञैः प्रशिक्षितैः सन्नि-
गीपूर्णां सावधानता न भवतीति नीतिः । यमादीनां योगादानामवधानं विधेयं योगि-
नेति युक्तिः । निद्राजनितं सुप्तमिन्द्रियाणां निमीनन तद्रूपेण रसस्य प्रक्षोभ्यमिति
कण्ठाभरयो^२ ॥ ६६५ ॥

चोराण कामुआण अ पामरपडिभाण कुकुडो वडइ ।

रे रमइ वडइ वाहयइ एत्थ तणुआमए रअणी ॥ ६९६ ॥

चौरान्कामुकांश्च^३ पामरपथिकांश्च^४ कुकुडो वरति^५ ।

रे रम^६ वडइ वाहयइ अथ^७ तणुआयते रअनी ॥

१. A few syllables are missing here.

२. अवस्वपति for अथ स्वपिति P.

३. P. 291. SK reads निद्रादिजनितं
सुप्तं बाह्येन्द्रियमौल्यम् for निद्रा-
जनितं सुप्तमिन्द्रियाणां निर्मूल्यम् P.

४. पथिकानां कामुधानाम् for चौरा-
न्कामुकांश्च P.

५. पामरपाणां चोराणां for पामरपथिकांश्च

६. कथयति for वदति P.

७. वडइ रमत for रमत वडइ P.

८. अथ is missing in P.

कश्चित्कुलवध्वा समं रात्रिं व्याप्य रतासक्तस्तं च तस्य सखा रमणं विधाय
त्वरया स्वस्थानं गम्यतामित्यन्यापदेशेन बोधयति—पद्मिआयेति । रजनी तनुकायते
अल्पायते । अतः रे सम्बोधने यूयं पथिका बह्व पथि गच्छत, कामुका रमत पामरा
वाहयत वृषान् अर्थात् चोराः पलायत । कुक्कुटः पथिकादीनामेव कृते कथयति । परेषां
विपत्तिं ज्ञात्वा धार्मिकेण सदुपदेशो देय इति धर्मः । आपातमुखहेतौ क्रमेण ज्ञायतां
विपदि नीतिज्ञेन तत्रोदास्तव्यमिति नीतिः । सांसारिकं कार्यं क्रमेण परिणामविरसं
ज्ञात्वा मुमुक्षुणा परिहरणीयमिति युक्तिः ॥ ६६६ ॥

संज्ञागहिअजलंजलिपडिमासंकंतगोरिमुहकमलं ।

अलिअं चिअ फुरिओहं विअलिअमंतं हरं नमह ॥ ६९७ ॥

सन्ध्यागृहीतजलाञ्जलिप्रतिमासङ्क्रान्तगौरीमुखकमलम् ।

अलीकमेव स्फुरितौष्ठं विगलितमन्त्रं हरं नमत ॥

अलीकरोपोद्गमो देवानामपि भवति किं पुनर्मानुषस्येति प्रणयरोपमसद्मानं
कमपि युवानं कापि सकलकामकलाभिज्ञा प्रतिष्ठिता बहुतरलुनयनप्रकारं स्त्री बोधयन्त्याह ।
प्रस्थान्ते नमस्कारगाथां वा प्राह—संभेति । हरेयौष प्रकरणात्सन्ध्यापासनार्थं गृहीतो
यो जलाञ्जलिस्तत्र प्रतिमया सङ्क्रान्तं गौरीमुखकमलं यस्मात्तं हरम् । अनर्थकं कृत्यैव
यथा स्यादेवं स्फुरित ओष्ठो यस्य तं हरं नमतेति सम्बन्धः । पसुवश्यो इत्याद्यगाथाया-
मेवार्थत्रयमपरमुक्तं वेदितव्यम् ॥ ६६७ ॥

जुज्झचवेडामोडिअजजरकण्णस्स जुण्णमल्लस्स ।

कच्छावंधो चिअ भीरुमल्लहिअअं समुक्खणइ ॥ ६९८ ॥

युद्धचपेटामोटितजर्जरकण्यस्य जीर्णमल्लस्य ।

कक्षाबन्ध एव भीरुमल्लहृदयं समुत्सन्नति ॥

कस्यचित् प्रतिष्ठितमल्लस्य वधूस्तदीयवधूपत्रमे सन्तप्त । उत्तानं चरणमधतंसयन्ती
कामपि वदति—जुज्झेनि । युद्धे चपेटेन मोटितो जर्जर कण्यो यस्य तस्य जीर्णमल्लस्य
कक्षाबन्ध एव भीरुमल्लानां हृदयानि उत्सन्नति । 'कच्छावंधो' कक्षाबन्धः । स एव भीरुणां
मल्लानां हृदयानि उत्सन्नति उन्मूलयति, पूर्वावस्थातोऽवस्थान्तरं भौतिसहितं

१. व्यलीक० for अलीक० P.

२. स्फुरितौष्ठं for स्फुरितौष्ठम् P.

३. ०मन्युम् for ०मन्त्रम् P.

४. जीर्ण is missing in P.

५. ०मल्लहृदयानि for ०मल्लहृदयम् P.

६. रसति for समुत्सन्नति P.

जनयति । तथा च ॥ त पतिं मल्लं सकृच्छ्रवन्धमेव दृष्ट्वाऽन्ये मल्ला विम्यति किं पुनर्युद्धा-
दिमित्यभिसन्धिः । एष एव धर्मो यत्पौह्यमन्तराभ्यभिषतसिद्धिरिति धर्मः । तथा च
नीतिमता व्यवहृत्तव्यं यथा शत्रवो विम्यतीति नीतिः । एकस्य मल्लस्यावस्थाभेदमाकलय्य
योगिना संसारे वदास्तन्वमिति युक्तिः ॥ ६६८ ॥

सद्यं साहसु देवर ! तह-तह चहुआरण सुणएण ।

णिव्वत्तिअकृज्जपरम्मुहत्तणं सिवित्तं कत्तो ॥ ६९९ ॥

सत्यं कथय देवर ! तथा तथा चाटुकारधेश शुनकेन ।

निषेत्तितकार्येपराहमुत्तवं शिशितं कस्मात्^१ ॥

कश्चिदशिष्टभ्रातृजायायामनुरक्तः प्रथमं कार्यसिद्धिपर्यन्तं तद्विषये मग्नुल
आसीत् । सिद्धे च कार्ये पराङ्मुखो वृत्त इति तमुद्दिश्य भ्रातृजायायै वदति । किं वा
पुनः सुराविमुखं देवामनुकूचयन्ती काव्यन्यापदेशेनाह—सन्नमिति । यस्तु प्रथममेवं
विषयं करोति ॥ कथमभिषमाचरतीति भावः । अनुरक्तचित्ताः स्वहानिमाकलयन्तोऽपि
पराङ्मुखारवेर्ध्वयन्त इति धर्मः । किं वा विदग्धा अस्थिरस्नेहं भ्राजानुपहसन्त्येवेति
नीतिः । एकत्रैव सम्मुखत्वं पराङ्मुखत्वं विज्ञाय योगिनोवास्तन्वमिति युक्तिः ॥ ६६६ ॥

मा मा मुअ परिहासं देवर ! अणहोरणा वराई सा ।

सीयम्मि वि पासिज्जइ पुणो वि एसिं कणसु छाये ॥ ७०० ॥

मा मा मुञ्च परिहासं देवर ! अप्रावरणा वराही सा^२ ।

शोतेऽपि प्रस्विद्यति पुनरपि अस्याः कुत छायाम्^३ ॥

मुवयोऽन्योन्यरागो मया लक्षित इति प्रतिपादयन्ती कापि देवरमाह—मा मा
इति । मा मा सम्भ्रममतिपथे । परिहारं मुञ्च स्वयम् । त्वन्मस्वबन्धिनीयं वराही अप्रावरणा
अनाच्छादना नस्मात्स्वदेहेनैवास्या आच्छादनं कुर्विति भावः । नायिकाया अनुरागं
व्यज्जयन्ती प्राह—शोतेति । स्वदङ्गच्छायाभामादिति भावः । प्रस्वेदस्तु सारिषकं प्ल
नायकञ्छायायामन्यथादेव । अग्निन शीतादिकेशं न गच्छयन्तीति धर्मः । शीतार्त्तानां
परिहासेनाप्युपद्रवो न विषेय इति नीतिः । निरावरणा एव योगिनः परिहासशून्या भव-
न्तीति युक्तिः ॥ ७०० ॥

१. तत्तया for तथा तथा P.

२. भुनकेन for शुनकेन P.

३. कुतः for कस्मात् P.

४. ते for सा P.

५. कुत छायां तस्याः for अस्याः कुत
छायाम् P.

विरचयति सप्तशतेषु गायानां शतं यच्छ्रुत्वा कवयः ।

सन्नतभ्रूलताधूनितशीर्षं यथा स्यादेवं चमत्कुर्वन्ति' ॥

सप्तशतान्ते गाथामाह—विरञ्ज इति । सप्तशतेषु मध्ये गायानां शतं विरचयति, विरचितवान् कृतवान् अर्थात् शालवाहनः । यद्गायानां शतं श्रुत्वा कवयश्चमत्कुर्वन्ति । सप्तता भ्रूलता यत्र तादृशं धूनितं कम्पितं शीर्षं यथा स्यादेवं चमत्कारयन्ति चमत्कारं जनयन्ति । 'वर्तमानसामीप्ये वर्त्तमानवद्वा' इति भूते ॥

इति हारिताम्रश्रीपीताम्बरकृतायां सप्तशत्याष्टीकायां सप्तमं शतम् ॥

समाप्तोऽयं ग्रन्थः ॥

१. This verse is peculiar to
Pitāmbara and is not

found anywhere else.

पीताम्बरव्याख्यातानां गाथासप्तशतीप्राकृतार्याणा-
मकारादिवर्णानुक्रमेण सूची ।

P.=Page V.=Verse.

अह उज्जुण मा लजसि	V. 681.	अमथं पिअ दिअथं—शालवाहनस्य	624.
अह कोरणा पि सासू—निदणस्य	495.	अग्गे उज्जुअसीला पिअो	668.
अह दिअर ! किं या—अर्जुनस्य	571.	अल्लिअपमुत्ताजलंतिम	651.
अहरीहराह यहुए	678.	अवरएहाग भजामाउअस्म	687.
अकअसागुअ ! घयाअण्यं—मकरन्द- सेनस्य	602.	अवलांयह ! मा संकह—बुद्धरस्य	304.
अकअसागुअ ! तुभ्भकए—कैशोरस्य	448.	अविरअपसरिअ—सारस्य	600.
अगण्णिअजयावकाथं—हरिराजस्य	484.	अविरलापकंठयावजलापारा—अहिलस्य	139.
अगयाह छिवइ चुंयइ	644.	अविदुससंपिबंधं—गुणराजस्य	616.
अथासण्याविवाहे	659.	अहं विअोअउगुहं—अभयस्य	486.
अजं वि दाव एणं—सर्वसेनस्य	604.	अहरमहुपायाधारिदिआइ	665.
अज सदि ! केण—केरावस्य	389.	अह गुणइ दिएण	695.
अज्जाइ यीलकंपुअ—मीनस्वामिनः	P.7. V.	अह सो रिअरस—शालवाहनस्य	423.
अगुमारणपस्थि माए	638.	अदिलिअइ वंकअ	600.
अणुहुतो करफंसो	661.	आअरलोअणायं—अनङ्गकस्य	475.
अण्यं पि किं पि	612.	आअएणाअदुदिअ—बोदिमय्य	696.
अदयाया नि होति—पुञ्जोत्तस्य	472.	आउअण्णि सिरोदि	684.
अदयायराहुविओ—अनामस्य	498.	आउअण्णविअ्जाअं—शालवाहनस्य	502.
अण्योसु पदिअ !—शालवाहनस्य	634.	आम असइ न्द ओसर—पालितस्य	420.
अण्यो को वि सुहवो	433.	आम ! बदला वणातो—पालितस्य	580.
अत्यक्कस्सणं रणपसिअयं	679.	आवएणाइ पुत्ताइ—पृथ्वीनामय्य	469.
अपहुप्पंतं महिमंइल्लमि	401.	आसणविआइदिगे—सेनेन्द्रस्य	481.
अप्पाहंइ मरंतो पुअं	637.	[इह पञ्चमं समाप्त्ये P. 54.]	
अज्जेनसरमाओ उअरि—पालितस्य	628.	V.	
		ईसामअरदिउदि—वेमायाः	609.
		उअथं सदिउं—राजस्य	490.

उद्य ओल्लिजइ मोहं	645.	वाहनस्य	622.
उद्यगद्यचउत्तिमंगल	649.	कस्स करो बहुपुण्य—अनुरागस्य	577.
उद्य संभमविकित्तं—शालवाहनस्य	463.	कस्स द्वारिसि त्ति भणिए—सुरभि-	
उद्य सिधवपव्वयसच्छदाइ	683.	वत्तस्य	397.
उज्जागरअकसाइयगुरुअच्छी-दुर्लभ-		कह मे परियाइआले—शालवाहनस्य	569.
राजस्य	494.	कह सा सोहग्गुणं—विष्णुराजस्य	455.
उज्जुअरए या तूसइ—अन्यलत्तन्याः	478.	कह सो या संभरिजइ—राट्टरस्य	416.
उट्टंतमहारंमे धणए—नीलभानोः	390.	फारिममाणंदवडं	459.
उल्लावो मा विज्जउ—मन्मयस्य	517.	किं भणह मं सदीओ—वाग्पति-	
उव्वहइ यावतयांकुर—इन्दीवरस्य	579.	राजस्य	620.
एएण चिअ कंकेलि ! कट्टिल्लस्य	403.	किं रुअसि किं व—ईश्वरस्य	519.
एककमपरिरक्खया—चुल्लोहस्य	604.	कुरुणाहो विवह पडिओ—गजेन्द्रस्य	445.
एक चिअ रुअगुणं—अनङ्गस्य	574.	के उव्वरिआ के इह—गुणाढ्यस्य	478.
एकलमओ दिट्ठीअ—वाक्पतिराजस्य	621.	केत्तिअमेत्तं होहिइ—नारायणस्य	583.
एकेण वि बढवीअंभुरेण	674.	केसररअविअट्टे बुद्धरस्य	395.
एको पयाइअइ—शालिवाहनस्य	412.	एणभंगुरेण पेम्मेण—सरणस्य	426.
एत्ताइ चिअ मोहं	414.	एरणव्वारअगमत्तिअ—जीवदेवस्य	585.
एत्थ चउत्थं विरमइ	P 8.	एाणेण अ पाणेण अ	666.
	V.	एिप्पइ हारो थया—मकरन्दस्य	432.
एत्थ यिमज्जइअत्ता	671.	गंधं आघाअतअ—प्रवरसेनस्य	516.
एह इमीअ यिअच्छइ—अनुत्साह-	2	गअवहुवेइअअरो पुत्तो—बोहायाः	635.
कस्य	581.	गज्ज महं विअ उव्वरि—कलशस्य	567.
एहि ति वाहरंतम्मि—सर्वसेनस्य	505.	गम्मिहिलिअस्स पासं महापासुरस्य	610.
एहिसि तुमं त्ति—अल्लस्य	593.	गरुअदुदाउलिअस्स—मत्तगजेन्द्रस्य	391.
ओ दिअअ! ओहिदिअहं—उल्लोलस्य	410.	गामणियरम्मि अत्ता	471.
कंदेनेण अकहं पल्लीअम्मम्मि	667.	गामणियो सत्वासु वि—कुमारिलस्य	452.
कत्थ गअं इडियं—शालवाहनस्य	438.	गिज्जे मंगलगाइआहि	647.
कमलं मुअंतमहुअर !	645.	गिरिसोत्तो त्ति मुअंगं	674.
कमलेसु भमसि परिमलसि—शाल-		गेहं व वित्तरइअं—पालिनस्य	612.

गोचकलयां सोऊण—दुर्दृष्टस्य	498.	य वि तद् अद्रगरण—निसहस्य	483.
चाभो सदावसरलं—कट्टणतुल्य	427.	य वि तद् अयालवंती	565.
चोरण कामुआण अ	696.	यिअधयिअं चवऊहसु—चुल्लोहस्य	684.
चोरा समअसण्हं—समर्थस्य	578.	यिअवरखातोविअ—गजेन्द्रस्य	446.
चोरिअरअसट्ठालुणि ! प्रददकस्य	418.	यिहं लहंति कदिअं—देवदेवस्य	421.
जं जं आलिहइ मयो	660.	यिप्पणधम्मरिदी	689.
जं जं ते य सुहाअइ—मेघचन्द्रस्य	618.	यिहुअणविप्पं तद्—सारस्य	591.
जं वणुआअइ सा—भीमस्वामिन.	614.	तत्तो बिअ होंति कहा	653.
जं मुच्छिआइ य मुयो—पातितस्य	413.	तस्स कहाकंटइ	663.
जइ कोसिओ सि	676.	तद् तस्स मायपरिवहदिअस्स—	
जइ जूइ लूउ णाम—पोदितस्य	611.	शालवाहनस्य	434.
जइण डिअमि पुण्णवइ—प्रवरसेनस्य	493.	तद् तेषां वि सा दिट्ठ—माधरस्य	630.
जइ भमसि भमसु—शालवाहनस्य	450.	तद् परिमलिआ गोवंश	642.
जइ लोकरिदिअं जइ—नि सहस्य	482.	ता सुदअ ! विलंब—चुल्लोहस्य	605.
जम्मनरे वि चलयो—मुग्धस्य	444.	तुंगाण विसेसनिर्तराण—लक्ष्मणस्य	480.
जइ वित्तेइ परिअणो—शालवाहनस्य	683.	तुह दंसयेण जणिओ—चन्द्रोदस्य	613.
जाइ वअण्णइ अम्हं	654.	तुह दंसये सअण्णहा—भीमाधरस्य	608.
जारमसायासमुक्कमय—शालवाहनस्य	411.	तुह निरुज्जायरओ—महादेवस्य	487.
जाव य कोसविआस—जोज्जदेवस्य	447.	ते अ जुआण ता—शालवाहनस्य	620.
जुम्मववेढामोडिअ	693.	दट्ठण रंदतुंडगगिआगअं—विमह-	
जे जे रुण्णिओ जे जे	675.	राजस्य	407.
जेत्तिअमेत्ता रच्छा—पातितस्य	400.	दट्ठण हरिअदीहं	694.
जे लीयभगरभर—दशरथस्य	425.	दखेविरोकुअलासु—मेघचन्द्रस्य	617.
ओ वि य आअइ तस्स—अट्टराजस्य	141.	दिअहे-दिअहे सुमह	691.
ठाणुक्कट्ठा परिगलिअपीयथा	657.	दिट्ठा ज य दिट्ठो	507.
जम्मसि जम्मसु—शालवाहनस्य	406.	दीसतो यअणमुदो—राजसिंहस्य	424.
यअ विट्ठि योइ मुहं	650.	दीसतो दिट्ठिमुदो	656.
यवकम्मिएण उअ पामयेण	692.	दीसति पिआइ जंमि—रावणस्य	489.
यवपल्लवं विसयया	697.	दुक्कंदुरारोहं पुत्तअ ! वृक्षोनायकस्य	470.

दुग्गअवरम्मि परिणी—मुकुन्दस्य	474.	बहुविहविलासरसिए—कहिलस्य	479.
दूरंतरिप वि पिप	662.	घालअ ! तुमाइ दिण्यां—तुङ्गकस्य	422.
दे सुअणु ! पसिय—पोटिशस्य	468.	घालअ दे वच—मुग्धहरिस्य	589.
दोअंगुलअकघालअ—अनुरागस्य	623.	भग्गपिअसंगं केत्तिअंव—दूरमातस्य	491.
धण्या ता—मलयशेखरस्य	402.	भय को या रुसइ—महोदधेः	404.
धण्या वसंति यीसंक	640.	भमइ परिदो विसूरइ—दुर्गराजस्य	457.
घवल्लो जीअइ तुइ	643.	भरगामिअणोलसाइग्ग	664.
घवल्लो सि जइ वि	670.	भोइणिदिण्यापहेयअ—चुल्लोहस्य	606.
घावइ पुरओ पासेसु—घसन्तस्य	458.	मंदं पि या आणइ	603.
पंकमइलेय छीरेक—बहुगुणस्य	568.	मअयणिगयो व्व धूमं—चारुत्तस्य	573.
पवग्गुप्पुज्जदलुल्लसंत—सारस्य	592.	मग्गं चिअ अलहंतो	673.
पच्चूममउद्दावलि—दुर्लभराजस्य	607.	मज्झएहपत्थिअस्स वि—मङ्गलक-	
पच्चूसागअ ! रंजिअ—शालवाहनस्य	601.	शीलस्य	403.
पढमं वामयविहिआ—पालितस्य	428.	मज्जे पअणुअपंकं	686.
पढगणिलीणमदुरमहु—परमेश्वरस्य	497.	गण्यो आअण्यांता	648.
पप्पुल्लघणकलंबा	641.	मण्यो आसाओ चिअ—अनङ्गस्य	595.
परिओससुंदराइं सुरएसु	672.	मरगअसूईविट्ठं व—पालितस्य	P. 7.
परिमलयासुइ। गुरआ - पोटिसस्य	431.	मसियां चंकम्मंति—रेखाया	465.
पसि म पिप ! क।—कुबिन्दस्य	392.	महमइइ मलअवाओ—माधवस्य	499.
पाअहिअं सोहग्गंतवाप—चुल्लोतस्य	462.	महिलायां चिअ दोसो—शेखरस्य	598.
पाअपडिअं अहव्वे ! शालवाहनस्य	398.	महुमच्छिआइ दट्ठं	639.
पाअपडिओ या गणि ओ—मानस्य	435.	मा गळइ विसभ पुत्तअ—पालितस्य	625.
पाअवलयाण मुद्धे	467.	मा मा मुअ परिहासं	700.
पिअइ कण्यांजलिहिं	640.	मामि सग्गिसत्तराण—कुमारिलस्य	453.
पुच्छिज्जंती या भयाइ	652.	भारेसि कं या मुद्धे—महिपासुरस्य	506.
पुमइ रणं धुअइ खणं—पालितस्य	436.	मालइउसुमाइ धुलुंचिऊण—मृगाङ्ग-	
पुससु मुइं ता पुत्तिअ	685.	लक्ष्म्या	429.
पेच्छंति अणिमिसअ—सुरभि-		मालारीए वैल्लइल—शालवाहनस्य	699.
वत्तस्य	396.	मालारी ललिषड्डु—शालवाहनस्य	698.

मा वषट् धीसुखं	688.	[विरचयन्ति सप्तशतैषु P 124.]
मुदे अपतिञ्चति	682.	V.
सुसुन्दरीअद्याथाइ—रोहायाः	629.	विरहेण मन्दरेण व—शालवाहनस्य 477.
सुदपेच्छथो परं से—शालवाहनस्य	500.	विवरोअसुरअलोहड ! पुच्छसि 658.
मेदमदिसस्त—भेज्जायाः	586.	विसमद्विअपयेणा—भीमस्वामिनः 597.
रहेतिहिअ—शालवाहनस्य	501.	वीसत्यइसअपरिसकिआय—शाल-
रहविरमलजिअओ—सुजोतस्य	461.	वाहनस्य 609.
रकरोइ पुसअं—शाजवाहनस्य	626.	वेसोसि जीअ पंसुल !—रमिलस्य 513.
रसिअ ! विअइहु विलासिअ !—अव-		[पष्ठं शतं समाप्यते 600]
चारिय.	409.	संगेलिओ व्व णिअइ 694.
राअविददं व फहं—वलाणस्य	P. 8.	संभागादिअजलंजलि 697.
	V.	संभाराओत्यदओ—वामीकरस्य 670.
रंदारविदमंदिर—इन्द्रराजस्य	578.	संभासमए जलपूरिअंजलि 461.
रुअं सिट्ठं चिअ से—देहलस्य	575.	संतमसंतं दुक्कं—वहुपलस्य 515.
रेइइ गलंकेस—शालवाहनस्य	449.	खंवाइयासुदरसनोसिएण—पादश-
रोवंति व्व अरण्ये—दुलंमराजस्य	406.	वर्तिनः 466.
यण्णकमरदिअस्त—भीमस्वामिनः	615.	खं साहसु देअर ! 699.
यण्णवसिए विअत्यसि—वराहस्य	480.	खण्णिअं खण्णिअं ललिअं—सुजोतस्य 400.
यत्तण्णिअ आणुविवागा—प्रधानस्य	388.	समविसमण्णिअिसेता 677.
याआइ किं भण्णिअउ—वाहदत्तस्य	573.	सरए सरम्मि—शालवाहनस्य 627.
याउद्धअसिअअ—वेरावस्य	510.	सअवाअरेण मग्गह 655.
याउलिआपरिसोसण—विदग्धस्य	632.	सदि ! साहसु—ऊजलराजस्य 466.
याउनेलिअसाहुलि—शालवाहनस्य	603.	सा आम सुअ !—यरासिइस्य 514.
यावारविसंवाअं—वाक्पतिराजस्य	619.	सामाइ सुअअजोअण—भाषवस्य 442.
यासारत्ते उण्णअअओहरे—पालितस्य	437.	माहीणविअअमो—इअरस्य 518.
याहिता पडिअअणं—रोलदेवस्य	419.	सिअरिअमणिअमुद—जन्दिपुरस्य 399.
याहोइमरिअमंहाहराइ	621.	मुंदरुआण—विरहवितासस्य 492.
विम्भारुआलालं पल्लो	636.	सुअण्णो ण दोसइ—कुमारस्य 405.
विज्जाविज्ज जलणो	410.	सुअलंअलअरम—शालवाहनस्य 417.

सुप्पउ तइओवि—ध्रीशक्ते	415.	हत्याहर्त्ति अहमह—शालवाहनस्य	582.
सूईवेहे मुसलं—विक्रमभानोः	503.	हसिएहि उवालंभा—कुमारिलस्य	516.
सेउल्लिअसब्बंगी—खरप्रहस्य	443.	हिअअं हिअए गिहिअं—विदग्धस्य	485.
सो को वि गुणाइसओ—कुमारस्य	593.	हिअअम्मि वससि—रोलदेवस्य	511.
हंसेहि व तुह—चुल्लोतस्य	473.	हिअआहितो पसरंति—चारुदत्तस्य	454.
हत्थप्फंसेण जरगवी—रेखायाः	464.		

